

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Ústav světových dějin

Bakalářská práce

Marie Michlová

Vnímání narkotik britskými vědci a společností v první polovině 19. století

The Reception of Narcotics by British Scientists and Society in the First Half of
the 19th Century

Praha 2011

PhDr. Stanislav Tumis, M.A., Ph.D.

Děkuji vedoucímu mé bakalářské práce panu doktorovi Stanislavu Tumisovi za mnoho užitečných rad a paní profesorce Ludě Klusákové za poskytnutí studijního materiálu.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 8. května 2011

podpis

Bakalářská práce analyzuje, jakým způsobem vnímala narkotika britská společnost a věda v průběhu první poloviny devatenáctého století. Napsala jsem ji na základě studia velkého množství pramenů (například dobových lékařských knih, lifestylevých časopisů, beletrie a soukromé korespondence). Mým cílem bylo srovnat, jak lidé různých povolání, věku, vzdělání, postavení vnímali narkotika a co jejich názory ovlivňovalo. Věnovala jsem se postojům lékařů a cestovatelů k narkotikům, ale i cestopisům, opiovým válkám, zvířatům; práci jsem zakončila detailní studií o rodině sira Waltera Scotta.

The bachelor thesis analyzes how the British society and scientists perceived the narcotics in the Great Britain during the first half of the 19th century. Numerous sources (including the period medical books, popular magazines, fiction, and letters) were used for this work. The aim was to compare how the people of different professions, ages, education, or rank perceived the narcotics and what had influenced their opinions. There are also several chapters about the physicians and their reception of narcotics, travelers and itineraries, the Opium Wars, animals, and one detailed study about Sir Walter Scott's family.

Klíčová slova: narkotika, 19. století, dějiny Británie, dějiny medicíny, dějiny mentalit

Key words: narcotics, 19th century, British history, history of medicine, history of mentality

OBSAH

Úvod	7
1. Hospodářství, politika a kulturní horizonty	10
1. 1. Nástin dějin narkotik	10
1. 2. Obchod, právo a opiové války	14
1. 2. 1. Obchod s opiem a opiové války	14
1. 2. 2. Pojišťovny	16
1. 2. 3. Pěstování opia na Britských ostrovech	17
1. 2. 4. Neúspěšné restrikce	17
1. 3. Stereotypy a kontakty se zahraničím	19
1. 3. 1. Cestopisy	19
1. 3. 2. Čína	20
1. 3. 3. Turecko	22
1. 3. 4. Ostatní země	22
2. Medicína	24
2. 1. Možnosti medicíny a vztah společnosti k medicíně v první polovině devatenáctého století	24
2. 1. 1. Henry Halford	24
2. 1. 2. Problémy	25
2. 1. 3. Nemoci	27
2. 2. Vztah lékařů k narkotikům	29
2. 2. 1. Střet názorů	29
2. 2. 2. Podoba narkotik v devatenáctém století	31
2. 2. 3. Etikety	32
2. 3. Narkotika v odborných publikacích pro lékaře i laiky	34
2. 3. 1. Lékaři informují lékaře	34
2. 3. 2. Lékaři informují laiky	39
2. 3. 3. Opium a zvířata	41
2. 3. 4. Vraždy, sebevraždy a úmrtí	42
3. Společnost	46
3. 1. Narkotika a sociální aspekty	46
3. 1. 1. <i>Working Classes</i>	46
3. 1. 1. 1. Děti	47

3. 1. 1. 2. Dospělí	50
3. 1. 2. <i>Middle Classes</i>	51
3. 1. 2. 1. Samuel Taylor Coleridge	51
3. 1. 2. 2. Ostatní	53
3. 1. 3. Aristokracie	54
3. 1. 3. 1. Jiří IV.	54
3. 1. 3. 2. Lord Byron	55
3. 1. 3. 3. Ostatní	57
3. 2. Narkotika v médiích a krásné literatuře	58
3. 2. 1. De Quincey	58
3. 2. 2. Postoje novinářů a spisovatelů	61
3. 3. Detailní studie: Rodinné historky sira Waltera Scotta	66
Závěr	76
1. Seznam pramenů	78
2. Seznam literatury	84
Obrazová příloha	87

Úvod

Bakalářskou práci považuji za sondu do britské mentality na počátku devatenáctého století na příkladě jejího vztahu k narkotikům. Neměla jsem v úmyslu psát ryze sociální studii ani se věnovat dějinám medicíny. Snažila jsem se o propojení sociálně-kulturních dějin a dějin medicíny. Dějiny medicíny pojeté jako téma sociálně-kulturních dějin může poukázat na to, jak se proměňoval vztah lidí k tělu i duši, jak se vyvíjely myšlenky týkající se péče o zdraví, o tělo. Jedná se o dějiny sebeuvědomění lidí, vnímání bolesti i slasti, fyzické krásy a ošklivosti, mravnosti, kriminality atd. Proto jsem se pokusila odklonit od pojetí dějin medicíny jako prostého chronologického výčtu lékařských objevů či epidemií. Domnívám se, že je nutné integrovat dějiny medicíny do sociálně-kulturního bádání, protože bez jejich celistvého zmapování nejsou myslitelné ani dějiny každodennosti, rodiny nebo například zvířat. Dějiny medicíny jsou, podle mého názoru, dějinami těla určenými lidskou mentalitou, protože v rámci dějin došlo k větším změnám psychiky lidstva nežli tělesné stavby. Bakalářskou práci jsem proto pojmenovala *Vnímání narkotik britskou společností a vědci v první polovině devatenáctého století*. Primárním zájmem nebylo zjistit, nakolik narkotika ovlivnila zdraví Britů, ale co si lidé o narkotikách mysleli, co je vedlo k tomu, aby je odmítali, užívali, nebo dokonce zneužívali.

Obdobnou práci o jiné evropské zemi než Británii by asi nebylo možné napsat, protože v ostatních evropských státech se narkotika nikdy tolik nerozšířila a nevyvolala tak bouřlivou diskuzi. Až ve druhé polovině devatenáctého století narkotika pronikla na kontinent v podobě morfiových injekcí a tehdy se konečně o opiové deriváty začali zajímat i lékaři mimo Spojené království. V průběhu svého výzkumu jsem navštívila Británii a začala vypomáhat Národní knihovně v Edinburghu, Národní skotské galerii a především muzeu Sira Waltera Scotta Abbotsfordu, kde působím jako externí specialista na dějiny Scottovy rodiny v letech 1770-1855, což zahrnuje velmi různorodou činnost – práci s psanými i hmotnými prameny, analýzu historických faktů, redakční práci s texty reprezentující muzeum, revizi starých tisků a muzeální knihovny, práci v depozitáři i průvodcovství.

Žádné téma blízké mé bakalářské práci nebylo ještě zpracováno, proto kladu důraz na prameny, nikoliv na odbornou literaturu, z níž pro mne byly klíčové studie o užívání narkotik v devatenáctém století v Británii, zejména *Opium and the people*,

Opiate Use in Nineteenth-Century England.¹ Z pramenů jsem nejčastěji citovala *Zpověď anglického požívače opia*.² Protože potenciálních pramenů je velké množství, vybrala jsem jen jejich reprezentativní část tak, aby pokrývaly celou první polovinu století, všechny sociální vrstvy i různé odnože medicíny. Knihy o dějinách narkotik mají většinou tendenci zabývat se pouze užíváním mezi literáty nebo v rámci nejnižší společenské vrstvy, proto jsem se snažila věnovat se různým sociálním vrstvám, pohlavím i věkovým skupinám rovnoměrně. Na nedostatek pramenů si stěžovat nemohu, protože o opiu se v devatenáctém století psalo velmi hojně v odborných, i neodborných publikacích. Většinou jsem se nemusela zabývat tím, zda prameny uvádějí pravdivá fakta, zajímaly mě především názory jejich pisatelů, které by mi posloužily stejně dobře, i kdyby nereflektovaly skutečnost úplně přesně. Například, pokud autor tvrdí, že uživatelů opia je hodně, klíčovým pro mě byl jeho osobní pocit, přestože se mohl mýlit a uživatelů mohlo být málo.

Písemné prameny jsem vybírala podle jejich věhlasu (například u románů jsem sahala po slavnějších autorech, protože i tehdejší společnost byla s jejich díly většinou velmi dobře seznámena), jejich autorů (snažila jsem se použít knihy známých i bezvýznamných lékařů) a u společenských časopisů jsem brala v úvahu především ty, jejichž redaktory alespoň trochu znám, což mi umožnilo lépe pochopit jejich myšlenky. Soudním přím nebylo někdy snadné porozumět, a to nejen vzhledem k odlišnému soudnímu systému; omezila jsem tedy kriminální záležitosti týkající se opia na minimum a snažila jsem se je vylíčit stručně a co nejsrozumitelněji. U některých populárních odborných publikací jsem srovnala jednotlivá vydání, abych analyzovala autorův vztah k opiu v průběhu několika desetiletí.

Všechny písemné prameny, které jsem použila, byly tištěné, proto jsem neměla paleografické problémy a s pomocí slovníků jsem si poradila i se zastaralými a zavádějícími lékařskými pojmy. V některých případech tehdejší výrazy znamenají něco zcela jiného než dnes, například etherem je dnes míněn plyn, který navozuje hluboký spánek, dříve však toto slovo označovalo éterické oleje nebo soli těkavých kyselin. S těmito problémy jsem se vypořádala díky vynikajícím pracím Roye Portera a internetových databází. Hmotné prameny byly opatřeny tištěnými etiketami s jasným popisem.

---

¹ Berridge, V., Griffith, E.: *Opium and the people, Opiate Use in Nineteenth-Century England*, London 1987.

² De Quincey, T.: *Zpověď anglického požívače opia*, Praha 1991.

Vyhledávání vhodných pramenů mi usnadnily digitalizované zdroje, primárně jsem čerpala z books.google.com, odkud jsem převzala také některé ilustrace, jež nepodléhají autorským právům. U některých pramenů se mi nepodařilo dohledat autora, místo nebo rok vydání, případně pramen neměl číslované stránky.

Pokud existují překlady citované literatury či pramenů do českého jazyka, používala jsem jich, pokud ne, přeložila jsem texty sama. Názvy léků, knih atp. jsem se rozhodla ponechat v angličtině a překlady uvádím v závorkách (pouze tehdy, když se cizí název objevuje v textu poprvé). Slovo *laudanum* jsem psala s krátkým „a“, protože v českém jazyce jsou možné obě varianty (*laudanum* i *laudánium*); zvolila jsem tu, která je shodná s anglickou podobou.

Řadu zajímavých pramenů jsem z kapacitních důvodů nezahrnula, svou studii považuji pouze za vstup do problematiky vnímání narkotik, nikoliv za kompletní zmapování – upřednostnila jsem drobné kapitoly věnující se základním oblastem výzkumu před detailním rozbořením jedné oblasti, nebo dokonce její dílčí části.

Domnívám se, že za uplynulých sto padesát let došlo k řadě omylů, co se týče jednotlivců užívajících opium. Jsem přesvědčena o nesprávném nařčení sira Waltera Scotta i lorda Byrona ze zneužívání narkotik a zkreslení okolností smrti Johna Keatse. Kdybych znala dostatečně podrobně životy všech významných Britů první poloviny devatenáctého století, bylo by nepochybně možné upřesnit vztahy dalších osobností k opiu.

1. Hospodářství, politika a kulturní horizonty

1. 1. Nástin dějin narkotik

Historik Richard Davenport-Hines tvrdí, že opium má v dějinách narkotik výlučné místo proto, že se začalo užívat dříve než jiné drogy. Mák setý byl domestikován člověkem asi před osmi tisíci lety v západním Středomoří a tato rostlina se objevuje již na sumerských hliněných tabulkách ve 3. tisíciletí př. n. l. Používal se pro ni též znak, který znamenal „radost“. Je pravděpodobné, že v Mezopotámii lidé užívali opium jako léku proti bolesti a prostředku k rychlejšímu usnutí malých dětí – stejně jako Egypťané, kteří jím léčili i gynekologické a zvířecí nemoci. V severovýchodní Africe, Mezopotámii, Řecku a ve Španělsku se mák začal pěstovat dříve než na Dálném východě, proto je opium z těchto zemí až třikrát silnější.

Slovo opium je řeckého původu a znamená v překladu „šťáva“. Lékař Dioskúridos ve svém díle *Léky* napsal o opiu, že „zbavuje úplně bolesti, mírní kašel, brzdí průjem a předepisuje se těm, kteří nemohou spát“³. Ve starověkém Římě se na opium rozhodně nezapomnělo, o čemž svědčí to, že Marcus Aurelius (na doporučení svého lékaře Galéna) užíval každé ráno opium rozpuštěné ve víně. Jiní císaři použili opia k euthanasii nebo vraždě, například císař Nero otrávil opiem soka Britannica.⁴

V Británii se opium pěstovalo již v době bronzové. Tradice nekomerčního pěstování této plodiny přetrvala až do počátku devatenáctého století, kdy jej nahradilo levnější laudanum. Ve skotských Highlands se pěstoval žlutý mák, protože v předkřesťanské epoše lidé věřili, že tato rostlina pomáhá odhánět zlé duchy.⁵

Ve středověku se opium používalo spolu s konopím, ropuší kůží a moukou napadenou námelem k vytváření psychoaktivních mastí, které vyvolávaly extáze, a opium pak sloužilo inkvizitorům jako usvědčující důkaz při honbě za čarodějnicemi. Lékaři se vrátili k předepisování opia v souvislosti s křížovými výpravami, neboť se jim do rukou dostaly arabské medicínské texty obsahující časté zmínky o opiu i konopí. V polovině čtrnáctého století používal John Arderne tekuté léky s opiem jako anestetika při operaci.⁶

V šestnáctém století lékař a alchymista Paracelsus nazýval opium „kamenem nesmrtelnosti“. Jeho tajný lék „laudanum“ obsahoval z jedné čtvrtiny opium a dále blín

³ Davenport-Hines, R.: Honba za zapomenutím Světové dějiny narkotik 1500-2000, Praha 2004, s. 23.

⁴ Tamtéž, s. 23.

⁵ Hatfield, G.: Encyclopedia of Folk Medicine, Santa Barbara 2004, s. 274.

⁶ Berridge, V., Griffith, E.: c. d., s. xxiii.

černý, rozemletou perleť, korály, jantar, pižmo, jelení srdce, roh „jednorozce“ a výtažek z hovězích střev.⁷ Opium se tehdy začalo považovat za všelék, propagoval ho i Angličan Thomas Sydernham, lékař Olivera Cromwella a Karla II. Sydernham objevil v šedesátých letech sedmnáctého století alkoholový roztok opia a nazval jej (stejně jako Paracelsus) laudanum. Sám Sydernham užíval laudanum denně a prohlásil, že „z léků, které všemohoucí blahosklonně člověku daroval, aby mu ulehčil jeho trápení, není žádný tak univerzální a účinný“.⁸ Doporučoval jej připravovat ze dvou uncí opia a jedné unce šafránu, trochy skořice a hřebíčku, to vše rozpuštěné ve víně, nebo v sherry.⁹ Slavný anglický lékař sedmnáctého století Thomas Willis bystře podchytil problém, který bude trápit jeho kolegy ještě o dvě stě let později: „...vyrojilo se nám tu množství takzvaných znalců pochodu tělesných, každý z nich u sebe nosí své osvědčené laudanum a podává je na kde který neduh. (...) Za žádných okolností bychom jej neměli užívat nějak často a běžně.“¹⁰

Mezi lidové vrstvy proniklo opium díky anglickému lékaři a pirátovi Thomasi Doverovi, který v roce 1732 vyvinul prášek na bázi opia, jenž dodnes nese označení *Dover's Powder* (Doverův prášek). Původně byl určen pro nemocné dnou, ale nakonec se předepisoval i nejmenším dětem. Skládal se z opia, ledku, vinného kamene, lékořice a ipecacuanhy. Používal se hojně po celé devatenácté století, a to především v nemocnicích.

V roce 1700 vyšla kniha Johna Jonese *Mysteries of Opium Reveal'd* (Tajemství opia odhalena). Jones dával svým pacientům opium při astmatu, choleře, neštovicím, menstruačních bolestech, nedostatečné laktaci a prohlašoval, že opium způsobuje růst prsou a penisu. Uvedl sice řadu nepříjemných účinků při příliš vysokém dávkování, ale také popsal mnoho příjemných pocitů, které podle něj opium vyvolávalo. Jako náhražku a lék na abstinenci příznaky doporučoval, stejně jako řada jeho předchůdců, víno.¹¹

Profesor Charles Alston ve své práci *A Dissertation on Opium* (Pojednání o opiu) roku 1742 vyvrátil teorii o schopnosti opia ředit krev a dokazoval, že opium působí na nervy. George Young v díle *Treatise on Opium* (Pojednání o opiu), vydaném roku 1753, označil opium za uspávací prostředek, a přestože jej užíval denně, varoval

---

⁷ *Davenport-Hines, R.*: c. d., s. 24.

⁸ *Escobedo, A.*: Stručné dějiny drog, Praha 2003, s. 48.

⁹ *Davenport-Hines, R.*: c. d., s. 27.

¹⁰ Tamtéž, s. 24., 28.

¹¹ *Jones, J.*: The mysteries of opium reveal'd, Londýn 1701, s. 198-199.

ostatní před příliš častou konzumací.¹² Na konci osmnáctého století, a především v průběhu století devatenáctého, vyšla řada publikací věnujících se opiu, zmiňují se o nich v následujících kapitolách.

Morfium poprvé izoloval nejspíše Rakušan Friedrich Wilhelm Sertürner v letech 1805-1806. Objevené látce dal název „morfium“ na počest řeckého boha snů Morfea. Poté, co lékaři uznali, že závislost na opiu opravdu existuje, morfium se zdálo být dokonalým lékem proti tomuto neduhu. V Londýně začal morfium vyrábět roku 1821 Thomas Morson ve své lékárně na Farrington Street. Velkovýrobu zahájila edinburská společnost Macfarlan & Company počátkem třicátých let a do seznamu léčiv *London Pharmacopoeia* se morfin dostal roku 1836.¹³

Injekce se v lékařství začaly používat od roku 1853. O dva roky později Alexander Wood zjistil, jak se dá injekcí vpravit do těla morfium, což zjednodušilo aplikaci narkotika a vedlo ke zneužívání. Poprvé poukázal na návykovost morfia podávaného nitrožilně T. C. Albutt v časopise *Lancet* v polovině šedesátých let devatenáctého století.¹⁴ Zanedlouho se začal hledat lék pro závislé na morfiu. Při prusko-francouzské válce se v polních nemocnicích hojně používal morfin, přestože se vědělo o jeho návykovosti. Roku 1859 byl objeven kokain, který sliboval okamžité vyléčení morfinistů. V roce 1883 byl izolován heroin a o třináct let později meskalin. Tyto látky měly vyléčit závislé na kokainu. Heroin měl pacienty povzbuzovat a zbavovat strachu, uvolňovat dýchací cesty, proto byl propagován po celém světě.

Od třicátých let devatenáctého století opium pozvolna přestávalo být součástí každodennosti většiny obyvatel Británie. Šířil se názor, že opium není lék, nýbrž původce závislosti, a protože závislost je nemoc, tak opium nemoc vyvolává. V šedesátých letech se na nespavost již mnohem více užíval chloral, ačkoliv je také návykový. Od sedmdesátých let devatenáctého století začalo v oblasti psychiatrie opium vytlačovat konopí. Opium jako anestetikum nahradil chloroform a oxid dusný.

Viktoriánští lékaři věděli, že mnoho lidí v minulosti zemřelo nikoliv v důsledku nemoci, ale v důsledku „léčby“ opiem. Opium jako lék proti bolestem hlavy, alkoholismu, či nespavosti, již jednoznačně zavrhl. Problematiku závislosti na opiu začali srovnávat se závislostí na tabáku. Opium se ale ve společnosti stále ještě hojně

---

¹² *Davenport-Hines, R.*: c. d., s. 38.

¹³ Tamtéž, s. 61.

¹⁴ *Pinsky, D.*: When Painkillers Become Dangerous, *Center City Minnesota* 2004, s. 125.

užívalo a lékaři marně varovali pacienty před konzumací léků neznámého složení (zejména se jednalo o nechvalně proslulé dětské sirupy).

V osmnáctém století se na Britských ostrovech nebezpečně rozšířil alkoholismus. „*Krčmy podávající gin byly doslova všude*,“¹⁵ píše Michael Gossop v knize *Living with drugs* (Život s drogami). Lidé se nechtěli bavit a přitom popíjet, chtěli se opít. Dobová reklama hospody slibovala, že za pouhou penny se může muž opít a za dvě pence bude namol.¹⁶ V roce 1736 se Anglie pokusila omezit pití ginu zákonem zvaným *Gin Act*, který vyvolal souhlas i bouřlivý odpor; o sedm let později byl zrušen. Jakousi obdobou *Gin Act* byl *Pharmacy Act* a *Poisons Act* (Lékárenský zákon a Zákon o jedech, oba z roku 1868), které měly omezit zneužívání narkotik tím, že právo na jejich distribuci vkládaly výhradně do rukou odborníků. Nejenže se tyto zákony ignorovaly a opium se dál prodávalo jako příměs v sirupech atp., ale navíc na účinnosti pozbývaly i tím, že ve druhé polovině devatenáctého století již byla na trhu řada tvrdších drog, na které se zákon nevztahoval – například chlorodyne, jehož užívání bylo regulováno až od devadesátých let devatenáctého století.

Až Haagská dohoda z roku 1914 nařídila všem státům v USA kontrolovat výrobu a distribuci opia, morfia a kokainu. Tato dohoda se stala i součástí Versailleské smlouvy z roku 1919 a začala platit v Evropě. V bažinaté oblasti Fens (severní Anglie) však tradice pěstovat a užívat opium přetrvala až do počátku druhé světové války.

V medicíně opium vytlačily účinnější látky, ale mezi drogově závislými se užívá dodnes. Lékařům se dosud nepodařilo prokázat, jak přesně opium působí na lidské tělo a především na psychiku, ani nebylo vědecky ověřeno, zda užívání opia zkracuje život.

---

¹⁵ Gossop, M.: *Living with drugs*, Hampshire 2007, s. 9.

¹⁶ Tamtéž, s. 9.

1. 2. Obchod, právo a opiové války

1. 2. 1. Obchod s opiem a opiové války

Guvernér Bengálska Warren Hastings, jmenovaný do funkce roku 1772, si byl vědom, že opium je komodita, která slibuje nejvyšší zisky pro státní příjmy. Svůj názor formuloval takto: „*Opium sice není životně nezbytné, zato nebezpečně luxusní zboží, avšak mělo by být předmětem pouze zahraničního obchodu a jeho konzumaci v tuzemsku by měla vláda, má-li dostatek rozumu, zakázat.*“¹⁷ Opium z Indie představovalo, vedle stříbrných mincí, jeden z mála přijatelných prostředků směnného obchodu mezi Čínou a Evropou. Východoindická společnost vydělávala na opiu okolo půl milionu liber ročně, a proto byl William Pitt přesvědčen, že právě na dovozu opia do Číny závisí celá Východoindická společnost. Obliba opia v Číně vedla v roce 1799 k zákazu dovozu i požívání této rostliny v rámci čínského teritoria, avšak císařské prohlášení se v praxi ignorovalo, a to i přes obnovení zákazu roku 1809. O dva roky později dopravila americká briga do Číny turecké opium po Perlové řece, Východoindická společnost ji následovala roku 1817. V letech 1817-1818 byla celková hodnota dovezeného opia 737 775 liber, o pět let později již 2 332 250 liber a černý trh byl aktivnější než kdy dřív. Dvě třetiny opia se pašovaly a jen zbytek prošel Východoindickou společností. Během let 1831-1836 se produkce opia v Indii ztrojnásobila a ceny klesly oproti dvacátým létům na polovinu.¹⁸ Indické opium bylo podstatně levnější než turecké, roku 1815 stála libra opia tři guineje, zatímco libra tureckého opia osm guinejí. Většina opia dováženého do Anglie pocházela z Turecka, protože turecké opium bylo silnější a oblíbenější. V roce 1827 bylo dovezeno do Británie 50 000 kg opia, z toho 97,2 procent z Turecka. V roce 1840 klesl celkový dovoz opia na 23 000 kg.¹⁹

Asijských závislých si všímali nejen Britové, ale i cestovatelé a diplomaté z jiných zemí, kteří pak britskou politiku kritizovali a domáhali se výrazného omezení či zrušení obchodu s opiem. Se založením *Pharmaceutical Society of Great Britain* (Farmaceutická společnost Velké Británie) roku 1841 se objevila možnost omezit přísun opia na domácí trh, avšak jedině, čeho společnost dosáhla, bylo schválení *Pharmacy and Poisons Act* (Zákon o léčivech a jedech) v roce 1868.

---

¹⁷ *Davenport-Hines, R.*: c. d., s. 37.

¹⁸ Tamtéž, s. 62-64.

¹⁹ Tamtéž, s. 49.

Roku 1833 byl zrušen monopol Východoindické společnosti na obchod s Čínou, což nahrávalo spíše soukromým pašeráckým společnostem než legálnímu obchodu, který byl stále okleštěný zákazem dovozu opia do Číny. V roce 1839 donutila pekinská vláda, aby zahraniční obchodníci vydali dva tisíce beden opia. Ti, kteří neuposlechli, byli zatčeni. Tento konflikt vyvolal první opiovou válku probíhající v letech 1839-42. Jejím velkým odpůrcem byl William Gladstone, který ji odsuzoval jako obhajobu ilegálního obchodu, ačkoliv sám přidával do kávy před každým vystoupením laudanum (alkoholový roztok opia), aby se zbavil nervozity.²⁰ (Ne každému však opium pomáhalo dosáhnout lepšího řečnického výkonu. Prezident *Hunters Society* [Lovecká společnost v Edinburghu] užil velké množství opia před důležitým vystoupením, ale místo povzbuzení dosáhl jen toho, že okamžitě usnul.²¹)

Opium se dováželo do mnoha britských přístavů. Centrem obchodu s opiem v Británii byl Londýn. V hlavním městě se prodávalo na trzích nebo na burze, následným rozvozem se zabývaly tradiční velkoobchodní společnosti, například *William Allen of Plough Court* a prestižní *The Apothecaries' Company*²² (Lékárnická společnost), které vysílaly své zástupce do doků, aby zkontrolovali dovezený náklad a předešli tak odkupu nekvalitního zboží.

Opium se sklízelo třikrát do roka – v půlce listopadu, v prosinci a na přelomu února a března. Jeho kvalita se hodnotila podle karátů, podobně jako zlato, maximum bylo čtyřiaadvacet karátů. Pokud rostlina nedosáhla dvaceti karátů, byla vyhozena.²³ Z máku setého se také lisoval olej, který se dal použít pro vaření, svícení, nebo se transportoval do Marseilles, kde byl používán při výrobě slavného mýdla.

Práce na opiových polích se považovala za nepříjemnou a nebezpečnou. Opium bylo silně cítit ve vzduchu, což pro člověka, který na to nebyl zvyklý, znamenalo riziko bolesti hlavy a nevolnosti.²⁴

Clo na opium se během první poloviny devatenáctého století výrazně snižovalo. V roce 1819 činilo devět šilinků za libru, v roce 1836 bylo sníženo na jeden šilink a zcela se zrušilo roku 1860. Snižování daně vedlo k nižším cenám – v době, kdy clo činilo jeden šilink, se dala koupit libra opia za dvacet šilinků. Nekvalitní opium

---

²⁰ *Davenport-Hines, R.*: c. d., s. 65-66.

²¹ *Berridge, V., Griffith, E.*: c. d., s. 66.

²² Tamtéž, s. 9.

²³ Tamtéž, s. 6-7.

²⁴ Tamtéž s. 6.

(například z Egypta) stálo několikanásobně méně. Od padesátých let však začala cena opia opět růst.²⁵

Z kulturně-sociálního hlediska považují dopad opiových válek na vnímání narkotik za naprosto zanedbatelný. Politicko-hospodářská mezinárodní spolupráce i konflikty ovlivňovaly ceny opia, avšak opium nikdy nepřestalo být až příliš dostupným.

1. 2. 2. Pojišťovny

Do diskuze o opiu vstoupily též pojišťovny, které se k narkotikům stavěly odmítavě. Potvrzuje to Thomas de Quincey, autor románu *Confessions of an English Opium-eater* (Zpovědi anglického požívače opia), když konstatuje: „*Před šestnácti a sedmnácti lety [tj. roku 1803-1804, pozn. M. M.] hleděly všechny ústavy s hrůzou na požívače opia. (...) Pijákům pálenky ze zvyku se nedostávalo odmítnutí. (...) A čtrnáct ústavů mě po sobě za dobu málo měsíců odmítlo jako kandidáta pojištění z toho jediného důvodu, že jsem se přiznal jako požívač opia. (...) Věděl jsem na počátku těch sedmi let, nebo jsem měl silné důvody, abych věřil, že se zvyk požívati opia velmi šířil, a to v třídách společenských daleko od sebe odloučených. Není pochybnosti, že toto rozšíření, což bude jeden z jeho nejprvnějších důsledků, přinutí pojišťovny, aby svůj dávný, zaslepený postup přísně přehlédly.*“²⁶ Příčina, proč pojišťovny nechťely závislé klienty, je překvapivá – pojišťovny se nebály úmrtí závislého, ale jeho neodhalených nemocí: „*(...) opium podle dohady je příznakem nějaké skryté bolesti (...) v případech, jichž nezpůsobilo požívání opia, nýbrž které naopak samy způsobily užívání opia. Za všech takových okolností má pojišťovna právo žádati upřímného přiznání choroby, nemá však práva pokládati, jako dosud, opium samo za chorobu.*“²⁷

Proslulým se stal případ hraběte Johna F. M. Erskine z Maru (1772-1828), který uzavřel životní pojistku v roce 1826. O dva roky později zemřel na žloutenku, ale *Edinburgh Life Assurance Company* (Edinburghská zdravotní pojišťovna) odmítla vyplátit pojistku, protože zjistila, že „*hrabě byl požívačem opia závislým do té míry, že si tak mohl pravděpodobně a záměrně zkrátit život*“.²⁸ Pojišťovně se nelíbilo, že muž tuto skutečnost nezmínil při uzavírání pojistky proto, aby mu nebylo navýšeno pojistné. Soudní proces s Erskinovými věřiteli pojišťovna prohrála na základě argumentu, že měla předem prošetřit zdravotní stav a zvyky hraběte. Při přelíčení figuroval coby

²⁵ Berridge, V., Griffith, E.: c. d., s. 10.

²⁶ De Quincey, T.: c. d., s. 208-209.

²⁷ Tamtéž, s. 210.

²⁸ Davenport-Hines, R.: c. d., s. 53.

svědek toxikolog sir Robert Christison, jenž shromažďoval chorobopisy požívačů opia, na jejichž základě dospěl k závěru, že se mohou dožít i velmi vysokého věku. Oponoval mu londýnský chirurg, opírající se o výpovědi svých pacientů, který tvrdil, že opium život zkracuje. Diskuze skončila dohodou, že účinky opia závisí na životní úrovni jedince a jeho mentálním i fyzickém zdraví.

Změna postoje pojišťoven je nezpochybnitelná – na počátku století považovaly závislost na opiu za důsledek nemoci, o dvacet let později již vnímaly závislost jako samotnou nemoc, která ohrožuje lidský život.

1. 2. 3. Pěstování opia na Britských ostrovech

Zcela zvláštním fenoménem je tzv. *Fens District* – nížinná, bažinatá oblast zahrnující části Lincolnshire, Cambridgeshire, Huntingdonshire a Norfolk. Lidé zde byli častěji nemocní nežli v klimaticky „zdravějších“ regionech, nejvíce trpěli revmatismem.

Ve Fens se po staletí pěstoval mák setý, v Norfolk a Cambridgeshire rostlo divoké opium a již na počátku osmnáctého století se zrodila myšlenka kultivování této plodiny. Nejvíce pokusů o intenzivní pěstování opia proběhlo v letech 1790-1825. *The Society of Arts* (Společnost umění) udělovala zlaté medaile a peněžní odměny tomu, kdo udělal v této oblasti určitý pokrok.²⁹ John Young, chirurg z Edinburghu, prokázal, že opium lze pěstovat i v chladných a vlhkých klimatických podmínkách, ale opium se přesto neujalo, protože silný vítr lámal stébla rostlin.³⁰

S nástupem industrializace venkované omezili pěstování máku a začali nakupovat levné opium o sobotních trzích ve městě, nebo jim ho prodal podomní obchodník. Ve městě Ely se opium stalo nejprodávanějším lékem. Nejvíce opia spotřebovaly domácnosti v odlehlých končinách a konzumovali jej nejen lidé, ale i domácí zvířata.³¹

1. 2. 4. Neúspěšné restrikce

Do poloviny devatenáctého století nebylo přesně vymezeno, kdo se může považovat za lékárníka či lékaře. Školení lékárníků probíhalo obvykle tím způsobem, že učedník pomáhal zkušenému mistrovi a pak si založil vlastní obchod. Tlak na

---

²⁹ Berridge, V., Griffith, E.: c. d., s. 12.

³⁰ Tamtéž, s. 13.

³¹ Davenport-Hines, R.: c. d., s. 72.

stanovení pravidel pro provozování lékárenské živnosti vyvíjela *Society of Apothecaries* (Společnost lékárníků), ale zákon z roku 1815 *Apothecaries Act* (Zákon o lékárnictví) situaci prakticky nezměnil. Do roku 1868 neexistovala žádná zákonná omezení prodeje narkotik, kdokoliv je mohl nakupovat a šířit v jakémkoliv množství.³²

Opium se prodávalo v lékárnách i v drobných prodejnách smíšeného zboží spolu s potravinami a oděvy. V chudinských čtvrtích si ženy dělníků často otvíraly malé obchůdky, v nichž nabízely mimo jiné například laudanum a „dětské“ léky na bázi opia. Z tohoto důvodu je problematické určit počet zprostředkovatelů narkotik, nejnižší odhady hovoří o dvaceti tisících prodejců v Británii v padesátých letech 19. století.³³ Narkotika se prodávala na trzích a považovala se za běžnou komoditu jako zelenina a maso. Opium si mohlo koupit i malé dítě. Děti byly všeobecně častými konzumenty opia, ale opium také pěstovaly. Podnikatelé najímali chlapce od osmi do dvanácti let, aby nařezávali a sklízeli opium. Vedle dětí na britských makových polích pracovaly i ženy a uprchlíci z Irska.³⁴

Začínající lékárníci si mohli přečíst (pakliže uměli dobře číst) příručku *Magnacopia* Williama Batemana z roku 1839 obsahující recepty léků s opiem. Tato kniha byla učebnicí pro praktické lékaře, chemiky, lékárníky, zubní chirurgy atd.

Roku 1858 vyšla *The British Pharmacopoeia* (Britský lékopis), která stanovovala, co se dá považovat za lék, avšak složení léků téhož názvu se stále lišilo. Například *Pharmacopoeia* v Londýně uváděla odlišný recept laudana, než v Edinburghu nebo Dublinu.

---

³² *Davenport-Hines, R.*: c. d., s. 22-23.

³³ Tamtéž, s. 25., 28.

³⁴ *Berridge, V., Griffith, E.*: c. d., s. 15.

1. 3. Stereotypy a kontakty se zahraničím

1.3.1. Cestopisy

Exotické kraje odjakživa přitahovaly evropské cestovatele. Malé expedice se vydávaly do Číny, Indie, Turecka i do Afriky. Ne vždy se cestovatelé ze svých cest vraceli. Připomeňme například slavného dobrodruha skotského původu Munga Parka, který jako první Západoevropan prozkoumal povodí řeky Niger, ale roku 1806 zmizel kdesi v Africe. Šťastlivci, kteří se z cest vrátili, obvykle napsali cestopis dostupný širším vrstvám obyvatelstva. Lidé tak měli jedinečnou možnost seznámit se s exotickými zeměmi. Jako již výše zmíněný Park, cestovatelé byli často lékaři, nebo je lékař doprovázel. Díky tomu si často všímali detailů, jež by laik vůbec nezaznamenal. Za obzvláště důležité považují jejich postřehy ze zemí, kde se konzumovala narkotika, a zajímavé jsou také názory cestovatele a srovnání s domovinou.

Zmínky o opiu se nejčastěji vyskytují v cestopisech o Číně a Turecku. Číňané dělali na cestovatele většinou dojem jakýchsi polo-lidí, neboť se fyzicky nepodobali Evropanům, zatímco Turci se lišili pouze svou mentalitou. Řada cestopisů se vysmívá Turkům, že užívají opium tak často, jako se „doma“ pije alkohol. Tento názor dále přebírali a šířili lidé, kteří Turecko nikdy nenavštívili... *„Turečtí požívači opia jsou, zdá se, dosti pošetilí, že si sedají, na způsob mnohých jezdeckých soch na dřevěné špalky, hloupé jako oni sami,*“³⁵ píše de Quincey. *„...ptám se, mohl-li některý ze všech Turků, kteří kdy vstoupili v ráj požívačů opia, míti polovici toho potěšení, které jsem měl já. Vzdávám však opravdu barbarům přílišnou čest, pokládám-li je za schopné nějakých potěšení blížících se duševním potěšení Angličana.*“³⁶ De Quincey však překračuje stín „bílého muže“, když tvrdí, že opium *„(...) má mnohé vlastnosti, které by, kdyby byly všeobecně známy, učinily požívání návykem, a způsobily by, že by u nás byla po něm větší poptávka než u samých Turků*“.³⁷ Žádný jiný autor nepřipustil možnost, že by se turecký návyk užívat opium mohl rozšířit stejně i v Anglii, ne-li ještě více. Závislost Turků a Číňanů byla sice líčena hororově, ale neměla působit jako varování Angličanům, neboť cestopisci věřili, že v Anglii se opium nezneužívá, nebo tento fakt ignorovali.

---

³⁵ De Quincey, T.: c. d., s. 174.

³⁶ Tamtéž, s. 175.

³⁷ Tamtéž, s. 8.

Angličtí požívači opia neviděli v Turcích a Číňanech své druhy, protože Číňané opium kouřili a Turci jej konzumovali příliš nápadně. Ani jedno nebylo charakteristické pro anglické konzumenty, kteří obvykle pili opium ve formě laudana a svou neřest skrývali před okolím. Při zmínce o nadužívání opia by se většině Angličanů vybavila cizina, proto de Quincey pojmenoval své dílo *Zpověď anglického požívače opia*, aby předešel nedorozuměním.³⁸

Alethea Hayter v jedné ze svých prací naznačila, že cestopisy mohly podněcovat touhu vyzkoušet drogu, jako ji užívali Turci a Číňané.³⁹ S tímto tvrzením nemohu než souhlasit. O závislosti Angličanů na opiu se nemluvílo, ale o užívání drogy v cizině se psalo i v časopisech určených nejširší gramotné veřejnosti. Jen velmi málo se zdůrazňovaly zdravotní komplikace, jež konzumaci opia provázely. V pramenech jsem našla řadu poznámek o tom, že opium zvyšuje sexuální prožitek, ale jen zřídka se objevilo varování, že dlouhodobé užívání vede k sexuální dysfunkci.

Cestovatelé (až na několik výjimek) neupomínají, zda se nechali zlákat ke kouření opia na svých cestách. Kdyby něco takového veřejně přiznali, nepochybně by je ve vlasti čekalo morální odsouzení. Avšak v soukromých zápiscích se určité zkušenosti objevují: Například budoucí předseda vlády Benjamin Disraeli kouřil opium na svých cestách Orientem na počátku třicátých let.

Za jistou kuriozitu považují příručku pro emigranty,⁴⁰ tedy pro lidi, kteří se chtějí v cizině usadit natrvalo. Většinou se jednalo o rodiny směřující do Kanady. Počítalo se s tím, že emigranti budou žít na samotě, kde lékařská péče nebude dostupná, proto bylo nezbytné poučit je o tom, jak si se zdravotními problémy poradí sami. Samozřejmě neměli k dispozici perfektně vybavenou lékárníčku, avšak opium patřilo k základním součástem domácnosti, proto je drtivá většina receptů v příručce založená na opiu. Nesprávné použití nepochybně způsobilo nejedno úmrtí.

1.3.2. Čína

Tradice kouření opia v Číně se datuje již od sedmnáctého století. Jelikož účel kouření byl především relaxační, nikoliv medicínský⁴¹ („*Užívání opia není léčbou, ale*

---

³⁸ Bygrave, S.: *Romantic Writings*, London 1996, s. 241.

³⁹ Hayter, A.: *Opium and the Romantic Imagination*, London 1968, s. 28.

⁴⁰ Tegg, T.: *Handbook for Emigrants*, London 1839.

⁴¹ O přístupu čínských lékařů k opiu se píše v knize Lockhart, W.: *The Medical Missionary in China*, London 1861.

*pohodlím a zábavou pro těžce pracující Číňany,*⁴² uvedla společnost obchodující s opiem v roce 1858), byla snaha efekt drogy zesílit. Kouření opia je intenzivnější než pití, protože psychotropní látka se ihned dostane do krve a do mozku. Cesta přes trávicí ústrojí je pomalejší.

Počet osob užívajících opium a závislých se rychle zvyšoval. *„Do roku 1816 obchod s opiem obchodníky moc nelákal, nyní je mu přikládán obrovský význam a prodej nejničivější drogy, jakou kdy náš svět poznal, se stále zvyšuje,*⁴³ konstatoval Edmund Roberts. V době opiových válek bylo v Číně už asi dvanáct milionů závislých.⁴⁴

Slova cestopisců⁴⁵ mluví jasně: *„Nejmarkantnějším zlem v Kantonu je kouření opia.”*⁴⁶ *„Opium se nadměrně užívá ve všech společenských vrstvách.”*⁴⁷ *„Mnozí mě prosili o opium, dokonce jeden kněz, který tvrdil, že sám opium nekouří, ale potřebuje ho pro svého kamaráda.”*⁴⁸

Číňané kouřili opium ve speciálních kuřárnách, jež měly *„čtyři nebo pět místností, kde lidé leželi na primitivních pohovkách, vedle nichž stály lampy, dýmky a další pomůcky pro kouření opia.”*⁴⁹ Chudí kouřili opium pomocí malých cigarettek, protože měli zaměstnané ruce a tudíž nemohli držet velkou dýmku.⁵⁰

V Číně předepisovali lékaři opium například na zimnici a revmatismus, ale pacient *„si na opium rychle navyká a tento návyk zpravidla přetrvává po celý život, následné léčení závislosti je horší než prvotní nemoc.”*⁵¹ Ti, kteří se závislosti chtěli zbavit, *„konzumují ředěné opium a pomalu tak snižují dávku.”*⁵²

I v Číně se používalo opium jako jed při sebevraždě, například z důvodu gamblerství.⁵³

---

⁴² Hanes, W. T. a kol.: The Opium Wars: The Addiction of One Empire and the Corruption of Another, Naperville 2002, s. 1.

⁴³ Roberts, E.: The Embassy to the Eastern Courts, New York 1837, s. 141.

⁴⁴ Hanes, W. T. a kol.: c. d., s. 25.

⁴⁵ Například Bingham, J. E.: Expedition to China, London 1843, Vol. I.

⁴⁶ The Asiatic Journal, London 1820, Vol. X., s. 546.

⁴⁷ Allen, N.: The Opium Trade, Lowell 1853, stránka není uvedena.

⁴⁸ Smith, G.: A Narrative of an Exploratory Visit to Each of the Consular Cities of China, and to the Islands of Hong Kong and Chusan, in Behalf of the Church Missionary Society, in the Years 1844, 1845, 1846, London 1847, s. 310.

⁴⁹ Tamtéž, s. 431-432.

⁵⁰ Wood, W. W.: Sketches of China, Philadelphia 1830, s. 114.

⁵¹ Lockhart, W.: The Medical Missionary in China, London 1861, s. 383.

⁵² Tamtéž, s. 227.

⁵³ Tamtéž, s. 51.

Kupodivu řada anglických cestovatelů usoudila, že opium není příliš škodlivé, že „neškodí víc, než nám škodí víno, pokud je oboje užíváno obezřetně.“⁵⁴ Ke stejnému názoru dospěli i cestovatelé v Turecku.

1.3.3. Turecko

Islám věřícím nezakazuje požívat opium nebo marihuanu, proto drogy částečně plnily funkci „evropského alkoholu“. Srovnání tureckého nadužívání opia s evropským alkoholismem se objevuje takřka ve všech cestopisech o Turecku. „Užívat příliš mnoho opia je v Turecku stejně osudné, jako když u nás někdo pije příliš mnoho alkoholu,“⁵⁵ tvrdil Samuel Johnson. James Dallaway, autor knihy *Constantinople Ancient and Modern*⁵⁶ (Konstantinopol dávná a současná) z roku 1797, se vyjadřuje podobně: „Turek, který je na něm zcela závislý, vzbuzuje stejnou lítost nebo odpor jako nenapravitelný kořala u nás.“⁵⁷ I další spisovatelé s ním souhlasili: „V pití a jídle jsou velmi skromní, ale v užívání opia již tak umírnění nejsou. Konzumují jej v takovém množství, které se Evropanovi zdá monstrózní.“⁵⁸

Podobně jako v Číně se kuřáci shromažďovali v kuřárnách. Turci používali „coffe-house“, tedy kavárny, jež navštěvovali „tzv. *teriakis*, neboli požívači opia, kteří jsou známou kuriozitou turecké metropole. Působí jako by byli v deliriu, jsou bledí, zaražení. Narůstající obliba vína sice snížila množství konzumovaného opia, ale *teriakis* jsou stále přítomní.“⁵⁹ Protože o „tureckém nešvaru“ se zmiňují lékaři i laici, ještě se několikrát k tomuto tématu vrátím v dalších kapitolách.

1.3.4. Ostatní země

Čína a Turecko, státy Angličanům dobře známé díky cestovatelům, přesto budily v Britech strach a xenofobní pocity, které s ironií popisuje de Quincey: „*Příčiny té mé hrůzy tkví hluboko a některé z nich jsou jistě společné jiným lidem. Jižní Asie je vůbec sídlem hrozných obrazů a asociací. (...) V Číně mě děsí mimo to, co má společného s ostatní Jižní Asií, způsoby života, zvyky, přehrada naprostého odporu mezi mnou a jimi, nechuti hlubší, než mohu rozbírat. Spíše bych mohl žít mezi šílenci,*

---

⁵⁴ *Cunynghame, A. A. T.: The Opium War, The Recollections of Service in China, Philadelphia 1845, s. 237.*

⁵⁵ *Davenport-Hines, R.: c. d., s. 47.*

⁵⁶ *Dallaway, J.: Constantinople Ancient and Modern, Straud 1797, s. 78.*

⁵⁷ *Davenport-Hines, R.: c. d., s. 47.*

⁵⁸ *Elliott, Ch. B.: Travels in the Three Great Empires, London 1838, Vol. I., s. 425.*

⁵⁹ *Conder, J.: Turkey, London 1830, s. 138.*

*havětí, krokodily nebo hady.*⁶⁰ Tyto negativní emoce způsobily i přehnané popisy ciziny, například o obyvatelích ostrova Celebes v Indonésii se píše, že lidé byli závislí na opiu a také „*velmi líní. Obydlí bohatých jsou stejně zchátralá a špinavá jako obydlí chudých. Veškerou práci vykonávají otroci*“.⁶¹

Ačkoliv se autoři cestopisů mnohdy snažili vyvolat senzaci a zděšení u svých čtenářů, objektivně vzato se situace v zahraničí nejspíš velmi podobala Anglii: „*Prodavači mívají svůj krámk na frekventovaných místech ve městě a nabízejí lákavé ochutnávky.*“⁶² Vzpomeňme si na obchůdky v dělnických čtvrtích anglických průmyslových měst, na trhy ve Fens a dotěrné lékárníky vnucující opium každému zákazníkovi. Sebekriticky upomíná jen Henry Moses, že nejen v Indii, ale „*užívání opia, laudana, etheru a morfia se hrozivě zvyšuje obzvláště ve Fens. Je rozšířeno mezi mladými i starými, muži i ženami.*“⁶³ Složení anglických a sibiřských léků se patrně moc nelišilo. Cestovatel si na Sibiři poznamenal: „*Léky jsou složeny z kalomele s opiem, nebo stromové kůry s opiem. Tyto přípravky, spolu s podvýživou, často způsobují smrtelnou slabost nemocných.*“⁶⁴ V Bagdádu se léčila kolika podobně jako v Británii, místní recept zahrnoval opium, chleba, mléko a šafrán, proti anémii se podával odvar z opia a ječmene. Proti předávkování se používalo víno a tuk.⁶⁵

Ráda bych se závěrem zmínila i o evropských zemích. V Rakousku ani Německu opium nepěstovali a dováželi ho pouze v omezeném množství pro lékařské účely. Samozřejmě to neznamenal, že by ke zneužívání opia docházelo jen ve Spojeném království. Opium se pěstovalo ve Francouzské Indočině, odkud se dováželo do Francie a nelegálně se kouřilo zejména v Paříži, Toulonu a Bordeaux. V Rusku byl prodej opia omezený od roku 1858 (O deset let dříve než v Británii!). V Turecku žádné zákony týkající se opia v devatenáctém století neexistovaly.⁶⁶ V Českých zemích se opiu nikdy zvlášť neholdovalo, ale děti rolníků byly uspávány makovými odvary i ve dvacátém století.⁶⁷

---

⁶⁰ *De Quincey, T.*: c. d., s. 222-223.

⁶¹ *The Journal of the Indian Archipelago, Singapore 1848, Vol. II., s. 683.*

⁶² *Moses, H.*: *Englishman's Life in India, London 1853*, s. 56.

⁶³ *Moses, H.*: *Sketches of India, London 1850*, s. 69.

⁶⁴ *Dobell, P.*: *Kamtchatka and Siberia, London 1830, Vol. II., s. 204.*

⁶⁵ *Tibi, S.*: *The Medicinal Use of Opium in Ninth-Century Baghdad, Leiden 2006*, s. 134.

⁶⁶ *Chatterjee, S. K.*: *Legal Aspects of International Drug Control, Dordrecht 1981*, s. 18.

⁶⁷ Více o tomto fenoménu v Českých zemích: *Lenderová, M.*: *Radostné dětství?, Praha Litomyšl 2006.*

2. Medicína

2. 1. Možnosti medicíny a vztah společnosti k medicíně v první polovině devatenáctého století

2. 1. 1. Henry Halford

Většina britských lékařů neměla šanci dosáhnout věhlasu ani uznání, pokud nepřednášeli na univerzitě; poctivou cestou si nepřišli ani na bohatství. Všechna pravidla však mívají své výjimky: Jednou z nich byl Henry Halford (1766–1844)⁶⁸. Staral se o zdraví krále Jiřího III., jeho syna Jiřího IV., Viléma IV. a mladé královny Viktorie. Svou kariéru započal ve špitále *Middlesex Hospital*, ale velmi rychle získal bohaté pacienty z řad aristokratů (později i on obdržel šlechtický titul). Roku 1813 se zúčastnil exhumace těla a hlavy popraveného Karla I. Kromě ohledání mrtvolvy odstříhl Karlovi několik pramenů vlasů,⁶⁹ z nichž jeden daroval dramatičce Joanně Baillie, která jej poslala Walteru Scottovi, sběrateli historických kuriozit. Ironií osudu se o devatenáct let později Halford se Scottem setkal osobně, aby udělal to, na co byl zvyklý – zabil svého pacienta. Halfordovi se občas přezdívalo *Doktor Smrt*, ale přiléhavější by asi bylo jméno *Doktor Euthanasie*.

Halford nebyl hloupý, lhostejný nebo líný, byl si jen vědom reálných možností medicíny své doby, které byly poněkud omezené. Pochopil, že žádné všeléky neexistují a zázraky se v lékárnách neprodávají. Pochyboval, zda může lékař pacientovi pomoci víc než jen ulevit od bolestí. Pokud se to Halfordovi zdálo nutné, „vyléčil“ nemocného navždy tím, že ho zabil. Dobré naladění pacientů bylo jeho prioritou a protože v tom dosáhl mistrovství, stal se oblíbeným. Nikdy své pacienty neděsil strašlivými nástroji, ohavně chutnajícími lektvary, ani smrtí. Věděl, že opium i blín jsou návykové, přesto je hojně předepisoval, aby v pacientech podpořil pocit zdraví, byť se jednalo o iluzi. Nebál se, že se pacient stane závislým, protože měl v plánu jej zabít mnohem dříve, než

---

⁶⁸ O Halfordovi se často zmiňoval Roy Porter ve svých pracích věnovaných dějinám medicíny. Čerpala jsem především z *Porter, R.: Patients and Practitioners, Lay Perceptions of Medicine in Pre-Industrial Society, Cambridge 1985*, s. 148.

⁶⁹ Tento pramen vlasů měl zajímavý osud. Domnívám se, že Scott pro něj nechal vyrobit ozdobný prsten, neboť nyní jsou vlasy v prstenu vystavené v rámci veřejně přístupné expozice na zámku Abbotsfordu. Bohužel nikdo z přítomných stálých pracovníků muzea nevěděl nic o původu prstenu, ani se mi později nepodařilo dopátrat se dalších informací v pramenech, proto jsem srovnáním s ostatními prsteny dospěla k závěru, že pramen nechal do prstenu vsadit skutečně až Scott, nikoliv Halford či Baillie (například prsten nese známky Scottova vkusu a neobsahuje vyryté věnování). Ze Scottovy korespondence rovněž vyplývá, že vlasy obdržel volně v papírové obálce.

by se něco takového projevilo. Obecně předepisoval velké množství léků, jelikož nemocným připadalo, že se díky tomu rychleji uzdraví. Halfordovu náklonnost k opiu citovala například publikace *Hospital Practice*⁷⁰ v době, kdy byl na vrcholu slávy. Řadu z předepisovaných léků sám vyráběl a většina z nich obsahovala oblíbené opium. Henry Halford sám konzumoval opium, když trpěl velkými bolestmi a zemřel v opojení.

2. 1. 2. Problémy

„...*V patisku ‚Buchanova domácího lékařství‘, který jsem kdysi viděl v rukou ženy rolníkovy, která jej probírala za účelem péče o své zdraví, dává lékař čtenářům výstrahu, aby nebrali najednou více než ‚pětadvacet uncí‘ opiové tinktury. Správné znění bylo nepochybně pětadvacet kapek, což se zhruba pokládá za rovné jednomu gránu průměrného opia, ale opium – surové opium – je velmi rozličné co do čistoty a působivosti, a tedy i tinktura z něho připravená.*“⁷¹ V tomto citátu de Quincey shrnuje dva základní problémy, které způsobovaly ve zdravotnictví značné zmatky: Chyby lékařů (lékárníků, šarlatánů) a rozdílná kvalita léčiv. I dnes těžko odhadneme, kolik který člověk nakonec požil opia; i když jeho lékař uvedl, že nemocný spolkl například deset lžiček léku, nevíme, jak silný byl přípravek a jaké lžičky byly použity. „...*na obyčejnou čajovou lžičku nynějšího, devatenáctého století se vejde asi tolik jako na desertní lžičku našich předků.*“⁷² „Čajové lžičky mají tak rozličnou velikost jako opium rozličnou sílu.“⁷³ Časopis *Lancet* poněkud se zpožděním (v roce 1839) uznal, že de Quinceyho připomínka o chybě v Buchanově příručce je správná a že v důsledku této chyby došlo k úmrtím nemluvňat.⁷⁴

Ani názvy léků s opiem nebyly jednotné, někdy se použilo jen slovo „anodyne“, což většinou znamenalo lék s opiem, nebo laudanum. Řada lékárníků byla takřka negramotná a komolili například slovo laudanum do chybné podoby „laudannum“, „laudenum“, „loddanum“, „lodenum“, „lodlum“, „ludanum“. Je jasné, že lékaři a lékárníci, jež neuměli správně pojmenovat předepisovaný lék, nemohli vzbudit důvěru u svých vzdělaných pacientů. Mnoho lidí se raději řídilo radami přátel a příbuzných.

⁷⁰ Aldis, C. J. B.: *Hospital Practice, London 1835*, s. 50.

⁷¹ De Quincey, T.: c. d., s. 268.

⁷² Tamtéž, s. 275.

⁷³ Tamtéž, s. 272-273.

⁷⁴ The *Lancet*, London 1839, Vol. I., s. 485.

Odlišit „šarlatána“ od „kvalifikovaného lékaře“ nebylo v první polovině devatenáctého století nic jednoduchého a rozhodně nelze tvrdit, že „šarlatáni“ svým pacientům škodili více či méně než „kvalifikovaní lékaři“. Dobová hierarchie stavěla chirurgy na úroveň řezníků, přestože právě oni znali anatomii těla mnohem lépe než lékaři, kteří byli teoretiky a lidské vnitřnosti viděli poprvé a naposled v medicínské příručce.

Možnosti vyšetření nemocného byly Británii omezené, pitvy se částečně povolovaly až roku 1832 tzv. *Anatomickým zákonem*. V témže roce vznikla *Asociace provinčních lékařů a chirurgů*, jež se stala prvním sdružením „kvalifikovaných lékařů“; z právního hlediska však lékaři měli stále stejné postavení a povinnosti jako šarlatáni. Medici se učili anatomii na tělech, které uloupili z čerstvých hrobů, někdy i zabíjeli beznadějně nemocné a pak jejich těla ukryli v tajné pitevně.⁷⁵ Na pověsti to jejich řemeslu rozhodně nepřidalo. Stačí si vzpomenout na fanatického psychopata-lékaře v románu Mary Shelleyové *Frankenstein* (1818). Pouhé obrázky z medicínských příruček devatenáctého století budí ve čtenáři hrůzu dodnes. Například publikace *Operative Surgery* (Operativní chirurgie) z roku 1850 obsahuje celou řadu děsivých ilustrací, jež měly pomoci začínajícímu lékaři provádět různé zákroky.⁷⁶

Někteří lékaři, stejně jako jejich pacienti, trpěli alkoholismem. Například známý doktor Johnathan Pereira byl notorickým alkoholikem a pokud byl zavolán k pacientovi ve chvíli, kdy byl opilý, požil laudanum. Nakonec se laudanem nechtěně otrávil.⁷⁷ Lékařům, kteří chtěli provádět pokusy na zvířatech, chyběly prostory, ve Skotsku se proto prováděly pokusy v zahradě Holyroodského (královského) paláce.⁷⁸

Mnoho lidí lékař nikdy nenavštívil. Při porodu asistovaly převážně porodní báby, nebo sousedky a příbuzné. Mnoho zdravotních komplikací vyžadovalo okamžitou pomoc, ale než by někdo dojel pro lékaře a přivezl jej zpět, mohlo být již pozdě. Gramotní lidé proto obvykle vlastnili příručku „domácí lékař“ a v nouzi vypomohl kněz. Existovala dokonce speciální lékařská učebnice⁷⁹ pro kněze. Dle slov de Quinceyho se lékaři volali jen v případě, že nemocný nemohl chodit. Pokud chodit mohl, měl si pacient sám dojít do lékárny a poradit se s lékárníkem. Lékárníci ovšem vnímali medicínu z ryze ekonomického hlediska, proto se stali ochotnými dealery

---

⁷⁵ Porter, R.: *Historie medicíny*, Praha 2001, s. 355.

⁷⁶ Viz obr. č. 7., 8., 9.

⁷⁷ Berridge, V., Griffith, E.: c. d., s. 71.

⁷⁸ Hall, M.: *A Critical and Experimental Essay on the Circulation of the Blood*, London 1831, s. 145.

⁷⁹ Bickersteth, H.: *Medical Hints*, London 1829.

narkotik, ačkoliv veřejně popírali, že by komukoliv poskytovali opium pro jakékoliv jiné než lékařské účely. Například lékárník Dunn, u něhož si tajně kupoval opium básník Samuel Taylor Coleridge, poučoval svého učeníka slovy: „*Nikdy nesmíš nikomu o něm nic říct, ani že užívá laudanum. Nikdy o něm nemluv, a když si nebudeš moci pomoci, tak jedinečně se mnou, protože když se prořekneš, bude to mít nevímjak následky.*“⁸⁰ Lékárník ze Salfordu přiznal, že „*pokud přišli lidé pro laudanum, aby ho užíli jako stimulační drogu, přimíchal jsem do něj hořec.*“ Domníval se, že tak sníží škodlivost léku. „*Občas ke mně přicházejí závislí bez peněz,*“ pokračoval, „*a žadoní, abych jim dal malou dávku.*“⁸¹ Konkurenční boj nutil lékárníky nabízet čím dál silnější léky (nejen na bázi opia), neboť čím silnější léky byly, tím lépe se prodávaly. Rozdíly mezi přípravky jednoho názvu v různých lékárnách byly opravdu markantní, podíl opia v laudanu mohl být až trojnásobně vyšší, než se pacient domníval.⁸²

John Berkenhout v roce 1787 smutně konstatoval, že lékaři nejsou schopni problémy ve zdravotnictví vyřešit: „*...současná lékařská praxe v Anglii působí na životy poddaných Jeho Veličenstva destruktivně.*“⁸³

2. 1. 3. Nemoci

Populace Británie se v letech 1750-1850 ztrojnásobila z šesti na osmnáct milionů; míra urbanizace vzrostla více než pětinašobně, z patnácti procent na osmdesát.⁸⁴ Odborníci se shodovali, že lidé byli v osmnáctém století zdravější právě díky tomu, že většina z nich žila na vesnici, zatímco „*ve velkých městech se těší plnému zdraví jen méně než 10% obyvatel,*“⁸⁵ jak usoudil doktor Thackrah v roce 1832. Poetičtěji totéž vyjádřil i Jean Jacques Rousseau: „*Mnohem více síly a vitality nacházíme pod oděvem venkovana než pod pozlátkem dvoránů.*“⁸⁶

Koncentrace obyvatel ve městech, příšerné hygienické podmínky a nedostatek lékařské péče způsobily, že se plicní tuberkulóza stala součástí každodenního života obyvatel měst po celé devatenácté století. O opiu se věřilo, že dokáže tuberkulózu nejen

---

⁸⁰ Davenport-Hines, R.: c. d., s. 58.

⁸¹ Ginswick, J.: Labour and the Poor in England and Wales 1849-1851, London 1983, Vol.1, s. 52.

⁸² Tamtéž, s. 53.

⁸³ Porter, R.: c. d., s. 301.

⁸⁴ Tamtéž, s. 440.

⁸⁵ Tamtéž, s. 443.

⁸⁶ Tamtéž, s. 291.

léčit, ale působí také jako prevence.⁸⁷ Od dvacátých let se cyklicky objevovaly epidemie cholery.

Stanovení diagnózy občas dělá problémy lékařům i dnes, ale v devatenáctém století děti umíraly převážně na „křeče“ a „psotník“, dospělí na „slabost“, nebo „přesun dělohy“. I člověk bez lékařského vzdělání dnes snadno dokáže opravit mnohé chyby v dobových učebnicích medicíny, které kdysi svědomitě sepsali přední odborníci. Lékaři často popsali nemoc tak, že dnešní doktoři nejsou schopni podle toho ani přibližně diagnostikovat onemocnění, což znamená, že autoři těchto popisů chorobě vůbec nerozuměli, nebyli si jisti, jak vzniká, jak se šíří, jak působí a samozřejmě ani jak ji léčit. Voltaire označil lékaře za člověka, jenž podává léky, o nichž ví jen velmi málo, k léčbě nemocí, o nichž ví ještě méně, lidem, o nichž neví zhola nic.⁸⁸

Lékaři nezmínka považovali jednu nemoc s různými příznaky za vícero nemocí a naopak vícero nemocí se jim zdálo jako jedna; například po určitou dobu se věřilo, že syfilis a kapavka jsou různé projevy téže nemoci, později se od tohoto názoru ustoupilo.

---

⁸⁷ *De Quincey, T.*: c. d., 8.

⁸⁸ *Porter, R.*: c. d., s. 288.

2. 2. Vztah lékařů k narkotikům

Obecně lze konstatovat, že lékaři měli opium rádi. Často jej předepisovali, vymýšleli nové a nové receptury léků s opiem. Nejenže každá domácnost měla doma laudanum, ale i lékaři a šarlatáni jej považovali za nezbytnou součást svého kufříku; to však neznamená, že by lékaři věděli, jak opium působí na lidské tělo a psychiku. Koneckonců tato otázka není uzavřená dodnes.

První experimenty s opiem byly provedeny již v polovině sedmnáctého století a měly za úkol zjistit, jaké jsou jeho účinky a nakolik je toxické. Pokusy se prováděly na různých zvířatech, například novorozenech králících. Docházelo i k experimentům na lidech.⁸⁹ Pokusy na lidech se v devatenáctém století prováděly s vědomím i bez vědomí pokusných osob.

2. 2. 1. Střet názorů

„*Opium je nade všechny jiné prostředky, člověku známé, nejpůsobivějším svou mocí a rozsahem své moci nad bolestí,*“⁹⁰ tvrdil de Quincey. A lékaři mu většinou dávali za pravdu. Nejžhavěji spekulovali o tom, zda opium lépe působí orálním podáním, nebo vnější aplikací na kůži; též se nemohli shodnout, jestli opium působí díky krevnímu oběhu či nervové soustavě.

George Young, známý lékař žijící na konci osmnáctého století, neměl na opium jednoznačně vyhraněný názor. Věřil, že opium je příčinou předčasné smrti nemocných rakovinou a tuberkulózou. Kritizoval nadužívání opia majetnými vrstvami, jež „*umírají v deliriu*“, protože „*se stávají otroky opia a musí dávky postupně zvyšovat. Za noci pod jeho vlivem sténají, s obtížemi se potýkají a za dne pak v hlavě mají zmatek. (...) Chudý člověk, který v hrobě spočine bez opia, uléhá do něho s klidem na duchu i na těle.*“⁹¹ Paradoxně však věřil, že „*pokud se opium dlouhodobým užíváním zbaví svých narkotických účinků, pravděpodobně se osvědčí jako lék.*“⁹²

Skot Thomas Trotter pracoval jako lodní lékař. V roce 1804 konstatoval: „*...účinek opia považuji za velmi podobný účinku kořalky.*“⁹³ A stejně jako kořalka

⁸⁹ V pokusech s narkotiky na lidech masově pokračovali nacisté v koncentračních táborech. Dějiny těchto pokusů jsou shrnuty v knize Koch, P. F.: Pokusy na lidech, Vsetín 1997.

⁹⁰ De Quincey, T.: c. d., s. 9.

⁹¹ Davenport-Hines, R.: c. d., s. 41.

⁹² Tamtéž, s. 42.

⁹³ Trotter, T.: An essay, medical, philosophical, and chemical, on drunkenness and its effects on the human body, Cambridge 1988, s. 37.

bylo podle něj opium návykové. Upozornil i na to, že je nevhodné, aby bylo příliš levné, a tudíž příliš dostupné. Byl jedním z prvních lékařů, kdo označil alkoholismus za nemoc. Od této myšlenky byl jen krůček k označení závislosti na opiu za nemoc, ale to se bohužel stalo až za půl století.

John Brown se stal zakladatelem „Brownovy školy medicíny“, která věřila, že nemoc znamená vychýlení organismu z rovnováhy směrem k letargii nebo excitaci. Letargie se měla léčit stimulanty, tedy alkoholem a opiem. Brown totiž jako jeden z mála tvrdil, že opium není narkotikem, jež uspává, nýbrž naopak vzrušuje.⁹⁴

Největší autoritou v oblasti jedů ve dvacátých a třicátých letech devatenáctého století byl profesor Robert Christison. Pocházel z Edinburghu a prováděl pokusy na lidech, aby zjistil, zda opium působí sedativně, nebo vzrušivě. Výsledkům jeho výzkumu se budu věnovat v následující kapitole.

Opium ve vyšších dávkách se rovná jedu, ale určit, zda člověk zemřel po požití opia, bylo možné jen do několika hodin po úmrtí – dokud byl cítit pach opia z jeho úst. Pitvy se prováděly zřídka a úmrtí zaviněné laudanem by bylo těžké odhalit, protože se velmi rychle vstřebává. Na tento problém upozornil již v roce 1832 Robert Christison⁹⁵ a snažil se přesvědčit své kolegy o rizicích návyku na opium. Jeho modlitby byly vyslyšeny a roku 1838 byla zřízena komise pro zneužívání drog v rámci *Edinburgh Royal College of Physicians* (Edinburghská královská lékařská škola).

Opium se užívalo i při projevech šílenství. Psychicky narušení jedinci se léčili také minerálními vodami, studenými sprchami, léky vyvolávajícími zvracení či průjem, léky „proti hysterii“, žíraviny (aplikovanými zevně), pouštěním žilou, přikládáním baněk a elektrickým proudem.⁹⁶ Opium se považovalo za lék na delirium tremens. V hospodách bylo možné zakoupit dětské opiové přípravky, nebo se opium přidávalo do alkoholického nápoje, nejčastěji do brandy a piva.⁹⁷ Při míchání opia s alkoholem docházelo samozřejmě ke zvýšení rizika zdravotních následků. Lidé trpící fobiemi byli uklidňováni opiem, ač většinou neúspěšně.

Nečastěji se opium používalo proti bolesti, tedy ne jako lék, ale jako analgetikum. Dle slov de Quinceyho opium „...je jediným utišujícím lékem, který je

---

⁹⁴ Porter, D., Porter, R.: *Patient's Progress, Doctors and Doctoring in Eighteenth-century England*, Stanford 1989, s. 202.

⁹⁵ Christison, R.: *A Treatise on Poisons*, Edinburgh 1832, s. 56.

⁹⁶ Ingram, A.: *Patterns of Madness in the Eighteenth Century*, Liverpool 1998, s. 118.

⁹⁷ Berridge, V., Griffith, E.: c. d., s. 33.

skoro všeobecně znám a který se pro svůj znamenitý účinek obecně cení.“⁹⁸ Pokud se opium užívá „obezřetně“, má podle de Quinceyho tyto účinky: „1. uklidňuje každé podráždění nervové soustavy, 2. povzbuzuje schopnost požitku, a 3. kde je třeba úsilí mimořádného (jak se občas stává všem), aby se udržely na dobu čtyřiaadvaceti hodin životní síly, které by jinak klesly...“⁹⁹ Každý však pociťoval účinky opia odlišně, což de Quincey ve své knize podcenil.

2. 2. 2. Podoba narkotik v devatenáctém století

Surové opium mělo tvar krychle a balilo se do papíru s nápisem „*Opium (Turc)*“.¹⁰⁰ Surové opium bylo samozřejmě možné zakoupit a pak s ním experimentovat doma. Nejčastěji však experimenty probíhaly v lékárně, protože mnoho z nich nabízelo vlastní přípravky originální receptury; léky se prodávaly pod jedním názvem, ale v různých lékárnách se připravovaly různým způsobem. Některé rodiny měly vlastní recepty léků, které jim lékárník na přání namíchal.¹⁰¹

Nezkušený lékárník mohl udělat chybu, že naporcoval surové opium, aniž by ho vysušil, a pak ještě nesprávně navázil. Lék tak mohl být mnohem silnější, než se původně zamýšlelo. Lékárníci vlévali laudanum do libovolné nádoby, již zákazník přinesl, ale ne všechny léky byly lehce zaměnitelné, například dětský sirup s opiem *Godfrey's Cordial* (Godfreyho posilující lék) měl charakteristickou zužující se lahvičku.¹⁰²

Lékař William Allen nabízel roku 1810 šestnáct přípravků obsahujících opium, o rok později jich bylo již dvacet.¹⁰³ Kromě Doverova prášku, prodávaného ve speciálních skleničkách, a populárního laudana, existovaly i jiné léky obsahující opium: například paregoric (což byla směs opiového prášku, kafru, kyseliny benzoové, alkoholu a semínek anýzu), která dostala svůj název podle řeckého výrazu „zklidňující“. Dalším produktem byl *Battley's Sedative Solution* (Battleyho uklidňující roztok) – směs opia, hydroxidu vápenatého, lihu, sherry a vody. Prodávaly se též opiové tabletky a pastilky, nezřídka s přídavkem olova. Náplasti s opiovým práškem a kafrem měly ulevit od nervového podráždění. Opiová mýdla a masti se používaly proti hemeroidům a revmatismu. Opiové výplachy, opiový ocet a víno kupovali lidé s

⁹⁸ *De Quincey, T.*: c. d., s. 18.

⁹⁹ Tamtéž, s. 16.

¹⁰⁰ *Berridge, V., Griffith, E.*: c. d., s. 27.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 30.

¹⁰² Tamtéž, s. 31.

¹⁰³ Tamtéž, s. 22.

trávicími potížemi. Dospělí ve Fens holdovali pivu s opiem. Laudanum s chloroformem bylo známé jako *Gasman's mixture* (Gasmanova směs). Lékař Rayner v Stockportu,¹⁰⁴ stejně jako mnozí další, předepisoval opium ve formě kapek do očí. Opium se nalévalo i do uší. Tzv. *Black Drop* (Černá kapka), vynalezená na počátku osmnáctého století, byla opiem rozpuštěným v rostlinných kyselinách, několikrát silnějším než laudanum.

Časopis *The Magazine of Science, and School of Arts* (Časopis o vědě a nauka o umění) v roce 1842 sestavil následující abecední seznam nejčastěji užívaných léků s opiem, ale bohužel opomenul varovat čtenáře před nebezpečím jejich užívání: *Balsam of Horehound* (Balzám z jablečnicku obecného), *Balsam of Liquorice* (Balzám z lékořice), *Bateman's Pectoral Drops* (Batemanovy hrudní kapky), *Bate's Anodyne Balsam* (Bateův balzám s opiem), *Battley's Liquor Opii Sedativus* (Battleyho uklidňující likér s opiem), *Black Drop*, *Ford's Balsam of Horehound* (Fordův balzám z jablečnicku obecného), *Godfrey's Cordial*, *Grindles's Cough Drops* (Grindlovy kapky proti kašli), *Matthew's Pills* (Matthewovy pilulky), *Norris's Drops* (Norrisovy kapky), *Rousseau's Drops* (Rousseauovy kapky), *Squire's Elixir* (Statkářův elixír) a *Ward's Sweating Powders* (Wardův pudr podporující pocení). Koncem první poloviny devatenáctého století byl objeven ještě chlorodyne obsahující opium i konopí, původně jako lék proti choleře. Oblibu chlorodynu dokládají četné dobové reklamní plakáty. Opiové sirupy pro děti byly jedním z nejchutnějších produktů z opia. Prodávaly se i odvary z makovice označované za „dětský čaj“. Malé děti dostávaly na žužlání kapesník namočený do laudana.

2. 2. 3. Etikety

*Museum of the Royal Pharmaceutical Society*¹⁰⁵ (Museum královské farmaceutické společnosti) působí skromně, ale bylo jedinou londýnskou institucí, kde se mi podařilo získat materiál pro svou práci. Pátrala jsem po dobových etiketách z lahviček a obalech od narkotik. Zajímalo mě, zda byl uživatel varován, že se jedná o velmi nebezpečné a návykové látky. Obal od opiových pilulek z let 1806-1811 nenesl žádné informace o rizicích použití.¹⁰⁶ Lahvička z pozdější doby (nejspíš šedesátá nebo sedmdesátá léta 19. století) již měla na etiketě napsáno „*Poison*“ („Jed“) a dokonce doporučené dávkování „*A Dose for Adults 5-30 drops*“ (Dávka pro dospělé 5-30

¹⁰⁴ Berridge, V., Griffith, E.: c. d, s. 32.

¹⁰⁵ Royal Pharmaceutical Society of Great Britain, Museum of the Royal Pharmaceutical Society, 1 Lamberth High Street, London SE1 7JN (navštíveno 28. 7. 2010).

¹⁰⁶ „Opium Pills, one grain each, Manufactured by Paytherus, Savory and Company, London“.

kapek). Lahvička opia z pozdější doby od stejného výrobce doporučuje dávku „5-15 drops“.¹⁰⁷

V Edinburghu, centru gregoriánské medicíny, mě v muzeu *The Georgian House*¹⁰⁸ (Gregoriánský dům) zaujala domácí lékárníčka, která vypadala jako toaletní stolek s mnoha přihrádkami a porcelánovými krabičkami. Léky však byly mladší než samotná lékárníčka, soudím tak podle toho, že byla zásobená chloroformem, který se začal používat až ve čtyřicátých letech. Nápis hlásal: *Pure Chloroform, Poison* (Čistý chloroform, jed). Také zde bylo laudanum opatřené etiketou: „*Laudanum. Poison. Medium dose 20 drops*“ (Laudanum. Jed. Střední dávka 20 kapek). I na *Anodyne Liniment: for use on sprains* (Opiová mast na výrony) bylo varování „*Poison*“. Jen *Paregoric* neneslo žádnou informaci kromě toho, že se jedná o „*Camphorated Opium*“ (Opium s kafrem).¹⁰⁹

Varování o nebezpečí se začalo na obalech narkotických léků objevovat pravidelně až od osmdesátých let devatenáctého století, do té doby sloužilo varování jako prevence před zneužitím léku dítětem, byť ne všechny děti uměly číst a některé by zmínky o jedu naopak zlákaly k vyzkoušení. Drtivé většině dětí dávali opium dospělí, proto případné zdravotní následky měli na svědomí oni.

---

¹⁰⁷ Značka „Savory and Moore“.

¹⁰⁸ The Georgian House, 7 Charlotte Square, Edinburgh, Scotland, EH2 4DR (navštíveno 30. 7. 2010).

¹⁰⁹ The Medical Chest in Georgian House supplied by Messrs James Robertson & Company in George Street, c. 1830.

2. 3. Narkotika v odborných publikacích pro lékaře i laiky

2. 3. 1. Lékaři informují lékaře

Lékaři svou náklonnost k opiu ve svých odborných publikacích projevovali otevřeně. Neostýchali se nabádat ženy k užívání opia v těhotenství, ačkoliv varovali před předávkováním malých dětí. Všeobecně lékaři věnovali nejvíce pozornosti dětem a nejméně starým lidem. V souvislosti s narkotiky se zmiňovali takřka výhradně o nižších vrstvách, zřídka o středních, nikdy o šlechticích. Tuto nerovnoměrnost se snažím napravit v kapitolách o společnosti.

„*Opium je velmi škodlivé,*“¹¹⁰ konstatovali autoři knihy *Alcohol, a Dangerous and Unnecessary Medicine* (Alkohol, nebezpečný a zbytečný lék). Tehdy se však alkohol i opium považovaly za léky nezbytné pro řadu nemocných. Alkohol lékaři řadili mezi narkotika spolu s etherem, kafrem, blínem, tabákem a arnikou horskou.¹¹¹

Jako první srovnal závislost na opiu a alkoholu lékař Robert Christison roku 1845.¹¹² V předchozím vydání své knihy *A Treatise on Poisons* nic podobného nezminil, z čehož plyne, že podobnosti mezi alkoholiky a požívači opia si všiml až v letech 1832-1845. V té době se však opium používalo jako lék na alkoholismus a alkohol jako lék pro požívače opia. John Uri Lloyd radil závislým na opiu užívat směs síry, morfia, kyseliny salicylové, alkoholu a glycerinu.¹¹³

O vlivu alkoholismu a požívání opia na zdraví se nejčastěji zmiňovaly texty popisující bídu a špatné mravy příslušníků nižších společenských vrstev. Například v *The London Medical Gazette* se v roce 1848 objevil tento článek:

„*Šílenství způsobené konzumací opia*

Mezi ženami nižší společenské třídy, které jsou přijímány v době, kdy by měly porodit, do místních špitálů, velké množství pije denně kořalku; dle mého tříletého výzkumu je konzumace opia v této společenské třídě mnohem vyšší, než se lidé domnívají. Byl jsem překvapen, když jsem zjistil, jak častá je tato praktika, která oněm lidem nezpůsobuje černé svědomí ani smrt. Vůbec není ničím nezvyklým, když vrchní sestra najde pod polštářem pacientů lahvičku laudana nebo krabičku opiových pilulek, které ten člověk denně tajně užíval. Mnoho mladých dívek potvrdilo, že kromě alkoholu

¹¹⁰ Woll, F. W., Fournier, A., Allen M. M.: *Alcohol, a Dangerous and Unnecessary Medicine How and Why*, Charleston 2008, s. 189.

¹¹¹ Murray, J.: *A System of Materia Medica and Pharmacy*, Edinburgh 1828, Vol. I., s. 136.

¹¹² Christison, R.: *A Treatise on Poisons*, Edinburgh 1845, s. 34.

¹¹³ Woll, F. W., Fournier, A., Allen M. M.: c. d., s. 328.

kupují (...) laudanum ve své oblíbené lékárně (...). Je logické, že v době porodu a po odebrání drogy pozorujeme častěji výskyt poporodního šílenství – tolik častého mezi příslušníky nižší sociální třídy (...). Je možné konstatovat, že během uplynulých osmnácti let, kdy jsem podepsal dokumenty všech, koho zde považujeme za blázny a kdo dříve pobýval v blázincích, jsem pozoroval zvýšení počtu případů šílenství, jež procentuálně převyšuje celkový populační přírůstek. Z toho plyne, že by tento fakt mohl vysvětlit zlozvyk užívat opium.“¹¹⁴

Alkoholismus dělníků byl sice kritizován, ale lékaři považovali problém za neřešitelný a pevně zakořeněný: „*Padesátiletý horník, požívající mnoho ginu a brandy, utrpěl pohmožděninu holenní kosti; napojili jsme ho čtyřiceti kapkami laudana a, jelikož byl alkoholik, dostával denně pintu vína. O několik dní později usnul pod vlivem opia a probudil se s bolestmi v nohou, ale lékaři v jeho nohou nenašli žádný zánět, proto mu předepsali další opium. Potom ho navštívila manželka a asi mu tajně přinesla alkohol, protože jeho stav se nepatrně zhoršil. Pak se uzdravil.“¹¹⁵*

Mnoho lidí prosilo lékaře, aby je vysvobodili ze závislosti na opiu, leckdy však právě lékaři způsobili, že se pacient stal na předepsaném léku závislým. Profesor Thomson popsal případ své závislé pacientky takto: „*Znal jsem ženu, jež pila týdně dvě pinty laudana, a obrátila se na mě, abych jí poradil, jak se toho zlozvyku zbavit. Doporučil jsem jí užívat stále stejné množství, ale při každé dávce nádobu se zbytkem doplnit vodou tak, aby v nádobě bylo stále stejné množství tekutiny. Tento plán fungoval skvěle, ale potom byl její syn zabit při obléhání Alžíru, ona se vrátila ke svému zlozvyku a už jsem o ní neslyšel.“¹¹⁶*

„*Pěťadvacetiletá žena užívá opium již patnáct let, poprvé jí ho tajně dala chuť. Žena se těší dobrému zdraví,*“¹¹⁷ informoval čtenáře dobový lékařský tisk. V souvislosti s touto pacientkou byl připomenut i básník Coleridge, o němž se psalo, že je zdravý, ale redakce paradoxně předpokládá jeho brzké úmrtí. Coleridge zemřel o rok později.

Roku 1858 přední lékařský časopis *The Lancet* publikoval článek nazvaný „*Oblast laudana*“, který vyznívá poněkud cynicky: „*Vždy se vědělo, že Holbeach [nedaleko Spaldingu v Lincolnshire, Británie – pozn. M. M.] je známou oblastí*

¹¹⁴ The London Medical Gazette, London 1848, Vol. VI., s. 103.

¹¹⁵ The London Medical Gazette, London 1836, Vol. XVII., s. 613-614.

¹¹⁶ The Lancet, London 1837, Vol. II., s. 787.

¹¹⁷ The London Medical Gazette, Vol. IX., London 1832, s. 556.

*laudana' a logicky se zde droga prodává v neuvěřitelném množství – nejen v lékárnách, ale téměř v každém vesnickém krámku a prodávají si ji navzájem i sousedé. Je překvapivé, jak málo úmrtí, nakolik je nám známo, zde opium způsobilo.*¹¹⁸

„V Turecku a Číně se opium používá jako droga,¹¹⁹ citoval všeobecně známý fakt autor knihy *Chemistry of Organic Bodies* (Chemie organických těl) a dále rozvíjel naivní teorii, že v Anglii je situace úplně jiná. Přitom o šest let dříve vyšel slavný Christisonův článek *Opium-eating* (Požívání opia), který objektivně hodnotil stávající situaci v Británii a mnohokrát se publikoval v různých médiích. Christison věřil, že de Quinceyho dílo o opiu je pravdivé¹²⁰ a souhlasil i s jeho názorem, že opium nezkracuje život,¹²¹ přesto varoval, že i jedna jediná kapka může ohrozit život malého dítěte¹²². Po srovnání dvou vydání Christisonova *Treatise*, jsem dospěla k názoru, že v přepracované verzi autor zaujímá vůči opiu mírně pozitivnější stanovisko.

Jednoznačně největší překvapení představují lékaři, kteří požívání opia podporovali a Čínu a Turecko považovali za dobrý vzor. Například autorská dvojice Stephenson a Churchill v knize *Medical Botany* (Léčivé rostliny) zcela otevřeně psala o tom, že opium „*zvyšuje intelektuální schopnosti*“¹²³ a dodali, že jistý lékař užíval sto padesát kapek *laudana* v rumu nebo whisky před a po každé své přednášce. „*Malajci užívající opium denně jsou zdraví a energičtí*,“¹²⁴ zní spíše jako reklamní slogan, ale jedná se o citát z nanejvýš odborné lékařské publikace. „*Peršané a Turci vnímají opium jako Angličané kávu*.“¹²⁵ Thomas Beddoes, vášnivý zastánce léčby elektrickým proudem a pižmem,¹²⁶ prohlásil, že „*víno a kořalka jsou součástí každodenního jídelníčku většiny z nás stejně, jako je pro Turky opium*“.¹²⁷

Někteří lékaři pouze naznačovali, že riziko závislosti je reálné. Například autor *Medical Guide* (Lékařský rádce) počítá s tím, že pacienti mohou být na opium navyklí, proto je u nich třeba počítat s vyššími dávkami¹²⁸. Doktor Jones ve své knize *The*

---

¹¹⁸ The Lancet, London 1858, Vol. I., s. 330.

¹¹⁹ Thomson, T.: Chemistry of Organic Bodies, Vegetables, London 1838, s. 587.

¹²⁰ Christison, R.: A Treatise on Poisons, Edinburgh 1832, s. 617.

¹²¹ Christison, R.: A Treatise on Poisons, Edinburgh 1845, s. 721.

¹²² Christison, R.: A Dispensatory, Edinburgh 1842, s. 682.

¹²³ Stephenson, J., Churchill, J. M.: Medical Botany, London 1834, Vol. I., stránka není uvedena.

¹²⁴ Duncan, A.: Supplement to The Edinburgh New Dispensatory, Edinburgh 1829, s. 79.

¹²⁵ Tamtéž.

¹²⁶ Beddoes, T.: The Elements of Medicine, London 1795, Vol. I., s. clxx.

¹²⁷ Beddoes, T.: The Elements of Medicine, London 1795, Vol. II., s. 307.

¹²⁸ Reece, R.: The Medical Guide, London 1828, s. 79.

*Mysteries of Opium Reveal'd*¹²⁹ z roku 1701 mluví o relaxačních účincích opia, ale ne o „zlozvycích“.

Dle názoru již zmíněných autorů Stephensona a Churchilla to byli právě pacienti, ne lékaři, kdo měl z opia největší obavy, ale protože lékaři byli přesvědčeni o nezbytnosti a neškodnosti opia, předepisovali léky s opiem a ujišťovali své pacienty, že opium v těchto přípravcích obsaženo není.¹³⁰

George Young v publikaci *Treatise on Opium* už v první polovině osmnáctého století vyčítal matkám, že překrmují své děti pudinky, sladkostmi a zavařeninami, čímž jim kazí žaludek, který pak léčí pilulkami a odvary užívanými mezi běžnými jídly. Za důsledek považoval chronický průjem, navíc chybně léčený laudanem – Young by spíše doporučil křidu rozpuštěnou ve vodě, protože se domníval, že po laudanu dítě bledne, hubne a trpí nadále průjmy.¹³¹ Young předepisoval laudanum na příliš silné menstruační krvácení a těhotenské nevolnosti, radil „užívat často pět kapek laudana rozmíchaného v mátové či skořicové vodě nebo v červeném svařeném vínu... Přesto se domnívám, že v pokročilém stádiu těhotenství není opium vhodné“.¹³²

V otázce, zda se smí, nebo nesmí užívat opium v těhotenství, se lékaři rozhodně neshodli. Většina u nich gravidní ženy jen varovala, aby to s opiem nepřeháněly. Opiové náplasti se používaly proti těhotenskému zvracení¹³³ a proti předporodním bolestem se přikládaly na břicho látky smočené v laudanu.¹³⁴ Ještě pozitivněji se stavěli vůči mírnému dopování dětí opiem. Doktor Ley se chlubil tím, že vyléčil kašlající dítě, které po naordinované dávce opia spalo třicet hodin a podařilo se ho probudit jen jednou, aby bylo nakrmeno.¹³⁵ Poněkud bizarní bylo uspání dítěte přímo z prsu kojné, která pila laudanum kvůli křečím.¹³⁶ Na tzv. „křeče“ však nejčastěji trpěly děti a proti nim se jim podávalo opium, jak lékařům radila úspěšná příručka pro „pediatry“.¹³⁷

Doktoři, kteří si uvědomovali, jak je opium nebezpečné, se snažili vymyslet přísadu, jež by riziko zdravotních následků po požití narkotik snižovala. Věřilo se například, že olovo nemá žádné vedlejší účinky na lidské zdraví, proto pacienti slychali

---

¹²⁹ Jones, J.: *The Mysteries of Opium Reveal'd*, London 1701.

¹³⁰ Stephenson, J., Churchill, J. M.: c. d., stránka není uvedena.

¹³¹ Davenport-Hines, R.: c. d., s. 39.

¹³² Tamtéž, s. 40.

¹³³ Ley, H.: *An Essay on Laryngismus Stridulus*, London 1836, s. 256.

¹³⁴ Burns, J.: *The Principles of Midwifery*, London 1837, s. 254.

¹³⁵ Ley, H.: c. d., s. 207.

¹³⁶ *The London Medical Gazette*, London 1836, Vol. XVIII., s. 858.

¹³⁷ North, J.: *Practical Observations on the Convulsions of Infants*, London 1826, s. 249.

doporučení konzumovat jej s opiem.¹³⁸ Opium se míchalo i se rtutí, v dobovém časopise byl popsán příklad černocho, který si zabodl do paty rezavý hřebík a vyléčil se jen díky opiu a rtuti.¹³⁹ Uznávaný chirurg dr. Skey konstatoval, že je lepší, pokud pacient zemře na následky užívání opia než na tetanus.¹⁴⁰

Pohlavní choroby se sice léčily převážně rtutí, ale narazila jsem i na následující doporučení: „*Nemocný by měl pít vývar, dvakrát týdně si dopřát teplou koupel, konzumovat každou noc Doverův prášek nebo laudanum s antimonem, jíst by měl jen suchary a rozinky.*“¹⁴¹ Jiný zdroj nabádal k užívání opia s kafrem, rtutí a přikládání pijavic.¹⁴²

Lékaři radili svým kolegům předepisovat opium na choleru,¹⁴³ chronické onemocnění slinivky¹⁴⁴ i debilitu.¹⁴⁵ Některá doporučení vyznívají ve světle dnešní medicíny kuriózně: „*Paralytická třesavka způsobená masturbací nebo přílišným holdováním sexu by měla ustát po aplikaci španělských mušek a podání opia.*“¹⁴⁶

Lékaři se sice snažili přizpůsobovat objem dávky léků, ne vždy se to dařilo a předávkování opiem často končilo smrtí. „*Na každého působí opium jinak, proto je lepší začínat malými dávkami,*“¹⁴⁷ radil doktor Grant. „*Dávky je třeba odměřovat individuálně pro každého pacienta,*“¹⁴⁸ souhlasil s ním dr. North.

Ne každý člověk opium snášel, u některých se projevila alergická reakce nebo zvracení. V takovém případě „*musí být dvojitá dávka použita pro klystýr,*“¹⁴⁹ radí příručka *Modern Practice* (Moderní lékařská praxe). „*Pro ty, kdo nesnáší opium, jej lze nahradit blínem,*“¹⁵⁰ doporučoval John Murray.

„*Opium je nejcennějším lékem, jaký byl dosud objeven,*“ prohlásil Andrew Duncan¹⁵¹ a odkazoval na legendárního Thomase Sydenhama, avšak sám

---

¹³⁸ The Lancet, London 1841, Vol. I., s. 189.

¹³⁹ The Edinburgh Medical and Surgical Journal, Edinburgh 1822, Vol. XVIII., s. 38.

¹⁴⁰ Skey, F. C.: Operative Surgery, London 1850, s. 57.

¹⁴¹ The Lancet, London 1841, Vol. I., s. 305.

¹⁴² Copland, J.: A Dictionary of Practical Medicine, London 1858, Vol. III., s. 7.

¹⁴³ The London Medical Gazette, London 1831, Vol. VIII. s. 628.

¹⁴⁴ Copland, J.: c. d., s. 10.

¹⁴⁵ Thomson, A. T.: The London Dispensatory, London 1836, s. 789.

¹⁴⁶ Copland, J.: c. d., s. 46.

¹⁴⁷ Grant, A.: Observations on the Use of Opium, London 1785, s. 7.

¹⁴⁸ North, J.: Practical Observations on the Convulsions of Infants, London 1826, s. 166.

¹⁴⁹ Thomas, R.: The Modern Practice of Physic, London 1828, s. 349.

¹⁵⁰ Murray, J.: c. d., s. 173.

¹⁵¹ Duncan, A.: Observations, London 1813, s. 160.

Sydenham¹⁵² se o opiu nezmiňoval ani zdaleka tak často jako jeho následovníci na počátku devatenáctého století.

Někteří lékaři riziko závislosti na opiu tvrdošíjně popírali, nejznámějším z nich byl Johnathan Pereira, který odmítal myšlenku, že by opium mohlo být jakkoliv škodlivé. Za jediné požívače opia v Británii označil „dobře známé kauzy“¹⁵³, čili de Quinceyho a Coleridge.

2. 3. 2. Lékaři informují laiky

Za vlastní zdraví jsou zodpovědní především lidé sami, nikoliv jejich lékaři. I dnes jsou velmi populární různé příručky a domácí lékaři, po nichž můžeme sáhnout, když si nejsme jistí, zda při samoléčbě a udržování zdraví postupujeme správně. V devatenáctém století dopravní podmínky neumožňovaly, aby mohl být pacient okamžitě přepraven do nemocnice, nebo aby ho ještě týž den navštívil lékař; proto bylo nutné, aby určité základy zdravotní péče ovládalo co nejvíce lidí.

V příručkách pro laiky se pochopitelně objevují podobné názory jako v literatuře pro odborníky. Lékaři bohužel neměli potřebu varovat veřejnost před nebezpečím pramenícím z užívání a zneužívání opia.¹⁵⁴ Občas se uváděly příklady závislých – Turci nebo de Quincey. Opium se srovnávalo s vínem: „Oboje zvyšuje riziko mrtvice,“¹⁵⁵ píše se v *The Anatomy of Drunkenness* (Anatomii pijáctví). „Hlavním negativním účinkem opia je riziko závislosti, která je podobná návyku na alkoholu,“¹⁵⁶ varuje všeobecná příručka. „Málokdo z tureckých požívačů se dožil více než třiceti let,“¹⁵⁷ strašila své závislé čtenáře publikace *Inebriating Liquors* (Tekutiny způsobující závislost).

Chudí si vyráběli léky sami, a pokud sáhli po knize *Flora Medica* (Léčivá Flóra), mohli se dozvědět, že duběnka a opium spolu tvoří skvělou mast na hemeroidy.¹⁵⁸ Domácí lékaře obvykle psali přední lékařské kapacity nebo se na nich podíleli zkušení odborníci. Odstrašujícím případem je *Encyklopedie domácí léčby a*

---

¹⁵² Rush, B.: *The Works of Thomas Sydenham*, Philadelphia 1809.

¹⁵³ Pereira, J.: *The Elements of Materia Medica and Therapeutics*, Philadelphia 1854, Vol. II., s. 1038.

¹⁵⁴ Naprosto kladně hodnotí opium také tyto zdroje:

Bulletins, London 1831;

Nature Reviewed, Chelmsford 1829;

The Literary Gazette, London 1832, s. 201.

¹⁵⁵ Macnish, R.: *The Anatomy of Drunkenness*, Glasgow 1838, s. 76.

¹⁵⁶ Useful Knowledge, Vegetables, London 1831, Vol. II., s. 152.

¹⁵⁷ Morewood, S.: *Inebriating Liquors*, Dublin 1838, s. 103.

¹⁵⁸ Barton, B., Castle, T.: *Flora Medica*, London 1838, s. 187.

chirurgie,¹⁵⁹ která sice čerpá z děl Christisona, jehož by však jistě nepotěšilo, že autor *Encyklopedie* z jeho textů vyňal veškerá varování o smrtelném nebezpečí při konzumaci opia, ale místo toho nabídl domácí recepty léků s opiem.

Nejrozšířenější a nejznámější domácí příručkou byla Buchanova *Domestic Medicine* (Domácí lékařství),¹⁶⁰ jež byla mnohokrát přepracovaná. Vydání z roku 1800 vychvaluje vlastnosti opia a zmiňuje také pokyny pro případ, kdyby se někdo předávkoval, tato kapitola byla o devětatřicet let později vyškrtnuta, ale o dalších dvacet let obnovena v původním znění! Mezi vydáním z roku 1800 a 1859 není prakticky žádný rozdíl.

Na Buchana patrně navázal dr. Graham.¹⁶¹ Jeho rady byly velmi kontroverzní, například v případě otravy houbami doporučoval spolknout velkou dávku opia,¹⁶² vychvaloval Black drop oproti laudanu,¹⁶³ – podle něj Black Drop neměla psychotropní účinky, přestože se jednalo o mnohonásobně silnější přípravek.

Unikátním pramenem je (ve své době) velmi populární *The Medical Adviser* (Lékařský rádce).¹⁶⁴ Rádce obsahuje zvláštní kapitolu *Opium-eating*, kde se píše, že hypochondři následovali de Quinceyho a začali užívat opium, jež je horší nežli kořalka a zkracuje život.¹⁶⁵ Rádce doporučoval zbavit se závislosti na opiu postupným snižováním dávky, kouřením tabáku, kafem, projímadly a blíže neurčenými kyselinami.¹⁶⁶

Encyclopædia Britannica z roku 1797 hlásala, že opium má stejné vlastnosti jako rtuť a varovala před ním jen minimálně.¹⁶⁷ Johnsonův slovník definuje opium jako lék navozující spánek.¹⁶⁸ *Penny Cyclopaedia* uvádí především hospodářské souvislosti a srovnává tureckého požívače opia s anglickým alkoholikem pijícím gin.¹⁶⁹ *Popular Encyclopedia* nabízí jen zmatené vysvětlení; slovo laudanum je použito pro ukázk

---

¹⁵⁹ Andrew, T.: A Cyclopedia of Domestic Medicine and Surgery, Glasgow 1842, s. 409.

¹⁶⁰ Buchan, W.: Domestic Medicine, London 1800.

Buchan, W.: Domestic Medicine, Exeter 1839.

Buchan, W.: Domestic Medicine, Halifax 1859.

¹⁶¹ Graham, T. J.: Modern Domestic Medicine, London 1827.

¹⁶² Tamtéž, s. 189.

¹⁶³ Tamtéž, s. 10.

¹⁶⁴ Viz obr. č. 5.

¹⁶⁵ Burnett, A.: The Medical Adviser, London 1824, Vol. I., s. 196.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 197.

¹⁶⁷ Encyclopaedia Britannica, Edinburgh 1797, Vol. XI., s. 258.

¹⁶⁸ Johnson, S.: English Dictionary, Boston 1835, s. 649.

¹⁶⁹ The Penny Cyclopaedia, London 1840, Vol. XVI., s. 455.

výslovnosti, takže je jasné, že každý v roce 1837 musel vědět, jak se toto slovo vyslovuje – jinak by nesloužilo jako vzor.¹⁷⁰

Až v roce 1869 příručka *Beeton's Book of Household Management* varovala před opiovými sirupy pro děti, ale již o rok dříve byl schválen první zákon omezující prodej opia, jež začalo být vytlačováno jinými, účinnějšími léky.

2. 3. 3. Opium a zvířata

Nerada bych opomenula i neplnoprávné členy společnosti – zvířata. Byť se zvířata v historických pracích objevují sporadicky, věřím, že právě proměny vztahu lidí ke zvířatům jsou zajímavým ukazatelem kulturních změn. Na počátku devatenáctého století se v Británii (a paralelně i v dalších zemích) začalo spontánně rodit hnutí na ochranu zvířat a básník Percy B. Shelley začal propagovat vegetariánství. Příručky, jež jsem zkoumala, však nebyly určeny ochráncům zvířat, ale profesionálním chovatelům, farmářům a veterinářům.

Pokusy na zvířatech se prováděly masově a mnohdy nahrazovaly pokusy na lidech. Zvířata při nich velmi často umírala. Například *Esej o krevním oběhu* popisuje pokusy provedené na žábách v zahradě Holyroodského paláce v Edinburghu: „Žábě ochrnuly zadní končetiny poté, co byly necelou minutu ponořeny do roztoku opia.“¹⁷¹ Druhý pokus působí nevěrohodně, autor totiž tvrdí, že vzkřísil žabu otrávenou opiem tím, že ji přes noc nechal ležet částečně ponořenou ve vodě.¹⁷² Patrně byly provedeny i pokusy na zvířatech s octem a opiem, neboť John Murray ve své *Materia Medica* prohlásil, že zvířata konzumující opium s octem umírají dříve než ta, která pijí opium s vodou.¹⁷³

Vzhledem k tomu, že řadu nemocí zvířata sdílejí s lidmi, léčily se tyto neduhy podobně. Astma lidí i koní se mírnilo opiem s kořením.¹⁷⁴ Veterinářské recepty často obsahovaly kafr, zázvor, opium a i zvířata si čas od času musela projít léčbu opiovými klystýry. Jedna veterinární příručka popisuje jak donutit koně pít opium.¹⁷⁵

Dobytěk dostával podobné léky jako lidi, koně a psi. Laudanum se podávalo kravám trpícím porodními bolestmi a záněty.¹⁷⁶ Dobyččí domácí lékař z roku 1832 radil

¹⁷⁰ The Popular Encyclopedia, *Glasgow 1837*, Vol. V., Part I., s. 24.

¹⁷¹ Hall, M.: c. d., s. 141.

¹⁷² Tamtéž.

¹⁷³ Murray, J.: c. d., s. 169.

¹⁷⁴ White, J.: *A Compendious Dictionary of the Veterinary Art*, London, 1830, stránka není uvedena.

¹⁷⁵ Tamtéž.

¹⁷⁶ Yoatt, W.: *Cattle, London 1838*, s. 586.

používat opium proti nemocem očí a tetanu; přepracovaná verze z roku 1853 obsahuje velmi mnoho receptů s opiem, například proti průjmům.¹⁷⁷

Nejpopulárnějšími domácími mazlíčky byli v gregoriánské Británii rozhodně psi. Tradovalo se, že psi jsou vůči opiu takřka imunní – třikrát přepsaná příručka *Canine Pathology* (Patologie psů) uváděla, že pes přežije oproti člověku až trojnásobnou dávku opia.¹⁷⁸ Možná právě proto tato kniha nabízela mnoho receptů léků s opiem. Lékařský časopis *Lancet* naopak uvedl, že vy se opium mělo užívat výjimečně, protože způsobilo již příliš mnoho úmrtí lidí a psů.¹⁷⁹

Lidé ve Fens kupovali nadprůměrné množství opia nejen pro sebe, ale i pro hospodářská zvířata – prasata „*přibírala rychleji, když byla zklidněná*.“¹⁸⁰ Necelá unce opia se dávala ovčím a dvě až tři unce vzdorným koním, kteří měli jít na prodej.¹⁸¹

2. 3. 4. Vraždy, sebevraždy a úmrtí

Osoby, zabitě opiem, byli většinou kojenci. Lékaři často kritizovali „šarlatány“ za dopování dětí opiem, avšak nezdá se, že i oni sami chybovali úplně stejně. Například časopis *The Lancet* uvádí, že „*tři kapky laudana, podané čtrnáctiměsíčnímu silnému dítěti, způsobily smrt*.“¹⁸²

„(...) tolik malých dětí zemřelo na následky požití odvaru z máku a opiových sirupů,“ stěžoval si dr. Collier. „*V Sews byla minulý týden zaznamenána událost, kdy bylo miminko zabito Godfrey's Cordialem. Cordial byl připravený z cukru, vody a opia. (...) Takové případy jsou velmi časté. Sám zaznamenám dvanáct nebo čtrnáct úmrtí ročně, a to jen v Londýně. Když vypočítáte průměrnou úmrtnost v důsledku Cordialu za dvanáct let, zjistíte, že více než sto padesát dětí takto zemřelo. Prosím vás, uvádějte varování na etiketách, protože tak zachráníte mnoho životů*.“¹⁸³

„*Chůva dala dítěti laudanum, aby přestalo plakat, a tím jej otráвила. Leželo bezvládně a bylo studené, puls nebyl hmatatelný, ale poslechem hrudního koše bylo možné rozeznat bití srdce. Použili jsme stimulanty a umělé dýchání, ústa a rty jsme jí*

¹⁷⁷ Clater, F.: *Every Man His Own Cattle Doctor, London 1853*, s. 80.

¹⁷⁸ Blaine, D.: *Canine Pathology, London 1817*, s. 145.

Blaine, D.: *Canine Pathology, London 1824*, s. 303.

Blaine, D.: *Canine Pathology, London 1841*, s. 152.

¹⁷⁹ *The Lancet, London 1837*, Vol. I., s. 633.

¹⁸⁰ Berridge, V., Griffith, E.: c. d., s. 43.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 44.

¹⁸² *The Lancet, London 1837*, Vol. I., s. 631.

¹⁸³ *The Lancet, London 1837*, Vol. III., s. 409.

smočili brandy, stejně tak i hrudník. Lékař tento postup zopakoval několikrát a pokaždé se dítě trochu probralo, ale nakonec zemřelo. (...) Miminko bylo staré dva dny. Z toho plyne, že i nejmenší dávka může být pro dítě smrtelná.¹⁸⁴ „William John Mercer zemřel v Brightonu ve věku pěti týdnů poté, co se otrávil sirupem z máku.“¹⁸⁵

Po požití malých dávek opia však umírali i dospělí: „*Vyšetřování probíhalo v Chathamu, mrtvé tělo patřilo panu Alfredu P. Fowlerovi, řídícímu Brompton Business, které vlastní páni Copeman a Lacy, podnikající ve zbrojním průmyslu. Profesor Taylor tvrdí, že smrt způsobilo nahromadění opia v těle. Z šesti koupených [opiových – pozn. M. M.] pilulek spolkl jen čtyři (...). Je nezvyklé, že smrt způsobilo tak malé množství opia; je to nejnižší možná dávka, která může být smrtelnou, tj. čtyři grány. (...) Soudce řekl: „Shledali jsme, že Alfred Porter Fowler zemřel na následky požití opia, které mu bylo předepsáno na revmatickou horečku. (...) Již dříve jsme informovali o případu, kdy Madame Ristori zemřela po požití třiceti kapek laudana. Lékař jí předepsal patnáct kapek, ale lékárník jí omylem prodal třicet.*“¹⁸⁶

V roce 1824 vyšla kniha *Suicide and It's Antidotes* (Sebevraždy a protijedy), v níž bylo opium popsáno jako něco, co může vyvolávat sebevražedné myšlenky; nebylo zde ale zmíněno, zda opium může posloužit také jako nástroj sebevraha.¹⁸⁷

Lékaři se s pokusy o sebevraždu opiem setkávali často, některé pacienty se dokonce podařilo zachránit: „*Pan Cooper informoval pana Marceta o tom, že ve tři hodiny odpoledne viděl asi osmnáctiletého mladého muže, který v deset ráno požil neméně než šest uncí laudana. O půl hodiny později ho lékař donutil vypít roztok jedné a půl drachmy bílého vitriolu, což způsobilo nevolnost. Mladík vyvracel tekutinu, která silně páchla opiem, upadl do mdlob a nepodařilo se jej přivést k vědomí ani pomocí hořčice. Pan Cooper požádal pana Marceta, aby se na mladíka podíval a pan Marcet dorazil k pacientovi někdy po čtvrté hodině; mladý muž v té době klečel a byl podpírán dvěma přáteli, jeho hlava nehybně spočívala na prsou, oči byly zavřené. Dýchal pomalu, ruce měl studené, puls nepravidelný, všechny svaly v jeho těle byly naprosto uvolněné. Pan Marcet se rozhodl vyvolat u pacienta další zvracení roztokem síry, nebo síry a mědi. Mladíka zvedli ze země a silně jím zatřásli, on otevřel oči a nalili mu do krku množství roztoku odpovídající jako protijed dávce opia, kterou pacient požil.*

¹⁸⁴ The Lancet, London 1837, Vol. I., s. 758.

¹⁸⁵ Pharmaceutical Journal, místo vydání není uvedeno 1857, Vol. XVI., s. 341.

¹⁸⁶ Pharmaceutical Journal, místo vydání není uvedeno 1861, Vol. II., s. 43.

¹⁸⁷ Piggott, S.: *Suicide and It's Antidotes*, London 1824, s. 19.

*Probudil se okamžitě, ale zdálo se, že se mu ještě víc přitížilo. Asi o minutu později vyzvracel hnědou tekutinu páchnoucí laudanem a pak ještě dvakrát. Napojili jej teplou vodou a za chvíli už byl schopen s pomocí přátel opírat se o vlastní nohy, jeho oči zůstávaly skoro pořád zavřené, zorničky rozšířené, dýchání slabé. Pan Marcet přikázal přátelům pacienta, aby ho neustále udržovali v pohybu a na nohou. Když se vrátil v devět hodin večer, nemocný již chodil sám, pouze se opíral o přítele a jednoslabičně odpovídal na otázky. Pacient naznačil, že cítil chlad v břiše a žár na povrchu těla, přičemž chlad byl extrémní. Většinou však pacient hluboce spal, hlasitě chrápal, přestože ho stále vodili po pokoji. Občas otevřel oči, ale pak zase upadl do spánku. Později pacienta navštívil ještě pan Cooper a shodl se s Marcetem v tom, že má být neustále nucen k pohybu i během noci a mají ho napájet těkavou zásadou, nebo kafrem, pokud jiné povzbuzující prostředky nebudou fungovat. Pacienta puchýřkovali a nalepili mu hořčičné náplasti na chodidla. Měli ho budit během noci alespoň každou půlhodinu, nabízet mu kávu, čaj a citrónovou šťávu, která se u pacienta večer velmi osvědčila. Další den ráno již nechali mladíka pár hodin spát a dostal klystýr. Následujícího dne se pacientův stav zlepšil natolik, že mohl vyjít ven ze dceří, neměl velkou chuť k jídlu, ale přece něco snědl. Bolel ho krk a kořen jazyka kvůli protijedům, jež mu dříve podávali. Na bolesti břicha mu pan Marcet doporučil rebarboru a kalomel. O několik dnů později se pacient zcela uzdravil. Na základě tohoto případu pan Marcet zdůrazňuje důležitost opakovaného aplikování dávivých prostředků v případě, že dojde k předávkování opiem a to i v případě, že již uplynulo několik hodin od požití opia.*¹⁸⁸

*„Devatenáctiletá Elizabeth Fog Arty se pokusila o sebevraždu laudanem a našli ji ležet v ulici v Hackney. Byla již studená a v ruce držela malou lahvičku s laudanem. Přivolaný lékař jí vypumpoval žaludek a ona se vzpamatovala. Chtěla se zabít, protože ji otec vyhodil z domu. O čtrnáct dní dříve se již pokusila o sebevraždu skokem z mostu. Městští radní ji umístili do chudobince.”*¹⁸⁹

*„Žena záměrně vypila laudanum určené pro koně (...) a zemřela.”*¹⁹⁰

---

¹⁸⁸ Journal of foreign medical science and literature, Philadelphia 1811, Vol. I., s. 184-187.

¹⁸⁹ Pharmaceutical Journal, místo vydání není uvedeno 1857, Vol. XVI., s. 341.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 340.

„Devatenáctiletá služka Caroline Hobbs se zabila laudanem, protože otěhotněla. Na lahvičce bylo napsáno Laudanum-Poison. Po pitvě se zjistilo, že byla v sedmém měsíci.“¹⁹¹

Z výše citovaných zpráv vyplývá, že sebevrazi, kteří se otrávilí opiem, byli různého věku, pohlaví a pro svůj čin měli rozličné důvody. Je možné, že lékaři tak málo informovali veřejnost o nebezpečí požití opia proto, že se báli, aby toho nevyužili ti, kteří se chtěli zabít. Právě lékaři své pacienty občas zabíjeli, pokud to uznali za vhodné. Na příkladě rodiny Scottů, jíž se věnuji v poslední kapitole, je patrné, že smrt v důsledku opia nebyla ničím neobvyklým, ať už se jednalo o eutanázii, sebevraždu, vraždu nebo nehodu.

---

¹⁹¹ Pharmaceutical Journal, místo vydání není uvedeno 1857, Vol. XVI., s. 341.

3. Společnost

3. 1. Narkotika a sociální aspekty

V první polovině devatenáctého století byly všechny tři společenské vrstvy poměrně neprostupné a jednoznačně vymezené. Jejich přístup k narkotikům se lišil. Zatímco nižší třídy se uchýlovaly k opiu na radu sousedů, střední vrstvy spíše na radu lékařů, případně se inspirovaly narkomanií literárních hvězd (de Quinceyho a Coleridge). Z odborné literatury i beletrie by se mohlo zdát, že mezi aristokracií na opiu nikdo závislý nebyl, ačkoliv právě princ regent a pozdější král Jiří IV. svou konzumací opia a alkoholu připomínal tragické případy nejchudších...

3. 1. 1. *Working Classes*

O konzumaci opia mezi nejnižšími vrstvami máme nejvíce informací, protože po celé devatenácté století se oficiálně tvrdilo, že nadužívání narkotik v Británii se týká výhradně chudiny a několika vyšinutých umělců. Lékaři volali na poplach, protože dělnické matky zabíjely své děti opiem – ať už chtěně, nebo nechtěně – a mravokárci tvrdili, že za všechny neduhy proletariátu může opium a alkohol. Ve skutečnosti však jediný rozdíl mezi dělnickou a střední vrstvou spočíval v tom, že chudí neměli tolik možností, jak vysokou konzumaci opia zamaskovat. Mnoho rodin žilo pohromadě na malém prostranství a nebylo kam se schovat před zraky ostatních. Anglická dělnická třída se vyznačovala značnou solidaritou, což se rozhodně nedá říct o středních a vyšších vrstvách, proto se domnívám, že nebyly výjimečné případy, kdy pracující matky kupovaly opium pro děti několika rodin, nebo i dospělé, stejně jako se dělily o jiné zboží. Pokud se vyskytl případ zneužívání opia ve střední vrstvě a nepodařilo se to dotyčnému požívači utajit, většinou jej všichni odsoudili. *Poživač opia* se stal v rámci střední třídy nadávkou.

Working classes byly nejpočetnější skupinou obyvatelstva a tomu odpovídá také fakt, že zkonzumovaly největší podíl opia. Reklam na přípravky z opia bylo nejvíce právě ve velkých průmyslových městech, jakým byl Manchester a Birmingham. Konzumace dětských sirupů byla enormní, na jednu rodinu v Prestonu připadalo týdně půl unce Godfrey's Cordial, který lékárníci často míchali s laudanem, aby byl přípravek silnější a díky tomu populárnější. Úmrtnost u dělnických dětí mladších pěti let dosahovala pětadesáti procent, u středostavovských dětí třiceti osmi procent. Naproti

tomu v Londýně, Plymouthu nebo Bathu se matky staraly o své děti samy a průměrná kojenecká úmrtnost dosahovala dvaceti procent.¹⁹²

Venkované nakupovali sirupy na trzích do zásoby a farmáři dávali opium i svým zvířatům, o čemž jsem se již zmiňovala ve dřívější kapitole.

3. 1. 1. 1. Děti

Zvyk dopovat děti opiem byl tak markantní, že o něm píše i Bedřich Engels v *Postavení dělnické třídy v Anglii*.¹⁹³ Mnohé děti prvně požily opium ještě během prenatalního vývoje, jiné doplatily na to, že jejich matku omámila porodní asistentka. Jeden přivolaný lékař zjistil, že porodní bába opila rodičku brandy s opiem. Uspal ženu chloroformem a vyňal z dělohy mrtvého chlapce. Žena zřejmě přežila.¹⁹⁴ Chudí se však jen zřídka dostali k vyškolenému lékaři a pravidelné prohlídky rozhodně nebyly obvyklou praxí.

Matky po staletí uspávaly děti alkoholem, ale koncem osmnáctého století jej začaly nahrazovat opiem, protože účinkovalo spolehlivěji a pravděpodobně připadalo matkám i šetrnější.¹⁹⁵ Vyráběla se celá řada „elixírů“ a „sirupů“ pro neklidné, plačící děti různých věkových kategorií, například *Mother Bailey's Quieting Syrup* (Tišící sirup matky Baileyové), *Mrs Winslow's Soothing Syrup* (Zklidňující sirup paní Winslowové), *Street's Infant Quietness* (Zklidňovač pouličních dětí), *Batley's Sedative Solution*, *McMunn's Elixir* (McMunnův elixír), *Godfrey's Cordial*, *Daffy's Elixir* (Daffyho elixír), *Atkinson's Infants' Preservative* (Atkinsonova dětská zavařenina), *Dalby's Carminative* (Dalbyho lék proti nadýmání). Ze všech výše zmíněných přípravků byl po celé devatenácté století nejpopulárnějším jeden z nejstarších dětských léků s opiem: *Godfrey's Cordial*, jehož název byl občas používán i pro označení konkurenčních výrobků. Recept na jeho výrobu nebyl jednotný, každá lékárna jej vyráběla sama, ale základ vždy tvořilo laudanum. Doporučoval se proti kolikám, plynatosti, nebo neklidu.¹⁹⁶ Hustý, okořeněný sladký sirup dětem chutnal. I přes omezení distribuce opia po roce 1868 byly tyto dětské léky používány až do počátku dvacátého století.

¹⁹² Berridge, V., Griffith, E.: c. d., s. 27.-28.

¹⁹³ Engels, F.: The Condition of the Working Class in England, Stanford 1959, s. 114., 118.

¹⁹⁴ Smith, F. B.: The People's Health, 1830-1910, London 1979, s. 44.

¹⁹⁵ Lohan, D. A.: Fallenness in Victorian Women's Writing: marry, stitch, die, or do worse, Missouri 1998, s. 135.

¹⁹⁶ Parssinen, T., M.: Secret passions, secret remedies: narcotic drugs in british society, 1820-1920, Manchester UP 1983, s. 33.

Lékař ze všeobecné nemocnice v Derby roku 1834 prohlásil, že tyto „elixíry“ kupovaly svým dětem především ženy zaměstnané v továrnách. Lékárník z Nottinghamu dokládá, že v roce 1808 prodal příslušníkům nejchudší třídy „*dvě stě liber opia a šest set pint Godfrey's Cordial*“.¹⁹⁷

V dodatečné zprávě *Factories Inquiry Commission* (Tovární vyšetřovací komise) stojí: „*Matka, která pracuje mimo domov, bývá často nucena ponechat své dítě přes den v péči sousedky, jež, ne zcela výjimečně, mívá na starost děti tři až čtyři. Dítě začne být mrzuté, tak se mu dá laudanum, aby pěkně spinkalo, načež se děcko probudí o to rozmrzejší a horečnaté, tak dostane opět laudanum a následky na sebe nenechají dlouho čekat.*“¹⁹⁸ Žena, která hlídá dítě „*postupně pochopí, že Godfrey's Cordial už nemá stejný efekt jako dřív, a proto přidá trochu laudana, nebo surového opia. (...) Tyto hlídačky jsou většinou zároveň pradelkami, nebo jsou to přestárlé ženy. Čím více léku dětem dávají, tím více dětí mohou hlídat, což velice zvyšuje popularitu léku.*“¹⁹⁹

Matky se snažily vrátit se zpět do práce co nejdříve po porodu. „*Nežřídka už po dvou, třech týdnech,*“²⁰⁰ potvrzuje dr. Clouthard. V listopadu 1839 se stala sedmnáctiletá krajčářka Mary Coltonová svobodnou matkou. O tři roky později vypověděla, že když byl dítěti týden, dávala mu půl čajové lžičky Godfrey's Cordial dvakrát denně, aby bylo zticha a nerušilo ji při práci, protože si nemohla dovolit platit nikomu za hlídání. Pomalu zvyšovala dávku po kapkách, nakonec dávala dítěti místo poloviny lžičky celou. Ve čtyřech měsících dítě vypadalo slabě a nemocně, takže okolí přesvědčilo slečnu Coltonovou, aby dítěti dala lék – laudanum. Dítě pak napájela necelými dvěma lžičkami každé dva dny a v roce 1842, kdy byl případ zaznamenán, dítě dostávalo směs laudana a Godfrey's Cordial; oba léky dohromady stály matku každé tři dny jednu penny.²⁰¹

Přípravky s opiem byly levné, pro mnohé lidi se tak stalo užívání narkotik finančně výhodnějším než kupování jídla; proto byly mnohé děti opiem krmeny i uspávány. Děti zmámené opiem „*spaly jako zabité, přičemž občas měly záchvaty šubání, trpěly horečkou, měly oteklá víčka, zmodralou tvář,*“²⁰² ale i přes tyto příznaky byli rodiče jen málokdy obžalováni z vraždy dítěte, které nevhodné péči podlehl. Pomocí opia se vraždily nechtěné děti, jak v roce 1857 dosvědčili dva chemici, jež

¹⁹⁷ Parssinen, T., M.: c. d., s. 42.

¹⁹⁸ Davenport-Hines, R.: c. d., s. 71.

¹⁹⁹ The Labourer's Friend, London 1849 s. 186-187.

²⁰⁰ Ginswick, J.: Labour and the Poor in England and Wales 1849-1851, London 1983, Vol. I., s. 47.

²⁰¹ Parssinen, T., M.: c. d., s. 44.

²⁰² Tamtéž.

prohlásili, že léky na bázi opia se v dělnických čtvrtích používají nejen k utišení, ale i k zabití dětí, ale nelze samozřejmě s jistotou určit, v jakých případech se jednalo o úmyslnou vraždu.²⁰³ I úmrtí dítěte, které nebylo zapříčiněno úmyslně, se mohlo matkám jevit jako úleva. Drogista z Nottinghamu v roce 1842 potvrdil, že rodiče většinou považují odchod dítěte na onen svět za požehnání – potomek je podle nich zachráněn před mizerným životem, který by ho čekal.²⁰⁴

Děti požívající opium po dobu čtyř let byly hubené, měly zvětšenou hlavu a klouby, byly slabé a apatické;²⁰⁵ a právě tehdy přišla chvíle vysadit opium a začít se připravovat na budoucí povolání. Obvykle se projevíly abstinenční příznaky a občas způsobily tak silné zdravotní komplikace, že dítě zemřelo.

Central Criminal Court (Centrální kriminální soud) prošetřoval 14. dubna roku 1840 velmi zamotaný případ úmrtí dítěte, k němuž došlo o dva týdny dříve. Sarah Stenvensová z Paddingtonu se starala o syna obžalované. Když tuto ženu navštívila, matka dítěte jí dala lahvičku s neznámým obsahem, aby lékem napojila dítě – údajně pro lepší trávení. Sarah odpověděla, že dítě je v pořádku, ale žena naléhala, aby mu dávala každou noc jednu čajovou lžičku a aby očekávala příchod lékaře. Doma Sarah lahvičku rozbalila, spatřila podivný tmavý obsah a ani ji neotevřela, protože chtěla počkat na doktora a poradit se s ním. Devítiměsíční George Michael byl v pořádku a Sarah ho nechala hrát si s jejími dětmi, které ji za chvíli zavolaly s tím, že George upadl do kómatu. Na parapetu stála z půlky prázdná lahvička. Sarah okamžitě zavolala doktora a vzteky rozbila lahvičku; lékař si ale její zbytky vzal na prozkoumání. Dítě zemřelo, ačkoliv lékař se je pokoušel vzkřísit. Ukázalo se, že lék dal zlobivému dítěti syn Sarah. Lékař tvrdil, že v lahvičce bylo laudanum a domníval se, že dítě dostalo okolo šedesáti kapek. Matka dítěte prohlásila, že jí bylo prodáno omylem velmi silné opium připravené pro někoho, kdo na něm byl závislý. Pan Reid, od něhož si údajně opium koupila, popřel, že by jí něco prodával. Mezitím pan Jones potvrdil, že si pro laudanum přišla k němu a tvrdila, že její paní je na opiu závislá. Prodejce na laudanum nalepil etiketu s nápisem „Laudanum-Poison“. Verdikt soudu shledal matku vinnou z vraždy dítěte, ale propustil ji, protože ji k činu „dotlačily okolnosti“.²⁰⁶

---

²⁰³ Parssinen, T., M.: c. d., s. 45.

²⁰⁴ Tamtéž.

²⁰⁵ Lohan, D. A.: c. d., s. 135.

²⁰⁶ Buckler, H.: *Central Criminal Court, London 1840*, Vol. XIII., s. 1058-1067.

3. 1. 1. 2. Dospělí

Zatímco v osmnáctém století hledali příslušníci nižších tříd v alkoholu únik od každodenních starostí, opium vnímali jako „luxus“. *Faktories Inquiry Commission* se ptala lékařů, zda „je mezi továrními dělníky rozšířen luxus užívat opium jen tak pro zábavu?“²⁰⁷ Doktoři většinou odpovídali, že ne a označili to za neřest zahálčivých lidí.

Dělníci často nahrazovali alkohol opiem. Michael Gossop, jeden z předních adiktologů ve Velké Británii,²⁰⁸ ve své knize *Living with drugs* uvádí příklad ženy, která užívala devadesát šest gránů opia denně, což je stonásobná dávka ve srovnání s tím, kolik si do těla vpraví průměrný současný uživatel heroinu.²⁰⁹ V roce 1857 lékárník Edward Hodgson ze Stockton-on-Tees spočítal, že minimálně šedesát lidí si u něj kupuje denně laudanum. Ve městě žilo kolem dvanácti až třinácti tisíc obyvatel.²¹⁰

„Čtenáři, třeba říci, že jich je velmi mnoho,“²¹¹ odpovídá na otázku, kolik lidí bylo závislých, Thomas de Quincey. „(...) všechno obyvatelstvo anglické by dalo číslo, které by se při prvním počátku takového zkoumání bylo zdálo neuvěřitelným. O spolehlivosti tohoto závěru jsem však pochyboval, až jsem se dověděl některých faktů, které mě přesvědčily, že nebyl nesprávný. Uvedu dva. Předně, tři vážení drogisté v daleko vzdálených čtvrtích londýnských, od nichž jsem náhodou kupoval malé dávky opia, ujišťovali mě, že počet požívačů opia amatérů (jak bych je nazval) byl té doby nesmírný, a že obtíž rozeznati ty osoby, jimž návyk učinil opium nezbytným, od osob kupujících je s úmyslem sebevražedným, působila jim denně nepokoj a spory. Tento doklad týkal se jen Londýna. Ale za druhé (což čtenáře možná překvapí více) když jsem se, je tomu několik let, ubíral Manchesterem, bylo mi řečeno několika továrníky bavlnáři, že si jejich dělníci rychle navykají požívat opia, a to tak, že v sobotu odpoledne pulty drogistů jsou posypány pilulemi o jednom, dvou a třech gramech, které jsou připraveny pro známou večerní poptávku. Přímou pohnutkou tohoto návyku byly nízké mzdy, které v těchto dobách nedopouštěly, aby si popřáli piva, nebo lihovin, a zvýší-li se mzdy, možno se domnívati, že tento zvyk přestane: poněvadž však snadno neuvěřím, že někdo, zkusiv božských rozkoší opia, sestoupí později k hrubým a smrtelným radostem alkoholu (...).“²¹²

²⁰⁷ Davenport-Hines, R.: c. d., s. 68.

²⁰⁸ Gossop, M.: c. d., s. 7.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 8.

²¹⁰ Berridge, V., Griffith, E.: c. d., s. 29.

²¹¹ De Quincey, T.: c. d., s. 6.

²¹² Tamtéž, s. 7.

V roce 1854 se šedesátiletá krajčářka Martha Pierceová z Hughendenu, vdova s osmi dětmi, se ve vězení přiznala, že po čtyři roky konzumovala denně dvě čajové lžičky laudana. Dodala, že mnoho žen a někteří muži v jejím okolí užívali velmi vysoké dávky.²¹³ Muž v Lincolnshiru si stěžoval, že jeho žena utratila od svatby již sto liber za opium.²¹⁴

Chudí využívali opia také jako sebevražedného nástroje, například jeden dělník napsal dopis na rozloučenou adresovaný své matce, v němž vysvětloval, že před několika měsíci ovdověl, těžce onemocněl a jako bezprostřední důvod k sebevraždě uvedl chudobu. „*Požil jsem čtyřicet gránů opia, proto nebude možné mě oživit.*“²¹⁵ Pro zabití průměrného člověka by bylo potřeba maximálně šestatřiceti gránů. Sebevraždy mužů opiem byly údajně dvakrát častější než otravy žen.²¹⁶

3. 1. 2. *Middle Classes*

Na počátku třicátých let devatenáctého století podnikl profesor Robert Christison a dr. Mart, chirurg ze Soho Square, unikátní průzkum. Odhalili dvacet požívačů opia, z toho třináct žen (sedm z nich bylo příslušnicemi pracující vrstvy) a sedm mužů (dva byli příslušníky pracující třídy). Z toho plyne, že šest závislých žen a pět závislých mužů patřilo mezi střední vrstvy obyvatelstva, ale protože o ně před dvěma stoletími nikdo nejevil zájem, pokusila jsem se najít podobné konkrétní případy v pramenech.

3. 1. 2. 1. Samuel Taylor Coleridge

„*V těch špinavých záležitostech o laudanu jsem nastokrát podváděl, švindloval, zapíral a opravdu vědomě lhal,*“²¹⁷ prohlásil Coleridge těsně předtím, než se všechny jeho lži provalily.

Jeden ze zakladatelů romantického hnutí v Anglii a tzv. „jezerní básník“ Samuel Taylor Coleridge se narodil roku 1772 v Devonu jako syn pastora. Od dětství byl velmi inteligentní, ale také neurotický, ambiciózní a závistivý, což předznamenalo jeho prohru v osobním životě – blízcí přátelé a příbuzní časem přerušili s Coleridgem styky; lze s nadsázkou konstatovat, že je vyměnil za laudanum. Čím více se Coleridge snažil

---

²¹³ Berridge, V., Griffith, E.: c. d., s. 35.-36.

²¹⁴ Dobson, M. J.: *Contours of Death and Disease in Early Modern England, Cambridge 1997*, s. 103.

²¹⁵ Bailey, V.: *This Rash Act: Suicide Across the Life Cycle in the Victorian City, Stanford 1998*, s. 58.

²¹⁶ Berridge, V., Griffith, E.: c. d., s. 81.

²¹⁷ Griggs, E. L.: *Selected letters of Samuel Taylor Coleridge, New York 2002*, Vol. III., s. 490.

zbavit závislosti, tím více lhal a přetvařoval se. V letech 1808 až 1814 kontaktoval mnoho lékařů a nikdo z nich mu nebyl schopen pomoci, roku 1816 se dokonce přestěhoval k doktoru Gillmanovi, aby byl neustále pod jeho dohledem. Podařilo se mu však Gillmana přelstít a požívat opium tajně. Lékárník Dunn jej zásoboval třemi čtvrtinami pinty laudana, která mu stačila na pět dnů.²¹⁸

Coleridge začal opium užívat nejprve kvůli bolestem stejně jako de Quincey. „*Proto Coleridge a já zaujímáme totéž postavení, co se týče prvního uvedení v užívání tohoto mocného léku,*“ píše de Quincey. „*(...) každý pozorný čtenář po kratičké úvaze postřehne, že, ať už byl jakýkoli náhodný podnět, proč jsem já nebo Coleridge požívači opia, nemohl přece býti trvalým důvodem pro požívání opia, neboť ani reumatism ani bolení zubů není trvalým neduhem ústrojí. Obě nemoci jsou občasné a nemohou nikterak býti důvodem trvalého návyku požívati opia. Několik měsíců je třeba, aby se založil návyk. Připouštěje rozdíly tkvící v přirozenosti, řekl bych, že v době kratší 120 dní nemůže vzniknout návyk požívání opia dosti silný, aby bylo třeba nějakého neobyčejného sebezpřemáhání, kdyby se ho někdo chtěl zříci, třeba i naráz. V sobotu jste požívač opia, v neděli již nejste.*“²¹⁹

Ještě roku 1797 Coleridge nepocíťoval žádné negativní účinky opia, ale v roce 1801 byl už závislý.²²⁰ Pro užívání opia používal eufemistický výraz „zahálka“.²²¹ Koncem života užíval také morfium.²²² Zemřel na infarkt roku 1834; v té době byl slavnější jako požívač opia nežli jako básník.

„*Promluvte si s kterýmkoli význačným lékárníkem či lékařem, zejména s některým z West Endu, ať vám poví, jaké tragédie mezi významnými muži a ženami způsobuje,*“²²³ vyjádřil se o opiu Coleridge. „*Pravidelné užívání opia jest děsivě rozšířeno,*“ konstatoval už v roce 1808. „*V celém Lancashiru a Yorkshiru jest to běžný životabudič nižších vrstev lidu. Lékárník z městečka Thorpe mi sdělil, že v den konání trhu prodá obyčejně dvě až tři libry opia a celý galon laudana, to vše pracujícím lidu. Je jisto, že taková poptávka vyžaduje zákonná opatření.*“²²⁴

„*Coleridge, jenž, jak prohlašuje, pokládá (neuváděje důvodu) požívání opia za přestupek a v jakémsi záhadném smyslu za větší přestupek než pití vína nebo porteru, a*

²¹⁸ Berridge, V., Griffith, E.: c. d., s. 54.

²¹⁹ De Quincey, T.: c. d., s. 18., 20., 23-24.

²²⁰ Griggs, E. L.: Selected letters of Samuel Taylor Coleridge, New York 2002, Vol. III., s. xxxi.

²²¹ Lefebure, M.: Samuel Taylor Coleridge: A bondage of opium, London 1974, s. 64.

²²² Griggs, E. L.: Collected Letters of Samuel Taylor Coleridge, New York 2002, Vol. V., s. 878.

²²³ Davenport-Hines, R.: c. d., s. 50.

²²⁴ Tamtéž.

má tedy nejsilnější mravní pohnutku zřici se ho, přece dopouští, aby sám klesl v porobu toho zhoubného opia...,²²⁵ napsal de Quincey.

Jestliže Coleridge a de Quincey spadli do pastí opia velmi podobným způsobem a takřka ve stejnou chvíli, nabízí se otázka, zda takových případů nebylo více.

3. 1. 2. 2. Ostatní

Někteří příslušníci střední vrstvy se inspirovali právě de Quinceym a Coleridgem. V knize *Drugs that enslave* (Drogy, které zotročují) vydané roku 1881, se spekuluje o tom, že „u lidí, kteří mají morbidní touhu po něčem, aniž by přesně věděli po čem, může četba nějaké takové knihy, jako je ta de Quinceyho, probudit žádostivost, (...) která nevyhnutelně vyústí v celoživotní zotročení.“²²⁶ Většina čtenářů se však nechala zotročit ještě před rokem 1881, například Branwell Brontë²²⁷ a básník Francis Thompson.²²⁸ Brontë se ke konci života stal i alkoholikem.²²⁹

Politik William Wilberforce (1759-1833) se opiu nejdříve bránil, ale roku 1788 ho doktoři přesvědčili, aby zkusil své nesnesitelné bolesti břicha zmírnit opiem. Wilberforce jej pak užíval pravidelně ze strachu před návratem nemoci a také se jím posilňoval před každým svým řečnickým vystoupením. Patřil mezi ty, kteří užívali konstantní dávky, proto na sobě přestal pozorovat opojení, když si na toto množství navykl: „*Pokud si dám byt' jedinou sklenku vína, pocítím na sobě jeho účinky okamžitě, ale když vezmu opium, na svých pocitech to nikdy nepoznám.*“²³⁰

Poživatelkou opia byla i básnířka Elizabeth Browning-Barrett (1806-1861). Na opiu se stala závislou již ve čtrnácti letech, když jí bylo laudanum předepsané proti bolestem páteře.²³¹ V roce 1839 již bez něj nebyla schopná spát a často ani s ním ne: „*Opium, opium a zase jen opium – noc co noc! A jsou noci, kdy ani opium nepomáhá.*“²³² Snažila se jej omezit v době těhotenství, protože očekávala narození „*zakrslého a nemocného dítěte*“, jak prorokoval „*jeden z předních londýnských lékařů.*“²³³ Její dítě však bylo zdravé.

---

²²⁵ *De Quincey, T.*: c. d., s. 21.

²²⁶ *Davenport-Hines, R.*: c. d., s. 56.

²²⁷ *Berridge, V., Griffith, E.*: c. d., s. 57.

²²⁸ *Hayter, A.*: c. d., s. 105.

²²⁹ *Gaskell, E.*: *The Life of Charlotte Brontë, San Diego 2008*, Vol. I., s. 236.

²³⁰ *Davenport-Hines, R.*: c. d., s. 43.

²³¹ *Foxcroft, L.*: *The Making of Addiction: The 'Use and Abuse' of Opium in Nineteenth-Century Britain, Hampshire 2007*, s. 46.

²³² *Davenport-Hines, R.*: c. d., s. 70.

²³³ Tamtéž.

Domnívám se, že mnohé středostavovské děti okusily opium již v kojeneckém věku, protože řada chův věřila, že opium dítě posílí a dávaly mu ho tajně.²³⁴

Dvacetiletá žena lékárníka Elizabeth Anne Hopkinsonová z Katcliffu se pokusila o sebevraždu opiem, jako příčinu uvedla, že byla nešťastná. Zachránil ji vrchní chirurg z Londýna vypumpováním žaludku. Lékař si přál, aby se o tom případu dozvěděla veřejnost, protože podle něj byly sebevraždy velmi časté. Jak se ukázalo při soudu, pan Hopkinson byl alkoholik a manželka vedla obchod za něj. Někteří příslušníci nižší střední třídy se snažili sprovodit ze světa jiné lidi: Drožkář Henry Tippler a seržant Marriott byli obžalováni z oloupení starého důchodce Burrowa. Tippler pozval svědky do pivnice ve Worcesteru a poslal svého obhájce do lékárny pro pětadvacet gránů opia – obhájce tvrdil, že se jedná o opium pro koně. Toto množství pak nalili do piva. Tři svědci pivo vypili, ale čtvrtého zarazila hořká vůně. Další svědek odběhl do nejbližší lékárny a zjistil, co se stalo. Těm, kteří pivo vypili, se udělalo zle a dostali blíže neurčené léky, které je přes noc postavily na nohy. Obhájce byl obžalován.

235

Co se týče užívání opia, zvyky střední třídy se patrně nijak výrazně nelišily od praktik chudých, jen míra konzumace byla v průměru umírněnější. Střední vrstva však rozhodně neprávem nařkla nižší třídu z výjimečného požívání opia; toto odsouzení se nezakládalo na seriózních průzkumech, ale pouze na laickém pozorování. Stejně jako v osmnáctém století zasáhla ginová mánie všechny společenské vrstvy, tak konzumovalo opium obyvatelstvo Británie ve století devatenáctém.

3. 1. 3. Aristokracie

3. 1. 3. 1. Jiří IV.

Alkoholika a narkomana v jedné osobě nemusíme hledat jen mezi příslušníky nižší vrstvy. Na konci života se jím stal též král Jiří IV. (1762-1830).²³⁶ Jiří již od mládí miloval umění, radovánky a pitky. Přestože byl v jinošském věku pohledným mladíkem, časem nesmírně ztloustnul, příliš se líčil a stal se vděčným terčem karikaturistů. Alkoholismus a obezita podlomily jeho zdraví a nakonec se přidaly i problémy s laudanem. V roce 1811 si při tanci vymkl kotník, celé dny ležel v posteli a

²³⁴ Jordan, T. E.: *Victorian Childhood*, Albany 1987, s. 68.

²³⁵ *Pharmaceutical Journal*, místo vydání není uvedeno 1857, Vol. XVI., s. 292.

²³⁶ Existuje jen velmi málo životopisů tohoto neoblíbeného panovníka. Za pozornost však stojí vydání jeho dopisů *The Letters of King George IV* s informativní předmluvou, v níž se stručně pojednává i o laudanu.

užíval sto kapek laudana každé tři hodiny. Jeho spotřeba pomalu narůstala.²³⁷ Dvorní lékař Walter Farquhar (1738-1819) i jeho nástupci William Knighton a, nám již známý, Henry Halford stáli před zapeklitou otázkou, jak řešit dvě panovníkovy závislosti zároveň – na alkoholu a opiu. Knighton měl za to, že laudanum „*ho připraví o rozum*“, zatímco Halford tvrdil, že „*o rozum ho připraví alkohol, když nebude dostávat laudanum*“.²³⁸ Zdravotní stav krále se neustále zhoršoval a roku 1827 byl takřka slepý kvůli šedému zákalu; vinou pakostnice nemohl psát. Těsně před jeho smrtí se Wellington podívoval nad panovníkovou životosprávou: „*Co byste řekli, že měl ten invalida včera k snídani? Dort z holoubat a bifteků, z něhož ujedl dvě holoubata a tři bifteky, načež vypil tři díly z láhve moselského vína, sklenici suchého šampaňského, dvě sklenice portského a sklenku pálenky! Večer předtím vzal laudanum, pak ještě jednou před snídání, opět navečer a stejně tak i dnes ráno!*“²³⁹

Po králově skonu uvedly noviny *The Times*, že „*nežil člověk, kterého by jeho lid želel tak málo jako právě tohoto zesnulého vladaře*“.²⁴⁰ Henry Halford v téže době napsal spolu s chirurgem sirem Benjaminem Brodiem zprávu, v níž stálo, že „*jakkoli se může opium osvědčit, pokud se užívá jako léčebný prostředek, jeho pravidelné užívání má ty nejzhoršující následky – narušuje zdravou funkci zažívacího ústrojí, oslabuje ducha a mysl jakož i tělo člověka, který mu holduje, a činí z něho horšího než zbytečného člena společnosti*“.²⁴¹

3. 1. 3. 2. Lord Byron

Nejinspirativnějším britským šlechticem své doby byl bezpochyby lord Byron, celým jménem George Gordon lord Byron Noel (1788-1824) – básník, provokatér a cílevědomý bojovník za svobodu. Znal ho celý svět stejně jako Waltera Scotta, Byronova blízkého přítele, v žádném případě ne soupeře, jak se mylně traduje. Oba přátelé měli velmi mnoho společného a nesprávná interpretace Byronova vztahu k opiu předznamenala i názory na Scottův vztah k opiu. Oba se bránili praktikám svých lékařů, které se jim nakonec staly osudnými – Scott protestoval proti laданu, Byron proti pouštění žilou; a přece byl Scott otráven ladanem a Byrona nechali lékaři vykrvácet.

---

²³⁷ *Davenport-Hines, R.*: c. d., s. 51.

²³⁸ Tamtéž.

²³⁹ Tamtéž.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 52.

²⁴¹ Tamtéž, s. 51.

„Když lord Byron zjistil, že ho lékaři nechtějí léčit jinak než pouštěním žilou, řekl, že jeho lékaři zjevně této nemoci nerozumí. Poslal jednoho muže do Zante, aby našel doktora Thomase. (...) Ale dr. Thomas nepřišel včas, právě vyjel ze Zante, když Byron zemřel. O tři dny dříve se tři lékaři radili o Byronově nemoci, která se jim zdála jako proměnlivé zánětlivé onemocnění, a předepsali opium a amoniak. Právě po laudanu Byron usnul hlubokým spánkem, upadl do kómatu a nikdy se neprobral.“²⁴²

V nejedné publikaci jsem našla Byronovo jméno ve skupině notorických požívačů opia, jakými byli de Quincey, Coleridge a Shelley;²⁴³ jedná se však o omyl. Myšlenka, že byl Byron závislý na opiu, pramení ze skutečnosti, že po jeho odjezdu z Anglie na jaře 1816 lady Byronová prohledala manželův psací stůl, v němž našla knihu *Justýna* od markýze de Sade a *Black Drop*. Svůj nález si lady Byronová nenechala pro sebe, protože jejich manželství se již rozpadlo a ona se naopak snažila svého muže očernit, zdůraznit jeho zhýralost a nemravnost. Závislost na opiu ve dvacátých letech devatenáctého století mohla posloužit jako důkaz zvrácenosti.

V roce 1821 si lord poznamenal do deníku: „*Laudanum už mi tolik nechutná.*“²⁴⁴ Tato věta, navíc vytržená z kontextu, se stala dalším „důkazem“ závislosti a objevuje se v odborných publikacích o opiu dodnes, ačkoliv v podstatě nic neznamena. Z věty není jasné, nakolik lord opiu holdoval a zda jej po roce 1821 užíval, nebo ne. Domnívám se ale, že kdyby byl před rokem 1821 závislý, v roce 1816 by si doma nezapomněl *Black Drop*, ale vzal by si jej na cestu s sebou, protože v jiných státech Evropy, kam se Byron chystal natrvalo přesídlit, se nedalo opium sehnat tak snadno jako v Anglii. Je velmi pravděpodobné, že mu bylo opium předepsáno na spaní, bolesti hlavy, nebo poruchu příjmu potravy, ale nikdy se nezmiňoval o tom, že by opium užíval v nadměrném množství. Jeho deníky i dopisy jsou velmi otevřené a detailně v nich popisoval svůj zdravotní stav i použité léčebné metody, zaznamenával si, zda pil, či kouřil a co – v drtivé většině případů víno a doutníky značky Havannah, nikoliv opium.

3. 1. 3. 3. Ostatní

Byronova psychopatická milenka Caroline Lambová (1785-1828), manželka budoucího ministerského předsedy vikomta Melbourn, čekala v roce 1806 dítě.

²⁴² Medwin, T.: *Journal of the Conversations of Lord Byron, New York 1824*, s. 286.

²⁴³ Například Worthen, J.: *The Cambridge Introduction to Samuel Taylor Coleridge, Cambridge 2010*, s. 13.

²⁴⁴ Moore, T.: *Letters and Journals of Lord Byron, Paris 1830*, s. 367.

Přítelkyně, rovněž šlechtična, jí poradila: „...doufám, že na zádech budete mít stále laudanové náplasti, které už vykonaly takové zázraky.“²⁴⁵ Ženě lorda Malvilla pomohlo laudanum poté, co jejího manžela obvinili roku 1805 z velezrady.²⁴⁶ Hrabě z Bessborough si v roce 1793 vzal na cestu do Neapole laudanum na zklidnění svého šestiletého syna.²⁴⁷ Manželka ministerského předsedy lady Sarah Goderich (1793-1867) trpěla labilní psychikou a užívala laudanum i ve vysokém stupni těhotenství. (Dítě se narodilo zdravé.)²⁴⁸ Lord z Dufferinu a Clandeboye se roku 1841 předávkoval na palubě parníku *Raindeer* na Irském moři poté, co požil morfinové tablety, zakoupené těsně před vyplutím.²⁴⁹

Z výše zmíněných příkladů je patrné, že ani šlechtičny se v těhotenství laudanu nebránily, aristokraté používali opiové náplasti a občas se jim konzumace opia stala osudnou. Šlechta sdílela všeobecný názor, že opium v umírněném množství je cenným lékem.

---

²⁴⁵ *Davenport-Hines, R.*: c. d., s. 69.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 50.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 43.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 69-70.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 60.

3. 2. Narkotika v médiích a krásné literatuře

3. 2. 1. De Quincey

Thomas de Quincey svým dílem *Confessions of an English Opium-Eater* (Zpověď anglického požívače opia) dosáhl všeho, co měl v úmyslu – informovat ostatní o vlastnostech opia a o riziku závislosti, popsat svůj životopis, proslavit se, rozbouřit stojaté vody literatury, vyvolat diskuzi. A také se mu podařilo – ať už to byl jeho úmysl, nebo ne – že inspiroval mnoho lidí k vyzkoušení opia pro zlepšení mentálních schopností. Jakožto dílo výjimečného člověka nemohu *Zpověď* považovat za objektivní pramen, ale reakce na toto dílo dobře prezentují veřejné mínění. De Quinceyho román se stal nesmírně slavným, znaly ho všechny společenské třídy, lidé různého pohlaví i věku, a to již po prvním vydání. *Poživač opia* se stal legendou.

Thomas de Quincey se narodil roku 1785 jako syn manchesterského obchodníka, ale když mu bylo osm let, jeho otec zemřel. Opium začal užívat nejspíš v roce 1804, kdy se u něj v důsledku nachlazení objevil revmatismus a spolužák z Oxfordu mu doporučil laudanum. Tehdy neměl de Quincey k opiu žádný vztah: „*Jakým zvukem bez významu bylo mi opium v té době!*“²⁵⁰ Opium se však pro něj záhy stalo „*blažeností, kterou si bylo nyní možné koupiti za penny,*“²⁵¹ ale až v roce 1813, kdy propadl depresi a onemocněl a opium bylo jeho jedinou útěchou, se stal opravdu závislým.

O dva roky později navštívil Skotsko, kde se setkal s jednadvacetiletým brilantním absolventem (nejen) Oxfordské univerzity Johnem Gibsonem Lockhartem, budoucím zetěm Waltera Scotta. Povečeřeli spolu a ohromený pan Lockhart si poznamenal, že de Quincey při jídle polykal opiové pilulky.²⁵²

V roce 1819 se de Quincey pokoušel přispívat (spolu s Lockhartem) do *Blackwood's Magazine*, ale pro neúspěchy se odebral zpět do Londýna, kde dokončil *Zpověď*.²⁵³ Poté se vrátil do Edinburghu a konečně uspěl v *Blackwood's*. „*Ty jediné dáváš člověku ty dary, a ty máš klíče k ráji, ó spravedlivé, jemné a mocné opium,*“²⁵⁴ chválil narkotika de Quincey. „*...neupravené opium vůbec není s to, aby přivodilo nějaký stav tělesný podobný tomu, jež působí alkohol, a to nejen do stupně, nýbrž i co*

---

²⁵⁰ De Quincey, T.: c. d., s. 167.

²⁵¹ Tamtéž, s. 168.

²⁵² Hayter, A.: c. d., s. 388.

²⁵³ Davies, H. S.: Thomas de Quincey, London 1972, s. 10.

²⁵⁴ De Quincey, T.: c. d., s. 181.

do druhu, (...) rozkoš, kterou působí víno, vždy stoupá a směřuje ke krizi, po níž zrovna tak rychle klesá, rozkoš způsobená opiem, jakmile vznikne, trvá stejnoměrně osm až deset hodin (...), ale hlavní rozdíl je v tom, že víno porušuje duševní schopnosti, kdežto opium naopak (...) city mravní jsou nezkaleně jasné a vysoko nade vším veliké světlo vznešeného rozumu.²⁵⁵ Spojení opia a hudby u něj vyvolávalo představu sboru, který „rozvíjel přede mnou jako na tkaném koberci všechn můj minulý život – ne jako by byl vybaven vzpomínkou, nýbrž jako by byl přítomen a vtělen hudbou...“²⁵⁶

V šedesátých letech dvacátého století byla de Quinceyho *Zpověď* „znovuobjevena“ v rámci kampaně proti drogám, ale tento projekt nebyl úspěšný. Román byl v devatenáctém století tak známý, že na něj vznikaly i parodie.²⁵⁷ Prostřednictvím časopisu *The Saturday Magazine* si jej čtenáři mohli přečíst roku 1822 i v Americe. „Od chvíle, kdy vyšla *Zpověď* anglického poživače opia, mnozí hypochondři a labilní lidé se jí nechali inspirovat. (...) Tento zlovyk vzniká také ve vyšší společnosti, protože po několika kapkách laudana následuje žádoucí povzbuzení,²⁵⁸ napsal dr. Burnett, čímž vlastně udělal stejnou chybu jako sám de Quincey, protože propagoval opium – obzvláště zmínka o vyšší společnosti musela přitáhnout pozornost chudších.

„Z celého textu není jasné, že by jeho autor kdy pozřel alespoň grán opia za celý svůj život,“ vtipně připomněl *The Eclectic Review*. „Jestliže by se nazýval anglickým pijanem laudana, titul by byl jistě méně atraktivní, ale byl by alespoň správný.“²⁵⁹

„Každý čtenář asi bude znát *Zpověď* slavného de Quinceyho,“ psal *The People's Medical Journal*. „Tvář poživače je zvláštní, pleť je nemocná jako u člověka se žloutenkou, bledá (...), oči jsou zapadlé, nebo naopak velmi jasné a bystré... (...) Podle nás je většina poživačů ženského pohlaví. Mezi muži mají k narkomanii sklony se sedavým typem zaměstnání.“²⁶⁰ „Mnoho lidí ze středních a nižších tříd jsou poživači opia a velká část z nich jsou bývalí vojáci,“ konstatoval Samuel Morewood. „[De Quinceyho dílo – pozn. M. M.] je velmi zajímavé.“²⁶¹ „Počet uživatelů opia se v poslední době dramaticky zvýšil díky divoké, absurdní a zromantizované publikaci nazvané *Zpověď* anglického poživače opia – jedná se o zlou knihu plnou lživého

²⁵⁵ De Quincey, T.: c. d., s. 169-170.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 176.

²⁵⁷ Foxcroft, L.: c. d., s. 20.

²⁵⁸ Burnett, A.: c. d., s. 196.

²⁵⁹ The Eclectic Review, London 1823, Vol. XIX., s. 366.

²⁶⁰ People's Medical Journal, London 1850, Vol. I., s. 10.

²⁶¹ Morewood, S.: c. d., s. 130., 135.

vyprávění o opivých snech a podobných nesmyslech,²⁶² napsali autoři *The Family Oracle of Health*.

„Opium, at' už jako pilulky nebo tekuté, je, věřím, v této zemi, vždy užíváno tajně, nebo v malých skupinkách o dvou, třech lidech, protože já jsem nikdy neslyšel o žádném Opium-Klubu. Pijáci se scházejí a navazují tak přátelství,²⁶³ psal Moderní pythagorejce (domnívám se, že se za touto přezdívkou skrývá John Wilson) v časopise *Blackwood's* v rozhovoru s Thomasem de Quincey, který vystupoval, jak jinak, pod přezdívkou Anglický požívač opia.

„Žádný čtenář neodolá pokušení [po přečtení *Zpovědi* – pozn. M. M.],²⁶⁴ napsal *The Monthly review*. „Ty sny jsou sny génia na pokraji šílenství a jsou smutným bláznovstvím stejně jako básnickou fantazií,²⁶⁵ zhodnotil de Quinceyho představu sborník *The Scrap Book*. „Kdo měl kdy to štěstí číst zpověď čtrnáctiletého milence?“²⁶⁶ narážel *The Harvard Register* na zmínku de Quinceyho o své přítelkyni ve *Zpovědi*.

„Nebylo nezvyklé vidět ho ležícího v pokoji na koberci u krbu s hlavou položenou na knize, rukama zkříženými na prsou, pohrouženého do hlubokého spánku,²⁶⁷ popisoval typický de Quinceyho stav William Wordsworth v *The Book of Days*.

„Ti, kdo užívají opium bez lékařského dohledu (je jich víc, než si myslíme) spadají do několika kategorií: Zaprvé, nervózní invalidé (...), Zadruhé, chudí (...),“ konstatoval časopis *The Quarterly*. „Ve *Zpovědi* jsou radosti z opia vyličené tak svůdně, že bolesti z opia zůstávají v pozadí. (...) Požívání opia je praktika, která začíná v neštěstí a končí v neštěstí.“²⁶⁸

The Mirror radil čtenářům dávat přednost morfiu před opiem, protože opium ničí žaludek.²⁶⁹

Ve výše zmíněných reakcích na de Quinceyho dílo nevidím žádnou shodu. Lze však jednoznačně konstatovat, že větší zájem o de Quinceyho projevil literární svět, nikoliv lékaři. *Zpověď* byla vnímána spíše jako zajímavý román, ne jako sociálně kritická studie poukazující na akutní problém a nedostatky zdravotní péče.

²⁶² Crell, A. F., Wallace, W. M.: *The Family Oracle of Health, London 1824*, Vol. I., s. 29.

²⁶³ *Blackwood's Edinburgh Magazine, Edinburgh 1830*, Vol. XXVIII, s. 392.

²⁶⁴ *The Monthly Review, London 1823*, Vol. C., s. 291.

²⁶⁵ Macdiarmid, J.: *The Scrap Book, Edinburgh 1824*, Vol. II., s. 210.

²⁶⁶ *The Harvard Register, Cambridge 1828*, s. 361.

²⁶⁷ Chambers, R.: *The Book of Days, London 1832*, Vol. II., s. 672.

²⁶⁸ *The Quarterly Review, London 1822*, Vol. XXVII., s. 122.

²⁶⁹ *The Mirror of Literature, Amusement and Instruction, London 1839*, Vol. XXXIV., s. 335-336.

3. 2. 2. Postoje novinářů a spisovatelů

„...zrádnými zakuklenými prostředky se množství lidí svádí v netušenou závislost na léku, kterého neznali, neznali ani podle jména, ani neviděli: a tak není vzácný případ – že se pouto mrzkého otroctví objeví teprve, když se nevyprostitelně sevřelo tělesné ústrojí. (...) Prostě jako k léku utišujícímu uchýlil jsem se nejdříve k opiu, puze jsa nejkrutější bolestí, a právě táž trýzeň nebo nějaká podobná trýzeň pudí většinu lidí, aby se seznámili s tím zákeřným lékem. Tak to bylo, bylo to náhodou.“²⁷⁰ De Quinceyho popis vzniku závislosti je pro romány typický. Žádný literární hrdina z počátku devatenáctého století nezačal užívat opium jako drogu, nýbrž jako lék, a tak tomu bylo i u autorů těchto románů: i oni začali, podobně jako de Quincey, užívat opium proti bolestem a již se ho nevzdali. Přesto dodnes převládá nesprávná představa, že v první polovině devatenáctém století spisovatelé kouřili opium, aby po něm psali fantastické verše.

De Quinceyho popis opia ve *Zpovědi* nemá obdobu, protože žádný jiný autor se narkotikům tolik nevěnoval. O opiu psali především pisatelé sociálně kritických novel, například Harriet Martineau, Elizabeth Gaskellová a (budoucí předseda vlády) Benjamin Disraeli.

Výčet románů zahájím citátem z knihy z roku 1729, jedná se o neznámou novelu *Příběh Johna Bulla* od Jonathana Swifta: „Lékař se zeptal, zda ta dáma někdy měla ve zvyku užívat laudanum. Její služka odpověděla že, pokud ví, tak ne, ale jakýsi Němec Yan Ptschirnsooker jí dal nějaký podezřelý prášek. Lékař chtěl, aby mu ho ukázala. ‚Ne,‘ řekl. ‚Je v tom opium. Jsem si jistý.“²⁷¹ Výše citovaný úryvek působí jako z doby o sto let pozdější. Swift bystře zachytil problém, který měl dosáhnout obrovských rozměrů – opium, šarlatáni a léky neznámého složení.

Novela Harriet Martineau *Sowers not reapers* (Sečky, ne žací stroje) z cyklu *Illustrations of Political Economy* (Obrázky k politické ekonomice), vydaná na počátku třicátých let devatenáctého století, popisuje příběh paní Kay, která byla coby dítě napájena laudanem a v dospělosti hladověla, protože veškeré jídlo dávala dětem, což skončilo alkoholismem a smrtí.

Problematiku chudoby, prostituce, alkoholismu a narkotik zmapovala například Elizabeth Gaskellová prostřednictvím své literární postavy – prostitutky a alkoholičky Esther z novely *Mary Barton* (1848). Esther je nucená prodávat své tělo, aby koupila

²⁷⁰ De Quincey, T.: c. d., s. 15-16.

²⁷¹ Scott, W.: The Works of Jonathan Swift, Edinburgh 1814, Vol. VI., s. 328. (The History of John Bull)

svému nemocnému nemanželskému dítěti léky. Po smrti dítěte utrácí peníze za gin, který byl levnější nežli chléb. John Barton, otec Mary, je požívačem opia: „*Váhal mezi koupí jídla nebo opia a zvolil to druhé, protože jeho užívání pro něj bylo nutností. Potřeboval jej, aby se mu ulevilo od hrozné úzkosti, do níž se dostal, když opium vynechával. Jen značná dávka opia, jak se zdálo, ho navrátil do normálního stavu, nebo do toho stavu, ve kterém byl předtím.*“²⁷² Z dalšího odstavce je patrné, že John Barton není ve svém okolí výjimečným případem. „*Ale dřív než příliš stroze odsoudíte toto užívání, či spíše zneužívání, zkuste zažít beznaděj, kdy vaše tělo dennodenně prahne po jídle. Zkuste nejen být sám zoufalý, ale vidět kolem sebe také nic než zoufalství pramenící ze stejných příčin všude kolem vás (...) Nechtěli byste pak zapomenout na břemena života? Opium na čas poskytne zapomnění.*“²⁷³

V Disraeliho románu *Sybil* z roku 1845 žena odchází do práce již dva týdny po porodu a dítě nechává chůvě, která jej napájí sirupem z melasy a laudanem. Tato forma hlídání stojí matku tři pence týdně. Disraeli se ve svých románech o opiu zmiňoval často, ale většinou zaujímal objektivní stanovisko.

Disraeliho otec Isaac D'Israeli se proslavil dílem *Curiosities of Literature* (Literární kuriozity), které balancuje mezi odbornou literaturou a beletrií. V kapitole *Noční můry* popisuje smrt doktora Polydoriho, jehož znala celá Británie (pod přezdívkou Polly-Dolly), neboť právě tento lékař byl jako jediný (na jaře 1816) ochoten doprovázet lorda Byrona do dobrovolného vyhnanství, které se stalo na několik měsíců oblíbeným terčem vtipů nejen mezi smetánkou. „*Někteří doporučují opium proti nočním můrám, ale tento lék, myslím, spíš problém podporuje. Doktor Polydori, autor Vampýra a Eseje o pozitivních radostech se hodně zaobíral upíry a snažil se své obsese zbavit opiem. Jednoho rána byl nalezen mrtev a na jeho stole stála sklenice s laudanem a vodou.*“²⁷⁴ D'Israeli kritizoval, stejně jako později jeho syn, dopování dětí: „*Dětem je ubližováno častými dávkami laudana, paregoric, Godfrey's Cordial a jinými výrobky z opia. Dítě brzybledne, je vychrtlé, podrážděné a trpí křečemi i jinými onemocněními žaludku a střev. Zvrací, má průjem a celkově se projevuje poškození trávicí soustavy, atrofie a následná smrt není výjimečná.*“²⁷⁵

Básník Charles Lloyd, přítel de Quinceyho i Coleridge, napsal román inspirovaný příběhem Coleridge a vydal jej již v roce 1798 pod titulem *Edmund Oliver*.

---

²⁷² Gaskell, E. C.: *Mary Barton: a tale of Manchester life*, Leipzig 1849, s. 136.

²⁷³ Tamtéž, s. 188.

²⁷⁴ D'Israeli, I.: *Curiosities of Literature*, Second Series, New York 1835, Vol. IV., s. 27.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 93.

Sám Lloyd byl závislý na opiu a, na rozdíl od de Quinceyho, je jeho vztah k opiu v románu spíše negativní.

Walter Scott kladl narkotika do souvislostí s halucinacemi, jimiž trpěly „čarodějnice“ po požití jedovatých rostlin.²⁷⁶ Negativně se o opiu zmínil také v románě *The Monastery*.²⁷⁷ Scottův kamarád James Hogg v románu *The Three Perils of Woman* (Tři nebezpečí pro ženy) popsal situaci, v níž matka přemlouvala svou dospělou dceru, aby se napila „cordial elixíru“ s opiem na povzbuzení.²⁷⁸

Kuřáci opia se začínají v románech vyskytovat až ve druhé polovině devatenáctého století, nejúspěšnějším příběhem bylo *The Mystery of Edwin Drood* (Tajemství Edwina Drooda) od Charlese Dickense z roku 1870 a o dva roky starší *The Moonstone* (Měsíční kámen) Wilkieho Collinse. Romány o opiu pojednávaly jen okrajově, zatímco časopisy o něm psaly velmi často, takřka v každém čísle najdeme alespoň jednu zmínku o narkotikách, ať už z medicínského pohledu nebo sociálního.

Časopis *The Olio* v roce 1832 v rubrice *Užitečné rady* uvedl, že „*laudanum je nebezpečné mít doma neustále, protože děti a neinformované osoby jej mohou vypít omylem. Ale ti, kteří to mají k lékařské péči daleko, by měli mít lahvičku laudana u sebe.*“²⁷⁹ Dále se stručně vysvětluje, co laudanum je a jak se vyrábí. *The Olio* se zabývá především epidemií cholery; v témž roce reagovala na epidemii také populární příručka *The Working Man's Companion* (Dělníkův přítel): „*Roztok opia v alkoholu, neboli laudanum, je nejlepším lékem pro nemocného cholerou, protože působí okamžitě.*“²⁸⁰ O opiu se věřilo, že pomáhá v době epidemie také jako prevence cholery.

281

Časopis *Blackwood's* publikoval velmi rozsáhlý článek o Coleridgovi, v němž je zmíněna i jeho závislost: „*Opium bere i dává. (...) Nikdo není šťastný s laudanem. (...) Myslíme si, že opium zabilo v Coleridgovi básníka.*“²⁸² Znovu a znovu se psalo o Turecku a Číně: „*Hrozné důsledky konzumace opia často popsali cestovatelé: 'Debilita,' praví pan Madden, 'morální i fyzická, je věrným společníkem závislosti. Chut' k jídlu se vytrácí, třese se každý vlasek na těle, nervy krku jsou postiženy, svaly*

²⁷⁶ Scott, W.: *Letters on Demonology and Witchcraft*, London 1830, s. 20.

²⁷⁷ Scott, W.: *The Monastery*, Edinburgh 2000, s. 166.

²⁷⁸ Hogg, J.: *The Three Perils of Woman*, Edinburgh 2002, s. 164.

²⁷⁹ Treatment of Cholera, in: *The Olio*, or, Museum of Entertainment, London 1832, Vol. IX., s. 124-125.

²⁸⁰ *The Working Man's Companion*, London 1832, Vol. IV., s. 190.

²⁸¹ Chambers, R.: *The Book of Days*, London 1832, Vol. II., s. 114.

²⁸² *Blackwood's Edinburgh Magazine*, New York 1845, Vol. LVII., s. 117-132.

ochabují.“²⁸³ „*Turek, který užívá opium pravidelně, jej konzumuje v takovém množství, které by nás zabilo.*“²⁸⁴

Horace Day napsal v šedesátých letech devatenáctého století ve Spojených státech populární příručku *The Opium Habit* (Zlozvyk užívání opia). Jednalo se o rady pro závislé. Autor v ní uvádí příklady již „tradičních“ poživačů opia – de Quinceyho, Coleridge, Williama Wilberforce. Štenáře sice straší nebezpečími pramenícími z návyku užívání opia, avšak nenabízí žádné řešení, jak se ho zbavit.

Zajímavý je článek z *The Saturday Magazine*, který napsal cestovatel, jenž navštívil kavárnu v Turecku a chtěl vyzkoušet opium tak, jak jej konzumovali Turci: „*Poručil jsem si jeden grán a během půldruhé hodiny se nedostavil žádný žádoucí efekt. Hostinský se ale bál dát mi další grány, nakonec mi nabídl půlku a po chvíli druhou, ale žádný příjemný spánek se stále nedostavoval. Vzal jsem si tedy ještě další půlku. (...) Když jsem šel domů, takřka jsem necítil zem pod nohama, mé vnímání bylo oslabené a sny přišly až v noci. Ráno jsem se probudil bledý, všechno mě bolelo. Tak draze jsem zaplatil za svůj článek o požívání opia.*“²⁸⁵

Čtenáři *The Quarterly Journal* (nezaměňovat s *The Quarterly Review*!) byli informováni o tom, jak rozpoznat přítomnost opia v kapalině pomocí olova nebo kyseliny sírové.²⁸⁶ O tři roky později vyšel v témž časopise podobný článek, který obsahoval jen jednu praktickou radu: opium se dá za určitých okolností poznat podle načervenalého zbarvení.²⁸⁷

Přestože se věnovala určitá pozornost otravám opiem, většinou se zdůrazňovala úmrtnost malých dětí a o dospělých se vůbec nemluvalo: „*Přehled není tak kompletní, jak bychom si přáli, ale řekněme, že celkový počet otrav v letech 1837 a 1838 byl 543, z toho 261 žen a 282 mužů. Počet otrav opiem dosáhl čísla 186. Obáváme se, že celá sedmina (72) úmrtí byla způsobena nedbalými matkami a chůvami, které ignorovaly nebezpečí léků, jež by měli používat pouze proškolení muži. Průzkum ukazuje, že úmrtí malých dětí (většina z nich byla kojenci) zaviněných opiem bylo 52 a laudanem 20.*“²⁸⁸ Pokud se mluvilo o dospělých, pak výhradně o „proslulých poživačích“ a nižší společenské třídě: „*Mnozí dělníci konzumují velké množství opia ve formě pilulek,*

²⁸³ Laudon, J.: *The ladies' flower-garden*, London 1840, s. 21.

²⁸⁴ *The Mirror*, London 1832, Vol. XX., s. 36.

²⁸⁵ *The Saturday Magazine*, London 1835, Vol. VII., s. 220-221.

²⁸⁶ *The Quarterly Journal*, London 1827, s. 215.

²⁸⁷ *The Quarterly Journal*, London 1830, s. 60.

²⁸⁸ *Chambers' Edinburgh Journal*, London 1841, Vol. IX., s. 32.

laudana atd.²⁸⁹ „Děsím se toho, jak se během posledních deseti let zvyšuje konzumace opia, kořalky a laudana. (...) V oblasti Lancashire tomu říkají Mír za penny.“²⁹⁰ Další případ byl zaznamenán v Glasgowě, kde si padesátiletá žena koupila laudanum, které by zabilo čtyřicet zdravých mužů, vypila jej na posezení a řekla, že jen to ji udrží veselou po celý den.²⁹¹

Na konec jsem si nechala případ Johna Keatse, jednoho z předčasně zemřelých básníků, který bývá nesprávně řazen do trojice s lordem Byronem a Percym B. Shelleyem. O Keatsově smrti spory se vedou dodnes. Z nepochopitelných důvodů přežívá názor, že Keats spáchal sebevraždu kvůli článku, který o něm publikoval v dubnu 1818 John Gibson Lockhart. Zaprvé, článek byl napsán v kousavém stylu, zcela typickém pro literární kritiku první poloviny století i pro časopis *Blackwood's*; nejednalo se tedy o nic mimořádného. Zadruhé, Keats zemřel v únoru roku 1821, tedy necelé tři roky po publikaci článku. Z těchto dvou důvodů je vyloučené, aby Keats spáchal sebevraždu v záchvatu šílenství po přečtení mimořádně urážlivého článku, jak píší dokonce někteří autoři nejnovějších publikací.²⁹² Sám Keats naznačoval, že se chce zabít a přikázal svým přátelům, aby po jeho smrti zlikvidovali Lockharta.²⁹³ Na základě dostupných pramenů jsem dospěla k názoru, že Keats chtěl v osudný den spáchat pouze demonstrativní pokus o sebevraždu, ale přecenil své podlomené zdraví (trpěl tuberkulózou plic), požil příliš laudana a zemřel.

---

²⁸⁹ The Quarterly Review, London 1836, Vol. LVII., s. 422.

²⁹⁰ Tait's Edinburgh Magazine, Edinburgh 1839, Vol. VI., s. 239.

²⁹¹ The General Weekly Register, London 1822, s. 155.

²⁹² Například Livesley, B.: John Keats: A Case for Euthanasia?, Leicester 2009.

²⁹³ Není však jasné, jestli jej měli zlikvidovat fyzicky, nebo jen na poli literární kritiky.

3. 3. Rodinné historky sira Waltera Scotta

Životopis sira Waltera Scotta zpracovalo během minulých dvou století velké množství badatelů.²⁹⁴ Díky dochovaným pramenům je možné jeho život rekonstruovat velmi podrobně. Zdálo by se, že již nelze nic nového objevit. Nejméně pozornosti se obvykle věnuje Scottově smrti. Co se skutečně odehrálo za zavřenými dveřmi jídelny, v níž ležel spisovatel na své smrtelné posteli? Po přezkoumávání vši dostupné literatury a pramenů mě překvapilo, nakolik narkotika ovlivnila tragický osud celé Scottovy rodiny.

Otec Waltera Scotta byl právník a přísný kalvinista, který pocházel z rodiny farmáře. Matka byla dcerou Johna Rutherforda (1695-1779), profesora medicíny na univerzitě v Edinburghu, a její nevlastní bratr Daniel Rutherford (1749-1819) se stal uznávaným lékařem a chemikem. Walter Scott se narodil 15. srpna 1771²⁹⁵ (bývá uváděn také rok 1770) jako deváté dítě ze třinácti, většina jeho straších sourozenců zemřela v raném dětství, protože rodina žila ve velmi znečištěném prostředí Old Town v Edinburghu. Když onemocněl i Walter, rodina se přestěhovala do zdravější čtvrti města. Při koupání rok a půl starého Waltera si paní Scottová všimla, že jeho pravá noha má sníženou pohyblivost. John Rutherford stanovil diagnózu – horečka způsobená prořezáváním zubů. Doporučil poslat vnuka k druhému dědečkovi na venkov, kde byl Walter balený do ovčích kožešin, protože se věřilo v jejich léčebné účinky. Až do puberty býval často nemocný, portrét jedenáctiletého Waltera, namalovaný neznámým malířem z Kelsa, na první pohled prozrazuje chlapcovo chatrné zdraví; dětská mozková obrna (mylně spojovaná s prořezáváním zubů) navíc způsobila, že měl jednu nohu nevyvinutou a výrazně kulhal.

Walter pravděpodobně poprvé požil narkotika, která mu mohla být předepsaná například proti kašli, již během prvních školních let. Jako argument pro toto tvrzení může sloužit výpověď paní Churnsideové: „(...) vyprávěl nám o svých vizích, jak tomu říkal, když ležel sám na podlaze, nebo na pohovce, a kvůli nemoci nešel v neděli do kostela. Byla jsem dítě a velmi mě bavily jeho popisy úžasných věcí, jež se mu zdály:

²⁹⁴ Za nejvýznamnější zpracování Scottova životopisu považují níže citované publikace, přestože první dvě obsahují nepřesnosti z důvodu nízké objektivity autorů; třetí autor sám přiznal, že se snažil vybrané historické osobnosti představit „v lepším světle“.

Lockhart, J. G.: The Life of Sir Walter Scott, Vol. I-X., Edinburgh 1902;

Hogg, J.: Anecdotes of Scott, Edinburgh 2004;

Johnson, E.: The Great Unknown, Vol. I., II., London 1970.

²⁹⁵ Podrobně Scottovo dětství popsal A. Clark, A. M.: Sir Walter Scott: The Formative Years, Edinburgh and London 1969.

*zamlžené a vznešené popisy míst kdesi nad námi, které navštívil v transu.*²⁹⁶ V době, na niž paní Churnsideová vzpomínala, bylo Walterovi osm nebo devět let. Povšimněme si, že paní poukazuje na to, že tyto představy chlapec měl, když byl nemocný. Ostatní svědci Scottova dětství vzpomínali též na Walterovu představivost, avšak podle nich nikdy nevyprávěl o ničem iracionálním. Mám za to, že podivné představy měl jen pod vlivem narkotického léku. Pokud tomu tak bylo, sám patrně netušil, že přípravek obsahoval psychotropní látky.

Jakmile Walter začal studovat ve svém rodném městě práva, dal se na pití. Scotta nelze označit za typického alkoholika, ale jeho spotřeba lihovin (zejména vína, piva, whisky a brandy) byla po většinu jeho života značná. Proslul jako zdatný pijan ještě před svými dvacátými narozeninami, což mu dokonce vyneslo přezdívku Colonel Grogg. V mládí se často opíjel do nemoty, o čemž svědčí řada humorných historek, později však jen zřídka. V posledních letech života (na radu lékařů) alkohol kvůli nemoci omezil, ale nikdy se jej nevzdal úplně.

Na Štědrý den roku 1797 se oženil s Charlottou Charpentier. Charlottin otec není dosud známý, stejně jako její důvod emigrace z francouzského Lyonu do Skotska i její datum narození. Z nejasné příčiny odmítala lékařskou péči a své astma léčila dle vlastního uvážení laudanem, na němž se stala závislou. Její rozhodnutí patrně pramenilo z obecného přesvědčení, že laudanum je nejúčinnějším lékem proti dýchacím potížím – v žádné ze tří lékařských příruček, které měli Scottovi v knihovně, jsem totiž žádné zmínky o účincích opia na astma nenašla.²⁹⁷

Dlouholetý rodinný přítel James Hogg (1770-1835) napsal: „*Ve starším věku měla jeden zlovyk, který sira Scotta velmi rmoutil. (...) Bylo to opium, které brala (ubohá žena!) kvůli nemoci, jež byla odhalena příliš pozdě.*“²⁹⁸ Kvůli těmto dvěma větám se Hogg pohádal se Scottovým zetěm, avšak i ten toto tvrzení nikdy nepopřel; pouze si nepřál, aby se informace rozšířila a ublížila Scottovým potomkům. Matčinu závislost připouštěla i dcera Sophia.²⁹⁹ Méně blízké osoby dokládaly, že často viděly paní Scottovou omámenou a domnívaly se, že má problémy s alkoholem, přestože skoro nikdo ji předtím neviděl pít.³⁰⁰ Je možné, že Scott ostatním vysvětloval manželčin stav jako opilost, aby utajil, že se jedná o opojení laudanem. Paní Scottovou

²⁹⁶ Lockhart, J. G.: c. d., Vol. I., s. 111-112.

²⁹⁷ Lockhart, J. G.: Catalogue of the Library at Abbotsford, Edinburgh 1838.

²⁹⁸ Hogg, J.: c. d., s. 10.-11.

²⁹⁹ Scott, W.: The Journal, Oxford, 1972, s. xxxi-xxxii.

³⁰⁰ Elizabeth Grant of Rothiemurchus se například domnívala, že paní Scottová „*velmi často pije příliš vína.*“ (Cosh, M.: Edinburgh The Golden Age, Edinburgh 2003, s. 355)

prozrazují také účtenky z lékárny,³⁰¹ na psané na její jméno. Vyplývá z nich, že kupovala velké množství laudana.

Hoggovo dílo o Scottově rodině upadlo na mnoho let do zapomnění, což vedlo k nesprávné interpretaci účtů z lékárny; pro mnohé účtenky sloužily jako důkaz závislosti Waltera Scotta, nikoliv jeho manželky. Zlí jazykové hledali, čím by mohli slavného spisovatele zostudit, proto se nesmyslná domněnka o jeho přílišném užívání laudana rozšířila a přetrvává dodnes.

Antonio Escotado ve svých *Stručných dějinách drog* přirovnává sira Scotta k závislému Goyovi: „*Někteří malíři a literáti, jako Goya či Walter Scott dokonce užívají dosti vysoké dávky, aniž by budili pohoršení.*“³⁰² Alethea Hayterová k tomu píše: „*Scott a Browningová měli silnou vůli, milující rodiny, literární úspěch a dostatečné příjmy, což je uchránilo před závislostí.*“³⁰³ Obě srovnání jsou zcela absurdní. Goya byl psychicky narušený a Browningová závislost otevřeně přiznávala. John Rainford ve své knize *Consuming Pleasures* (Konzumní slasti) bohužel předvedl, jak nesprávně lze interpretovat již tak zavádějící informace:³⁰⁴ „*Sir Walter Scott, autor románů cyklu Waverley, užíval jak laudanum, tak opium, které mu byly původně předepsané proti bolestem břicha. Podobně začal užívat laudanum na revma romanopisec Wilkie Collins a nepřestal jej pít do konce života.*“³⁰⁵

Řada studií mluví o Scottovi jako o člověku nadužívajícím narkotika nebo přímo závislém.³⁰⁶ Jedná se však o omyl, který neprávem očerňuje jméno předního spisovatele první poloviny devatenáctého století. Výše citované výroky působí jako výsměch Scottovi, který proti opiu bojoval a bránil se mu i ve chvílích, kdy byly bolesti nesnesitelné... Tato situace nastala poprvé v letech 1817-1819, kdy Walter Scott trpěl žlučníkovými záchvaty. Lékaři samozřejmě nebyli schopni stanovit správnou diagnózu a Scott na jejich pomoc ani příliš nespolehal. V dětství ho nevlastní strýc „léčil“ především podchlazením, zákazem mluvit a krutou dietou (spočívala v omezení veškerého jídla na pár listů salátu denně); později jiný lékař zkoušel vyléčit Walterovo kulhání elektrickými šoky. Na takovéto experimenty Scott později vzpomínal s trpkým úsměvem – zbavily jej iluzí o možnostech medicíny.

---

³⁰¹ Viz obr. č. 6.

³⁰² Escotado, A.: c. d., s. 58.

³⁰³ Hayter, A.: c. d., s. 299.

³⁰⁴ Tyto informace byly očividně převzaty z Berridge, V., Griffith, E.: c. d., s. 57.

³⁰⁵ Rainford, J.: *Consuming Pleasures*, Fremantle, 2009, s. 7.

³⁰⁶ Například:

Rethinking Technologies, Minneapolis 1993, s. 64.;

Dormandy, T.: *The Worst of Evils, The Fight Against Pain*, Bury St. Edmunds 2006, s. 402.

Uvedu ještě jednu smutnou anekdotu z roku 1812. „*Stalo se to v jednom malém městě, kde Scott náhle potřeboval lékařskou pomoc pro svého sluhu. Když se ptal, zda je v okolí nějaký doktor, bylo mu řečeno, že jsou dva – jeden, který je zde dlouhou dobu, a druhý je nováček. Druhého jmenovaného naštěstí zastihli doma a brzy dorazil – vypadal důstojně a bystře, oblečený celý do černé, na hlavě měl široký klobouk. Ke svému překvapení v něm sir Walter poznal skotského kováře, který dříve úspěšně dělal veterináře nedaleko Ashestielu.*

„Pro všechno na světě!“ vykřikl. „Jste John Lundie?“

„Věru, ano, vaše ctihodnosti.“

„Dobrá, ale poslyšte, předtím jste byl lékařem koní, teď jste očividně lékařem lidí. Jak se vám daří?“

„Velmi dobře, vaše ctihodnosti, jsem si ve svých praktikách jistý a postupuji klasicky. Používám jen dvě léčiva.“

„A které to jsou? Je to tajemství?“

„Řeknu vám to, ctihodnosti,“ zašeptal, „moje dvě léčiva jsou laudamy a calamy!“³⁰⁷

„Léčiva jako za trest!“ odpověděl Scott. „Ale Johne, nikdy se vám nestalo, že byste zabil pacienta?“

„Zabít? Možná! Oni občas zemřou, občas ne, ale to je vůle Prozřetelnosti.“³⁰⁸

Žlučnickové kameny jsou velmi bolestivou, ale nikoliv nebezpečnou nemocí. V devatenáctém století však platila rovnice, že velká bolest znamená velké nebezpečí. Doktor Clarkson, rodinný lékař Scottových, mohl nabídnout jediné – opium. Spisovatel jej ale odmítl, ačkoliv svým křikem, doprovázeným soucitným vytím psa Maidy, děsil celé okolí.

Svůj stav popsal takto: „*Celou zimu jsem se trápil křečemi v břiše, trpěl jsem strašlivě a pokoušel se vzdorovat pitím horké vody a podobně. (...) Byly na mně vyzkoušeny všechny druhy léčení ... Dokonce rozžhavená sůl, která propálila mou košili, ale v břiše žádné změny neproběhly. (...) Jedinou možností zůstalo hojné pouštění žilou a puchýřkování, což mi zachránilo život. (...) Kvůli slabosti a závratím jsem se nemohl hýbat, vidění jsem měl jako oslněné, neslyšel jsem kvůli zvonění*

---

³⁰⁷ Laudamy=laudanum, Calamy = calomel = chlorid rtuťný.

³⁰⁸ Lockhart, J. G.: Life..., Vol. IV., s. 15-16.

v uších...“³⁰⁹ Tento dopis svému příteli Morrittovi napsal v březnu 1817, tedy na samém počátku nemoci, kdy jej to nejhorší ho teprve čekalo. Rodina, unavená posloucháním řevu, jej přemlouvala, aby lékaře uposlechl, což nakonec udělal; ukázalo se ale, že to nebylo ideální řešení. Opium způsobovalo „malátnost“³¹⁰ a kocovinu; což, vzhledem k jeho zkušenostem s alkoholem, muselo znamenat opravdu velmi nepříjemné pocity. „*Ležím a několik hodin v kuse přísahám, že již nepožřu žádné opium,*“³¹¹ svěřil se příteli před Vánocemi roku 1817. „*Následující den [po požití opia – pozn. M. M.] vždy přichází depresivní nálada způsobená léky.*“³¹²

Walter Scott nebyl jediný, na koho opium špatně působilo. Dobová odborná literatura uvádí následující možné vedlejší účinky: bolení hlavy, deprese, zvracení, nevolnost a malátnost. Pro zmírnění těchto negativních efektů se doporučovalo ředit opium citrónovou šťávou, silným kafem a zvláště brandy.³¹³ O něco shovívavěji se Scott stavěl k odvaru z makovic, který podle něj „*odstraňuje podráždění bez nepříjemných vedlejších efektů kteréhokoliv jiného opiátu.*“³¹⁴ Malátnosti a špatné nálady po požití narkotik se snažil zbavit nikoliv alkoholem, ale projížděkami na koni. „*Pobyt na čerstvém vzduchu odstraní zbytky laudana, které jsem byl donucen spolknout v noci,*“³¹⁵ napsal svému budoucímu zeti.

Hogg doporučil Scottovi místo opia tření bolestivého místa střelných prachem, protože „*laudena*“ (Sic) se „*strašně bál.*“³¹⁶ Dudák John Bruce přinesl Scottovi dvanáct kamenů z dvanácti řek, které tečou na jih. Podle Bruce měl na kamenech spát a vyléčit se tím. Scotta bolesti nezbavily smyslu pro humor. Odpověděl mu, že by tato metoda zafungovala, kdyby byly kameny zabaleny do spodničky vdovy, která se již nikdy nechce provdat.³¹⁷

Brzy poté navštívil nemocného i hrabě z Buchanu, známý místní blázen, který mu chtěl přečíst smuteční řeč, již sepsal pro jeho pohřeb. Hrabě fyzicky napadl Scottovu dceru a byl vykázán z domu. I Scott sám měl obavy o svůj život a rozloučil se se svými potomky. „*...doktoři považovali za nutné nasadit opium pro odstranění křečí*

³⁰⁹ Grierson, H.: The Letters of Sir Walter Scott, London 1932-37, Vol. IV., s. 426.

³¹⁰ Lockhart, J. G.: Life..., Vol. V., s. 243.

³¹¹ Grierson, H.: c. d., Vol. V., s. 31.

³¹² Tamtéž.

³¹³ Christison, R.: A Dispensatory, Edinburgh 1842, s. 682.

³¹⁴ Johnson, E.: c. d., Vol I., s. 628.

³¹⁵ Tamtéž, s. 648.

³¹⁶ Hughes, G.: The Collected Letters of James Hogg, Edinburgh, 2004, Vol. I., s. 292.

³¹⁷ Lockhart, J. G.: Life..., Philadelphia 1837, Vol. II, s. 127.

*vnitřností a zároveň předepsali silná projímadla. Každých šest až sedm hodin dostával šest gránů opia, tři grány blínu černého a dvě stě kapek laudana.*³¹⁸

Koncem roku 1819 bolest ustoupila a vyčerpaný Scott, jenž během uplynulých dvou let vizuálně zestárl o dvacet let, se začal pomalu vzpamatovávat. Zapomenout na nemoc mu pomohl i jeho nový přítel John Gibson Lockhart (1794-1854) – v dubnu roku 1820 si vzal Scottovu dceru Sophii (1799-1837), jež rychle otěhotněla a počátkem následujícího roku přivedla na svět syna Johna Hugha Lockharta (1821-1831). V době těhotenství však užívala laudanum kvůli křečím a stresu (její manžel byl vyzván na souboj, v němž jej nakonec zastoupil jeho přítel).

„Podle mého názoru jí lékaři úplně zničili žaludek opiáty,“ konstatoval sir Scott.³¹⁹ Sophia se sama popsala jako „napůl opilé budižkničemu“.³²⁰ Její bezmezná důvěra vůči lékům nezůstala bez následků – syn se narodil s rozštěpem páteře. (V současné době byl proveden pokus³²¹ na krysách, který potvrdil, že opium požitá v těhotenství mnohonásobně zvyšuje riziko výskytu této vrozené vady.) Dítě se sice narodilo předčasně, ale jeho porodní váha byla v normě; proto přežilo. Díky skvělé péči (především ze strany otce) se chlapec dožil necelých jedenácti let, což je u neléčeného rozštěpu páteře naprosto výjimečně vysoký věk. Výkresy a dopisy Johna Hugha dokládají jeho mimořádnou inteligenci a talent. Byl nadšeným fanouškem historie, miloval genealogické příručky z otcovy knihovny a přemluvil svého „hu-papa“ Waltera Scotta k napsání *Dědečkových příběhů* – dějin Skotska pro děti.

Dřív než Johnnie zemřela lady Scottová. Již v říjnu 1825 podle lékařů trpěla „přehlcením mozku krví“.³²² Navzdory jejím protestům jí pustili žilou a krev shledali jako „špatnou a zanícenou“.³²³ Dr. Abercomby jí předepsal odvar z náprstníku kvůli vodě na plicích, což patrně nemělo žádný pozitivní účinek.³²⁴ V květnu 1826 se její zdravotní stav prudce zhoršil. Dcera Anne ji přemlouvala, aby se nechala vyšetřit, ale doktor Clarkson byl přivolán až k Charlottině smrtelné posteli. Nařídil jí vypít celou sklenici laudana každé dvě hodiny, což Charlotte odmítla. Je pravděpodobné, že by na ni ani tak velká dávka neměla vliv, protože byla navyklá na vysoké dávky opia, a

³¹⁸ Johnson, E.: c. d., Vol. I., s. 644.

³¹⁹ Johnson, E.: c. d., Vol. II., s. 1121.

³²⁰ Johnson, E.: c. d., Vol. I., s. 726.

³²¹ <http://www.ams.ac.ir/AIM/0253/0253179.htm> (10. prosince 2010).

³²² Johnson, E.: c. d., Vol. II., s. 946.

³²³ Tamtéž.

³²⁴ Používání náprstníku při vodnatelnosti doporučuje i publikace *Withering, W.: An Account of the Foxglove and Some of it's Medial Uses, London 1785.*

nechtěla, aby to poznala rodina a lékař. Přemíra opia zastavuje dýchání, což byla nejspíš příčina smrti lady Scottové, která zemřela udušením.

V roce 1826 byla Sophia potřetí těhotná (druhé dítě zemřelo brzy po porodu). Otec se ji snažil přemluvit, aby alespoň nyní zapomněla na svou náklonnost k „*pastilkám a lektvarům*“³²⁵, když Sophia opět trpěla křečemi a bolestmi. Prosil ji, aby odolala „*pokusem podlehout doktorům a rozmazlování*“.³²⁶ Není známo, zda Sophia otce poslechla, ale syn Walter Scott Lockhart (později Walter Lockhart Scott) se narodil zcela zdravý. Její čtvrté, poslední dítě (Charlotte Harriet Jane) se narodilo roku 1828 mírně předčasně, ale bylo také naprosto zdravé.

Právnícké povinnosti nutily sira Scotta čas od času pobývat v Edinburghu, kde vyhledával to nejlevnější ubytování. Ekonomická krize zapříčinila krach jeho nakladatele a Scott vzal na sebe velkou část vzniklých dluhů, které nestihl splatit do konce života, ačkoliv kvůli nim prodal i svůj dům v Edinburghu. Vlhké a špinavé ubytovny měly neblahý vliv na jeho revmatismus. Přehnané pracovní nasazení a stres si začaly vybírat svou daň. Scottovo zdraví se zhoršovalo, bolest kloubů byla čím dál nesnesitelnější a poprvé jej ranila mrtvice. Na mrtvici zemřeli oba Scottovi rodiče, matka v sedmaosmdesáti letech a otec v sedmdesáti – po mrtvici byl upoután na lůžko dva roky až do své smrti. Sir Scott se svěřoval svému deníku s obavami, že dopadne jako jeho otec, protože se stávalo, že občas ztrácel na pár minut schopnost mluvit, zrazovaly ho nohy, ruce, nebo dokonce omdlával. Rady užívat laudanum a omezit práci neuposlechl. Jeho prsty nahradil sekretář, nohy poník.

Sira Scotta, zapřisáhlého konzervativce, si chtěli naklonit liberálové, proto mu financovali cestu do Středomoří, kde měl strávit zimu 1831-1832. Někteří životopisci se domnívají, že hlavním účelem cesty nebylo, aby se vyhnul studenému počasí, nýbrž snaha rozptýlit jej, aby přestal tolik pracovat. Bylo-li tomu tak, pak se záměr zcela minul účinkem. Spisovatel nejevil velký zájem o památky, ale věnoval se literární tvorbě. Kdysi dokonalá paměť jej však začala zrazovat a příběh, k jehož napsání Scotta podle jeho slov inspirovala Malta, byl zdařilou kopií jiného románu, který přečetl v dětství. Později nepoznával ani řádky vlastní poezie. Jediné, na co Scott zapomenout nedokázal, byl jeho domov, kam se chtěl co nejdříve vrátit – ještě více poté, co zemřel o dvaadvacet let starší Goethe, s nímž se měl setkat. V prosinci obdržel zprávy o smrti Johnnieho.

---

³²⁵ Johnson, E.: c. d., Vol. II., s. 979.

³²⁶ Tamtéž.

Následujícího roku v květnu se naposledy chopil svého deníku, ale v půli věty jeho ruka navždy odmítla spolupracovat. Když sira Scotta přivezli do Londýna, byl při vědomí už jen zřídka. Lockhartovi pro něj najali přední britské lékaře: doktora Fergussona, Hollanda a především sira Henryho Halforda, který měl na svědomí mnoho životů svých nevléčitelně nemocných pacientů (včetně krále Jiřího IV.). Všechny tři lékaře Scott znal osobně, Halford Scottovi (prostřednictvím Joanny Baillie) daroval roku 1813 pramen vlasů ustřižený mrtvé hlavě Karla I. Všichni tři lékaři již ošetřovali Scotta roku 1830. „Léčba“ zahrnovala puštění žilou, přikládání pijavic ke spánkům a opiáty. Lékaři se patrně shodli, že jediné, co může spisovateli ulevit, je smrt. Drobné mrtvice jej postihovaly čím dál častěji a smrt mohla přijít každým dnem.

Na Abbotsfordu se siru Scottovi vrátilo vědomí i chuť psát, ale jeho mozek byl již příliš poškozený. Nemohl udržet pero v ruce ani zřetelně artikulovat. Koncem léta nastalo prudké zhoršení, jeho stav byl podle Hogga „*blízky stavu opilce*“.³²⁷ Hogg však nemohl vidět sira Scotta na vlastní oči, protože Lockhart ho k němu nepustil. Scott by přítele nepoznal; a navíc jej mohl napadnout, jako útočil členy své rodiny. Jeho mozek ovládal dobře již jen základní životní funkce. Lékař znovu předepsal laudanum, ale to ničemu nepomohlo. „*Po čtrnácti hodinách šíleného křiku prospal šestadvacet hodin,*“ napsala Sophia svému bratrovi v srpnu roku 1832. „*Když se probudil, byl zase divoký a násilnický.*“³²⁸ „*Nehledě na obrovské dávky laudana,*“ dodala její sestra Anne, „*křičel bez přestávky šestadvacet hodin.*“³²⁹ V období mezi křikem a spánkem sir Scott obvykle šeptal nesmysly a tiše plakal.

Přesně o rok dříve si sir Scott poznamenal do deníku: „*Chudák můj drahý přítel Lockhart o mě skvěle pečuje a díkybohu nemám žádné bolesti, pokud i konec by byl tak bezbolestný, nazval bych to velkým štěstím. Myslím, že praktika eutanázie není ničím neobvyklým. (...) Přál bych si, pokud to Bůh dovolí, abych zesnul takto poklidně, ale to záleží na Osudu. Již ani nedoufám, že bych byl někdy jako dřív.*“³³⁰

„*Vyléčení bylo nemyslitelné, jedinou zbylou možností byla eutanázie,*“³³¹ konstatoval John Gibson Lockhart, jehož Scott miloval víc než své vlastní syny. Lockhart byl posledním, kdo viděl spisovatele naživu. S největší pravděpodobností lékaři Lockhartovi již v Londýně poradili použít laudanum – Halford jej používal často,

---

³²⁷ Hogg, J.: c. d., s. 75.

³²⁸ Johnson, E.: The Great Unknown, London 1970, Vol. II., s. 1276.

³²⁹ Tamtéž.

³³⁰ Scott, W.: The Journal, BiblioBazaar 2008, s. 574.

³³¹ Lockhart, J. G.: Life..., Vol. X., s. 184.

pokud chtěl, aby jeho pacient zemřel bez bolestí. Ještě 20. září Scottovo tělo nevykazovalo žádné známky poškození, 21. mu Lockhart nejspíš podal smrtelnou dávku laudana, které se během několika hodin vstřebalo, a John Gibson mohl tvrdit, že tehán zemřel přirozenou smrtí. Možná, že Lockhart nejednal na pokyn lékařů, ale samotného Scotta, který eutanázii schvaloval.

Sir Scott netrávil zimu 1831-1832 v Itálii sám, doprovázela ho jeho mladší dcera Anne (1803-1833). Cestovala na jih údajně proto, že byla také nemocná – tou nemocí snad Scottův životopisec John Gibson Lockhart myslel psychickou labilitu, kterou zdělila po matce, avšak nejednalo se v žádném případě o nemoc ohrožující život. Hysterické záchvaty byly mírněny nejspíš etherickými oleji,³³² ale ty nejsou nebezpečné. Kdyby Anne byla nemocná, byli by se o ni nepochybně zajímali lékaři ošetřující jejího otce. Sir Scott sice nepatřil mezi nejvnímavější rodiče, ale určitě by si všiml, kdyby Anne těžce onemocněla. O tom, že by ji nějaký lékař vyšetřoval, však není v pramenech ani zmínky. Vzhledem k tomu, že takřka každý okamžik rodinného dění byl zaznamenán v dopisech i denících rodinných příslušníků a přátel, lze předpokládat, že Anne opravdu nikdo neléčil a neměl ani důvod ji léčit. Proč zemřela v pouhých třiceti letech a proč Lockhart tvrdil, že se tak stalo po těžké nemoci? Lockhartův životopis Scotta není dílem, jemuž by se mělo bezvýhradně důvěřovat a bylo již mnohokrát prokázáno, že řada z věcí, které v něm byly napsány, jsou vymyšlené. Nemoc Anne je, podle mého názoru, jen další fikcí. Anne byla mnohými považovaná za nejchytřejší i nejhezčí dítě ze čtyř Scottových potomků, ale ze strany rodičů se jí nedostalo mnoho pozornosti (otec dával přednost starší Sophii a Walterovi, matka nejmladšímu Charlesovi). Roku 1818 se na Abbotsfordu seznámila s Johnem Gibsonem Lockhartem, ale pro její nízký věk byl sňatek nemyslitelný. Nejspíš proto Lockhart požádal o ruku Sophii. Anne odmítla pozdější nápadníky, aby mohla udržovat poměr se švagrem. Všechno se zkomplikovalo v září 1832, kdy sir Scott zemřel a Anne se nastěhovala do londýnského bytu k Lockhartovým. O necelý rok později Anne náhle zemřela a následoval předčasný pohřeb, aniž by její tělo prohlédl lékař a stanovil příčinu smrti. Zřejmě Lockhartovi nechtěli, aby se kdokoliv dozvěděl, že dcera sira Scotta spáchala sebevraždu. Sophia měla doma vždy velkou zásobu léků, které by vystačily pro stovky sebevrahů. Těchto nebezpečných přípravků se nevzdala ani po smrti sestry a nevhodné léky podstatně zkrátily i její život, zemřela v sedmatřiceti

---

³³² Ether, laudanum a elektrické šoky doporučuje při hysterii i populární příručka *Willich, A. F. M.: The Domestic Encyclopaedia, London 1802*, s. 503.

letech na revmatickou horečku. Zanechala po sobě dvě malé děti – Waltera Scotta Lockharta a Charlotte Lockhartovou.

Synové sira Scotta si také neužili šťastných životů. Sir Walter Scott mladší si přivodil předčasnou smrt roku 1847 přílišným pitím a stejný osud potkal jeho synovce Waltera Scotta Lockharta, který skonal v pouhých sedmadvaceti letech. Charlotte zdělila Abbotsford. Se svým manželem se rozhodla konvertovat ke katolictví, přestože oba pocházeli z tradičně protestantských rodin. Lockhart ze strachu, že se dcera, jediný smysl jeho života, stala náboženskou fanatičkou, spěchal na Abbotsford, kam dorazil, zrovna když se tam pořádal sjezd katolíků. Ranila jej z toho mrtvice a byl odkázán na kolečkové křeslo, v němž kdysi vozíval sira Scotta. V té době Lockhart ztratil víru v boha, přestože kdysi snil o kariéře pastora, a stěžoval si na mizerné zdraví, ačkoliv žádnou skutečnou nemocí netrpěl. Protože chtěl rozzlobit Charlottu, pozval svou příbuznou, aby mu předčítala protestantské modlitby umírajícím. Následujícího rána byl nalezen mrtvý se složenýma rukama na hrudi. Převládá domněnka, že se otrávil (nejspíš požil narkotika, protože byla nejběžnějším a nejnebezpečnějším lékem). Bylo mu právě šedesát let. K smrti se dokonce upil mluvící havran Ralph (1811-1812), kterého Scottovi chovali jako domácího mazlíčka.

Narkotika změnila osud celé rodiny sira Waltera Scotta. Wordsworth Scottovi vyprávěl o strastech Coleridge, od Lockharta slyšel o návycích de Quinceyho, jeho samotného však nikdy nenapadlo používat opium jako „pomůcku pro fantazii.“ Svou *The Bride of Lammermoor* (Nevěsta z Lammermooru) nadiktoval sekretáři ve chvílích strašných bolestí tlumených opiem. Právě toto dílo bývá považováno za příklad dobrého působení opia na představivost. Sir Scott však „Nevěstu“ odsoudil, protože mu připomínala nenáviděná narkotika.

Závěr

Domnívám se, že se mi podařilo zodpovědět na všechny otázky, které jsem na začátku svého bádání vymezila – jak byla narkotika vnímaná lékaři, lékárníky, různými společenskými vrstvami, jak se k nim stavěl tisk a literáti. Nepředpokládala jsem však, do jaké míry se v rámci tak úzce specializovaného tématu projeví aspekty pozdně gregoriánské a raně viktoriánské společnosti: střet tradic a moderní společnosti, zárodky eugeniky a typicky viktoriánské dvojí morálky, špatná životní úroveň a informovanost nižších společenských vrstev, nový postoj lidí ke zvířatům, emancipace žen i dětí atd. Vesničané, zvyklí na odvar z makovic, začali kupovat chemický produkt laudanum, vyšší vrstvy nařkly chudinu z konzumace opia pro potěšení; ačkoli nikdo přesně nevěděl, jak opium působí na lidský organismus, začala se věnovat větší pozornost dětem dopovaným opiem a byla snaha utišit porodní bolesti žen laudanem.

Zdá se, že zákony konzumaci narkotik a vztah společnosti k nim nijak neovlivnily; absence účinných regulací umožnila volný obchod s opiem. Politicko-hospodářský vývoj měl za následek, že opium bylo velmi laciné – proto se stalo dostupným i pro ty, kteří neměli prostředky ani na základní potraviny. Opium a preparáty z něj se rozšířily rychle a jejich popularitu zvyšovaly i mnohostranné možnosti užití. Opium se stalo uspávacím prostředkem pro děti, sirupem proti kašli i spolehlivým jedem. Tento fenomén je specifický pro Británii, v Evropě se opium používalo mnohem méně; naproti tomu v Číně a Turecku se narkotika ujala jako droga, nikoliv jako lék. Již v osmnáctém století se opium stalo nezbytnou součástí každé domácnosti, lékárny i lékařského kufříku. Lékárníci oslavovali opium, protože jeho popularita jim přinášela nové zákazníky, kteří jej kupovali ve větších a větších dávkách. Opium se stalo „epidemií“ srovnatelnou jen s „ginovou mání“ v osmnáctém století, přesto mu nebyl věnován nikdy dostatek pozornosti. Závislí nebyli tolik na očích jako alkoholici a slavní požívači-opia se nestali varováním pro ostatní, ale jen kuriozitou. Opium proniklo do všech společenských vrstev stejnou měrou a záleželo jen na konkrétní osobě, zda mu podlehne. Vytvořil se stereotyp dělnické matky zabíjející své dítě malými dávkami opia, který koncem století nahradili kuřáci opia, obvykle asociovaní se zvýšenou kriminalitou.

Na počátku devatenáctého století bylo v Británii opium považováno za nejcennější lék a univerzální uklidňující přípravek. Jen malé procento lidí se narkotikům bránilo. Většina užívala opium jen krátkodobě a žádné výrazné negativní

účinky na sobě nepozorovala, a pokud přece, tak je spíše spojovala s nemocí než s opiem. Narkotika byla asociována s množstvím kladných emocí – úlevou od bolestí, nerušeným spánkem, tichým dítětem, utišeným hladem, klidnou smrtí – proto se domnívám, že byla vnímaná tak pozitivně.

Snad by někdo mohl namítnout, že alespoň problém s opiem je překonaný a dnes by bylo nemyslitelné, aby byl běžně dostupný návykový lék bez jakéhokoli varování. Bohužel tomu tak je. Například řada nosních sprejů je návykových, ačkoliv uživatel je jen upozorněn na to, aby lék po dvou týdnech vysadil, pravdu se dozví až v případě, že přerostlá nosní sliznice ohrožuje pacientův život – poté následuje nepříjemná operace. Kdyby nemocný přestal používat kapky včas, byl by nepříjemností ušetřen. Zůstaňme ještě chvíli u nosních sprejů a kapek, jejichž součástí bývá euphorbium, česky pryšec. Jsou to rovněž běžně dostupné léky nevázané předpisem lékaře, přestože je pryšec jedovatý. Už Johnathan Pereira upozorňoval na nebezpečí otravy euphorbiem. Jako protilék doporučoval paradoxně opium...³³³

---

³³³ Pereira, J.: c. d., s. 362.

1. Seznam pramenů

a) Neodborné časopisy

Blackwood's Edinburgh Magazine, *New York 1845*, Vol. LVII.

Blackwood's Edinburgh Magazine, *Edinburgh 1830*, Vol. XXVIII.

Bulletins, *London 1831*

Chambers' Edinburgh Journal, *London 1841*, Vol. IX.

The Labourer's Friend, *London 1849*

The Olio, or, Museum of Entertainment, *London 1832*, Vol. IX.

Tait's Edinburgh Magazine, *Edinburgh 1839*, Vol. VI.

The Asiatic Journal, *London 1820*, Vol. X.

The Day, *Glasgow 1832*, Vol. I. – CXII.

The Eclectic Review, *London 1823*, Vol. XIX.

The General Weekly Register, *London 1822*

The Harvard Register, *Cambridge 1828*

The Journal of the Indian Archipelago, *Singapore 1848*, Vol. II.

The Literary Gazette, *London, 1832*

The Magazine of Science, and School of Arts, *London 1842*, Vol. III.

The Mirror of Literature, Amusement and Instruction, *London 1839*, Vol.

XXXIV.

The Mirror, *London 1832*, Vol. XX.

The Monthly Review, *London 1823*, Vol. C.

The Quarterly Journal, *London 1830*, January to June

The Quarterly Journal, *London 1827*, July to December

The Quarterly Review, *London 1836*, Vol. LVII.

The Quarterly Review, *London 1822*, Vol. XXVII.

The Saturday Magazine, *Philadelphia 1822*, Vol. II.

The Saturday Magazine, *London 1835*, Vol. VII.

b) Beletrie

Collins, W.: The Moonstone, *New York 1868*

D'Israeli, I.: Curiosities of Literature, *New York 1835*, Second Series, Vol. IV.

De Quincey, T.: Zpověď anglického poživače opia, *Praha 1991*

Dickens, Ch.: The Mystery of Edwin Drood, *London 2002*

Disraeli, B.: Sybil, Or The Two Nations, *London* 2008, Vol. I.
Gaskell, E. C.: Mary Barton: A Tale of Manchester life, *Leipzig* 1849
Hogg, J.: The Three Perils of Woman, *Edinburgh* 2002
Chambers, R.: The Book of Days, *London* 1832, Vol. II.
Macdiarmid, J.: The Scrap Book, *Edinburgh* 1824, Vol. II.
Scott, W.: The Journal, *Oxford* 1972
Scott, W.: Letters on Demonology and Witchcraft, *London* 1830
Scott, W.: The Monastery, *Edinburgh* 2000
Scott, W.: The Talisman, *London* 1964
Shelley, M.: Frankenstein, *Chatham* 1999

c) Encyklopedie a slovníky

Encyclopaedia Britannica, *Edinburgh* 1797, Vol. XI.
Johnson, S.: English dictionary, *Boston* 1835
The Penny Cyclopaedia, *London* 1840, Vol. XVI.
The Popular Encyclopedia, *Glasgow* 1837, Vol. V., Part I.

d) Odborná literatura

Allen, N.: The Opium Trade, *Lowell* 1853
Gaskell, E.: The Life of Charlotte Brontë, *San Diego* 2008, Vol. I.
Hogg, J.: Anecdotes of Scott, *Edinburgh* 2004
Laudon, J.: The Ladies' Flower-garden, *London* 1840
Lockhart, J. G.: The Life of Sir Walter Scott, *Edinburgh* 1902, Vol. IV. - V.
Lockhart, J. G.: The Life of Sir Walter Scott, *London* 1837, Vol. IV.
Macnish, R.: The anatomy of drunkenness, *Glasgow* 1838
Martineau, H.: Autobiography, *Plymouth* 2007
Morewood, S.: Inebriating Liquors, *Dublin* 1838
Scott, W.: The Works of Jonathan Swift, *Edinburgh* 1814, Vol. VI.
Useful Knowledge, *London* 1831, Vol. II.

e) Cestopisy

Bingham, J. E.: Expedition to China, *London* 1843, Vol. I.
Conder, J.: Turkey, *London* 1830

Cunynghame, A. A. T.: The Opium War, The Recollections of Service in China, Philadelphia 1845

Dallaway, J.: Constantinople Ancient and Modern, Straud 1797

Davis, J.F.: The Chinese or General Description or The Emipre of China and it's Inhabitans, New York 1836, Vol. II.

Dobell, P.: Kamtchatka and Siberia, London 1830, Vol. II.

Elliott, Ch. B.: Travels in the Three Great Empires, London 1838, Vol. I.

Lockhart, W.: The Medical Missionary in China, London 1861

Moses, H.: Englishman's Life in India, London 1853

Moses, H.: Skteches of India, London, 1850

Roberts, E.: The Embassy to the Eastern Courts, New York 1837

Smith, G.: A Narrative of an Exploratory Visit to Each of the Consular Cities of China, and to the Islands of Hong Kong and Chusan, in Behalf of the Church Missionary Society, in the Years 1844, 1845, 1846, London 1847

Wood, W. W.: Sketches of China, Philadelphia 1830

f) Lékařské a přírodovědné knihy

Aldis, C. J. B.: Hospital Practice, London 1835

Barton, B., Castle, T.: Flora Medica, London 1838

Beddoes, T.: The Elements of Medicine, London 1795, Vol I. - II.

Blaine, D.: Canine Pathology, London 1817

Blaine, D.: Canine Pathology, London 1824

Blaine, D.: Canine Pathology, London 1841

Brown, J.: The Elements of Medicine, London 1795, Vol. I. - II.

Burns, J.: The Principles of Midwifery, London 1837

Copland, J.: A Dictionary of Practical Medicine, London 1858, Vol. III.

Duncan, A.: Observations, London 1813

Duncan, A.: Pulmonary Consumption, Edinburgh 1816

Duncan, A.: Supplement to The Edinburgh New Dispensatory, Edinburgh 1829

Grant, A.: Observations on the Use of Opium, London 1785

Hall, M.: A Critical and Experimental Essay on the Circulation of the Blood, London 1831

Christison, R.: A Dispensatory, Edinburgh 1842

Christison, R.: A Treatise on Poisons, Edinburgh 1832

Christison, R.: A Treatise on Poisons, Edinburgh 1845

Jones, J.: The Mysteries of Opium Reveal'd, London 1701

Ley, H.: An Essay on Laryngismus Stridulus, London 1836

Murray, J.: A System of Materia Medica and Pharmacy, Edinburgh 1828, Vol.

I.

Nature Reviewed, Chelmsford 1829

North, J.: Practical Observations on the Convulsions of Infants, London 1826

Pereira, J.: The Elements of Materia Medica and Therapeutics, Philadelphia 1854, Vol. II.

Piggott, S.: Suicide and It's Antidotes, London 1824

Reece, R.: The Medical Guide, London 1828

Rush, B.: The Works of Thomas Sydenham, Philadelphia 1809

Skey, F. C.: Operative Surgery, London 1850

Stephenson, J., Churchill, J. M.: Medical Botany, London 1834, Vol. I.

Thomas, R.: The Modern Practice of Physic, London 1828

Thomson, A. T.: The London Dispensatory, London 1815

Thomson, A. T.: The London Dispensatory, London 1836

Thomson, T.: Chemistry of Organic Bodies, London 1838, Vegetables

Withering, W.: An Account of the Foxglove and Some of it's Medial Uses, London 1785

White, J.: A Compendious Dictionary of the Veterinary Art, London 1830

Yoatt, W.: Cattle, London 1838

Young, G.: A Treatise on Opium, London 1753

g) Lékařské časopisy

Journal of foreign medical science and literature, Philadelphia 1811, Vo.I.

Pharmaceutical Journal, 1861, Vol. II.

Pharmaceutical Journal, 1857, Vol. XVI.

The American Journal of Pharmacy, Philadelphia, 1838, Vol. III.

The Edinburgh Medical and Surgical Journal, Edinburgh, 1822, Vol. XVIII.

The Edinburgh Medical and Surgical Journal, Edinburgh, 1832, Vol. XXXVII.

The Lancet, London, 1837 Vol. I, II., III.

The Lancet, London, 1813 Vol. I.

The Lancet, London, 1839, Vol. I.

The Lancet, *London, 1841*, Vol. I.
 The Lancet, *London, 1858*, Vol. I.
 The London Medical and Surgical Journal, *London 1832*, Vol. I.
 The London Medical Gazette, *London 1832*, Vol. IX.
 The London Medical Gazette, *London 1848*, Vol. VI.
 The London Medical Gazette, *London 1831*, Vol. VIII.
 The London Medical Gazette, *London 1835*, Vol. XVI.
 The London Medical Gazette, *London 1836*, Vol. XVII.-XVIII.

h) Medicínské příručky pro laiky

Andrew, T.: A Cyclopedia of Domestic Medicine and Surgery, *Glasgow 1842*
Bickersteth, H.: Medical Hints, *London 1829*
Buchan, W.: Domestic Medicine, *Exeter 1839*
Buchan, W.: Domestic Medicine, *Halifax 1859*
Buchan, W.: Domestic Medicine, *London 1800*
Burnett, A.: The Medical Adviser, *London 1824*, Vol. I.
Clater, F.: Every Man His Own Cattle Doctor, *London 1853*
Crell, A. F., Wallace, W.: The Family Oracle of Health, *London 1824*, Vol. I.
Graham, T. J.: Modern Domestic Medicine, *London 1827*
 People's Medical Journal, *London 1850*, Vol. I.
 The Working Man's Companion, *London 1832*, Vol. IV.
Trotter, T.: An essay, medical, philosophical, and chemical, on drunkenness and its effects on the human body, *Cambridge 1988*
Willich, A. F. M.: The Domestic Encyclopaedia, *London 1802*

ch) Ostatní prameny

Aspinall, A.: The Letters of King George IV., *Cambridge 1973*, Vol. I.
Buckler, H.: Central Criminal Court, *London 1840*, Vol. XIII.
Douglas, D.: Walter Scott Familiar Letters, *London 2008*
Engels, F.: The Condition of the Working Class in England, *Stanford 1959*
Grierson, H.: The Letters of Sir Walter Scott, *London 1932-37*, Vol. I.-XII.
Griggs, E. L.: Selected letters of Samuel Taylor Coleridge, *New York 2002*, Vol.

III.

Griggs, L.: Collected Letters of Samuel Taylor Coleridge, New York 2002, Vol.

V.

Hughes, G.: The Collected Letters of James Hogg, Edinburgh 2004, Volume I.

Lockhart, J. G.: Catalogue of the library at Abbotsford, Edinburgh 1838

Medwin, T.: Journal of the Conversations of Lord Byron, New York 1824

Moore, T.: Letters and Journals of Lord Byron, Paris 1830

Tegg, T.: Handbook for Emigrants, London 1839

i) Zdroje hmotných pramenů

*Royal Pharmaceutical Society of Great Britain, Museum of the Royal
Pharmaceutical Society, 1 Lamberth High Street, London SE1 7JN*

The Georgian House, 7 Charlotte Square, Edinburgh, Scotland, EH2 4DR

2. Seznam literatury

- Bailey, V.*: This Rash Act: Suicide Across the Life Cycle in the Victorian City, *Stanford 1998*
- Berridge, V., Griffith, E.*: Opium and the people, Opiate Use in Nineteenth-Century England, *London 1987*
- Bygrave, S.*: Romantic Writings, *London 1996*
- Clark, A. M.*: Sir Walter Scott: The Formative Years, *Edinburgh, London 1969*
- Cosh, M.*: Edinburgh The Golden Age, *Edinburgh 2003*
- Davenport-Hines, R.*: Honba za zapomněním Světové dějiny narkotik 1500-2000, *Praha 2004*
- Davies, H. S.*: Thomas de Quincey, *London 1972*
- Day, E.*: Clinical Topics in Addiction, *Dorchester 2007*
- Day, H. B.*: The Opium Habit, *San Diego 2008*
- Dikötter, F., Laamann, L. P., Xun, Z.*: Narcotic Culture, A History of Drugs in China, *London 2004*
- Dobson, M. J.*: Contours of Death and Disease in Early Modern England, *Cambridge 1997*
- Dormandy, T.*: The Worst of Evils, The Fight Against Pain, *Bury St. Edmunds 2006*
- Escohotado, A.*: Stručné dějiny drog, *Praha 2003*
- Foxcroft, L.*: The Making of Addiction: The 'Use and Abuse' of Opium in Nineteenth-Century Britain, *Hampshire 2007*
- Ginswick, J.*: Labour and the Poor in England and Wales 1849-1851, *London 1983*, Vol. I.
- Glass, G.*: Narcotics: Dangerous Painkillers, *New York 2000*
- Goodman, J., Lovejoy, P. E., Sherratt, A.*: Consuming Habits, Drugs in History and Anthropology, *London and New York 1996*
- Gossop, M.*: Living with drugs, *Hampshire 2007*
- Hanes, W. T. a kol.*: The Opium Wars: The Addiction of One Empire and the Corruption of Another, *Naperville 2002*
- Hatfield, G.*: Encyclopedia of Folk Medicine: Old World and New World Traditions, *Santa Barbara 2004*
- Hayter, A.*: Opium and the Romantic Imagination, *London 1968*

- Hibbert, Ch.: George IV, Prince of Wales, *London* 1972
- Chatterjee, S. K.: Legal Aspects of International Drug Control, *Dordrecht* 1981
- Ingram, A.: Patterns of Madness in the Eighteenth Century, *Liverpool* 1998
- Jeaffreson, J. C.: The Real Lord Byron, *Boston* 2009
- Johnson, E.: The Great Unknown, *London* 1970, Vol. I.-II.
- Jordan, T. E.: Victorian Childhood, *Albany* 1987
- Jupp, P. C., Gittings, C.: Death in England, *Manchester* 1999
- Koch, P. F.: Pokusy na lidech, *Vsetín* 1997
- Lefebure, M.: Samuel Taylor Coleridge: A Bondage of Opium, *London* 1974
- Lenderová, M.: Radostné dětství?, *Praha Litomyšl* 2006
- Levin, S. M.: The Romantic Act of Confession, *Columbia* 1998
- Livesley, B.: John Keats: A Case for Euthanasia?, *Leicester* 2009
- Lohan, D. A.: Fallenness in Victorian Women's Writing: marry, stitch, die, or do worse, *Missouri* 1998
- Losey, J., Brewer, W. D.: Mapping Male Sexuality, Nineteenth-Century England, *Cranbury* 2000
- Moraes, D., Moraes, F.: Opium, *Oakland* 2003
- Palmer, A.: The Life and Times of George IV, *London* 1972
- Parssinen, T., M.: Secret passions, secret remedies: narcotic drugs in british society, 1820-1920, *Manchester* 1983
- Pinsky, D.: When Painkillers Become Dangerous, *Center City Minnesota* 2004
- Porter, D., Porter, R.: Patient's Progress, Doctors and Doctoring in Eighteenth-century England, *Stanford* 1989
- Porter, R.: Disease, medicine and society in England 1550-1860, *Cambridge* 1995
- Porter, R.: Historie medicíny, *Praha* 2001
- Porter, R.: Patients and Practitioners, Lay Perceptions of Medicine in Pre-Industrial Society, *Cambridge* 1985
- Porter, R.: Quacks: Fakers & Charlatans in Medicine, *Stroud* 2003
- Porter, R.: The Cambridge History of Medicine, *New York* 2006
- Porter, R., Teich, M.: Drugs and narcotics in history, *Cambridge* 1996
- Rainford, J.: Consuming Pleasures, *Fremantle* 2009
- Rethinking Technologies, *Minneapolis* 1993
- Rousseau, G. S., Porter, R.: Exoticism in the Enlightenment, *Manchester* 1990

- Smith, E. P., Merkel-Holguín L. A.: A History of Child Welfare, New Brunswick 1996*
- Smith, F. B.: The People's Health, 1830-1910, London 1979*
- Stuart, D. C.: Dangerous garden: the quest for plants to change our lives, London 2004*
- Teich, M., Porter, R., Gustafsson, B.: Nature and Society in Historical Context, Cambridge 1997*
- Tibi, S.: The Medicinal Use of Opium in Ninth-Century Baghdad, Leiden 2006*
- Vickers, N.: Coleridge and the Doctors, New York 2004*
- Wardle, D.: English Popular Education 1780-1975, Cambridge 1977*
- Wear, A.: Medicine in Society, Historical Essays, Cambridge 1992*
- Woll, F. W., Fournier, A., Allen M. M.: Alcohol, a Dangerous and Unnecessary Medicine How and Why, Charleston, 2008*
- Worthen, J.: The Cambridge Introduction to Samuel Taylor Coleridge, Cambridge 2010*
- Wright, D.: Sir Walter Scott's Laudanum? In: Annals of The Royal College of Surgeons of England, March 1963, s. 194-195*
- Zieger, S. M.: Inventing the Addict: Drugs, Race, and sexuality in nineteenth-century British and American Literature, Boston 2008*